

**D'algemeene bouwkunde, volgens d'antike en hedendaagse
manier : door een beknopte inleiding afgeschetst, en van veel
onvoegsame bewindselen en verbasteringen ontswagteld en
verbeterd**

<https://hdl.handle.net/1874/41059>

J. AMSTERDAM.
by Wilhelmus Goeree, op t Rokin in Cicero. 1681.

qce

Van. Inst. 1.

d'ALGEMEENE BOUWKUNDE,

Volgens d'Antyke

EN

HEDENDAAGSE MANIER,

Door een beknopte Inleiding afgeschetst,
en van veel onvoegsamen bewindselen en ver-
basteringen Ontswagteld en Verbeterd;

Door W. G O E R E E.

AMSTERDAM,

KUNSTHIST.
INSTITUUT.

By WILHELMUS GOEREE, op 't Rokken
in Cicero. 1681.

A A N D E N

Edelen Groot-Agtbaaren HEER

D E H E E R

J O H A N N E S H U D D E,

*Regerend Burgemeester en Raad, midsgaders
Bewindhebber der Oost-Indische
Maatschappie;*

E N

Den Edelen Agtbaren HEER

D E H E E R

M^r. N I C O L A E S W I T S E N,

Out Schepen en Raad der Stad Amsterdam.

Elijk ik dese groote Stadt eerst
 nieuwljks tot mijn Verbljfsplaats
 heb uitgekosen , soo had ik soo
 ras mijn voet niet binnen desselvs
 Poorten geset , of ik vond my verpligt , om
 niet alleen eenige kleine blijc van mijn gerin-
 ge en buitenstydige besigheid te geven ; maar
 ook voornamentlijk om aan U Ed. Agtbaar-
 heden te doen zien , hoe veel agtings ik voor
 sulke Mannen draag , die om eigen Lofwaar-
 dige verdiensten in Hoogheid gestelt , alle
 den schat van hun Wijsheid en Ervarentheid,
 gulhertig in 't Gemeenebest inbrengen. Ge-
 looft het Agtbare Heeren, dat gelijk de groo-
 te en aansienelijke Bouw - pralen in het be-
 schouwen van een welgelegen Stad , wegens
 haar uitstekentheid gemeenlijk eerst in 't oog
 vallen ; soo hebben ook U Ed. Agtbaarheden
 midden in 't Heerlijk Firmament van Amster-
 dam (daar in , als in een Starrerijken Hemel,
 veel Aansienelijke Mannen van Name , wyse
 Staat-bestuurders , Vaders des Vaderlands,
 Zuilen van de Kerk , Ervare Leermeesters,
 kloeke Verstanden, deugdelijke Konst-oeffe-
 naars

O P D R A G T.

naars, naarstige Koopmanschappers, vindrijke Handwerkers, stoute Zee-bouwers, en warm-sittende Borgers uitblinken) my in 't gefigt geflonkerd, en meer dan verpligt'gemaakt, om met een byfondere ootmoedigheid, dit ruig Ontwerp der Algemeene Bouwkunde, aan U Ed. Agtbaarheden op te dragen: gelieft het dan ook van mijn geringe hand te ontfangen en aan te nemen, als van eenen die opregtelyk belijdt te vertrouwen, dat schoon de onwaardigheid van dusdanig een bundelken bekrompe en weinig bladen, niet verdienen kan, d'Eere van U Ed. Agtbare Namen op 't Voorhoofd te dragen, het selve nogtans seer veel luyfter en bevalligheid sal kunnen ontfangen uit d'Eerbied dien ik en alle Konst-lievende beschouwers U Ed. Agtbaarheden geerne bekennen schuldig te zijn: en niet alleen dit, maar ook alle de faalgrepen, en 't geen'er door een menschelijke hoo-deloosheid mogt ingeslopen zijn, fullen daar door te ligter verschoond, of ten minsten heuffelyk toegedekt werden. Ja ik sal my genoegsaam geharnast vinden, soo eenig afgun-stig berisper mogt oordeelen, dat ik geheel

O P D R A G T.

buiten de Praktijk-oeffening der Bouwkunde zijnde, mijn zeissen heb in eens anders Oogst geslagen, om my (istme geoorloft een klein Wasligje by groot-lightende Fakkels af te meten) met U Ed. Agtbaarheden Doorlugtige voorbeelden, tegens de sulke gelukkig te verdedigen. Belangende de stoffe deser Inleiding, 'k ben geensints bekommerd, dat U Ed. Agtbaarheden my sult tegenwerpen, dat de Bouwkunde van te geringen aangelegenheid is, dan datse van Aanfienelijke Mannen, en die aan 't Stuur van 't Gemeene-best zitten verwaardigt souw werden in agt genomen te werden. Hoe het U Ed. Agtbaarheden om het hert leid, daar van heeft de Wereld alreede te veel levendige blyken gesien, dan datm'er noch ondersoek na souw doen, of dat ik souw durven bestaan U E. Agtbaarheden algemeene kennis der Konsten en wetenschappen, (dieje met een bysondere liefde tot de Wiskunde en al wat van desselfs veel vermogende uitwerkselen af-hangt, geerne omhelft) met eenige flauwe trekken te doodverwen. Maar gelijk d'Oude ons vermaand hebben, datmen niemand in sijn tegenwoordigheid moet

O P D R A G T.

moet pryfen, foo fwijg ik dan ook op haar bevel; verder U Ed. Agtbaarhedens nutte Sluisverforging, Waterteugling, en wat Proefstukken en dienften 't Gemeene-best, en byzonder Amsterdam aan U Ed. Agtbaarheden meer verschuldigt blijft, in 't breede op te halen. Ik seg alleen dit noch; by aldien het in de bloei-tijd der Roomse Mogentheid een aansienlijk Ampt was, slegts een Bouwmeester of Versorger over de Riolen en vuilnis-zijpen gestelt te zijn; dat ik en alle onderdanen vry meer stof vinden om de Gefaghebberen, aan wien 't gestadig verbeteren, uit-rekken, en sorgvuldig onderhouden van dit weergaloos Amsterdam bevolen is, met alle Eerbiedigheid de handen te kussen. Haar Ed. Groot-Agtbaarhedens prachtig en beklonken Raadhuis, grootse Kerk-gebouwen, heerlijke Magazijnen, welgereguleerde Armhuizen, gerieffelijke Marktplainen, drukke Koophallen en Borsen, ontallijk bevaarbare Grachten, Burgwallen en Kanalen, (die niet alleen meest alle met steene Boog-fluisen en plaisante Boom-gewassen, maar ook met geheele reexsen aan-een-gebouwde Huis-Paleisen

O P D R A G T.

leifen pronken, waar van veele ider om best na een deftig voorbeeld der fchoonfte verftandige Bouwkunft fchijnen te fwieren) maken dat Inboorling en Vremdeling haar met de vinger moet nawijfen, en feggen: Dese zijn't die Amsterdam, verre boven al de Steden van Europa alleen doen Heerlijk zijn. En hier ftruikeled dan ook mijne reden, met welke ik voorgenomen had U Ed. Agtbaarheden aan te fpreken; biddende dat de vrypofftigheid defer opdracht voor geen misdaat opgenomen, maar in de befte vouw mag geflagen werden; foo fal ik foodanigen goetheid niet alleen voor een ongemeene weldaad erkennen, maar het fal my aanfetten om in het toekomende U Ed. Agtbaarheden met ftatelijker blyken van Eerbiedigheit te bejegenen: doch alles onder voorwaarde, foo my de goede God door fijnen zegen in dese loffelijke Koopftadt foo veel vermogen fal in de hand reiken als my benoodicht is, om mijne belofte geftant te doen. Onder welke afwachtinge ik den felven Albestuurder gedurig wil bidden, dat hy niet alleen d'aanfienelikheden in U Ed. Agtbare Perfoonen, maar bysonder-

O P D R A G T.

derlijk U Ed. Agtbare Perſoonen in Hoogheid en loffelijke Dienſten meer en meer wil beveſtigen en bequaam maken, om de grondveſten onſes lieven Vaderlands onkreukbaar te helpen beſchermen ; en dat ik by U Ed. Agtbaarheden noit vergeten mach werden, die gene te zijn, welk ſijn grootſte Eer daar in ſtelt dat hy met geheel ſijn hert mach bekenen ; gelijk ik hier geerne met mijn handſchrift wil onderteekenen , dat ik ben en blyve

*Edele Groot-Agtbare ſeer Wiſſe
beſcheidene HEEREN;*

Uwen ootmoedigen en veel-
verpligten Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

Aan

Aan den
BOUWKUNDIGEN
LEZER.

IN dien't misschien Imand van U, verstandige Leser magh in geheugenis zijn, dat we in de Schet z der algemeene Schilder-konst eertijds by ons ontworpen, beloofd hebben neffens d' uitvoerige verhandeling van die stoffe, ook eenige onser gedagten over de Bouwkunde volgens d'Antyke en Hedendaagse manier op te stellen; soo kunnen wy niet nalaten U L. in de afwachting van die beloofde dingen, met een woord te onderscheppen, op dat je weten moogt waarom 't selve dus lang is achter-weeg gebleven. Weet dan bescheide Leser; dat alhoewel 't bewerp der geseide verhandelingen, van over lang in soodanigen staat gelegen heeft; datmen 't ons aangaande, in sijn volle beslag de Druk-pers wel had mogen overleveren, wy nochtans sulx om vele redenen en insichten niet en hebben ondernomen: onder welke beletselen en tegenstribbelingen (op dat we rond gaan) dese wel de voornaamste zijn geweest: wy konden eerstelyk niet raadzaam vinden 't werk in soo grooten form, en tot soo hooge bekosting der Liefhebbers te doen uitdyen, als onsen eersten toeleg wel gestrekt schein; tot welk een aansien ook de meeste Vertoog-schet sen reets in groot Bestek waren afgericht; die, omse kleinder te maken of in te krimpen ons dreigden groot spel te maken: Hier by quam noch dat we ons doe ter tijd in een land bevonden in welk we niet alleen te kort schoten, maar

AAN DEN BOUWKUNDIGEN LEZER.

maar geheel ontbloot waren van sodanige Konste-
naars als we tot d'uitvoering, van iets goets van
nooden hadden: daar en boven ook geheel afgestor-
ven van goede verstande, welke ons in 't overleg-
gen en beraden met hun goet oordeel konden bysprin-
gen. Welke schaarsheid noch door een ik weet niet
wat voor een rampspoet, die onse Stad op 't lijf quam
sakken, van hand tot hand sodanig toenam, dat we
uit bekommernis voor den laatsten ondergang (want
wat barbarisch mensch kan de Glorie van sijn Va-
derland al lacbende het hoest sien onderhalen) ons
meer bevlýtigt hebben na een goet heen komen uit te
sien, als de bevordering der konsten te betragten.
Onder welke sukkelingen en hopeloos afgwagten, wy
op 't aanraden onser toegenegen vrienden, besloten na
dit Amsterdam over te stappen; ons latende voor-
staan, dat wy, soo niet geheel, ten minsten eenigzints
daar souden vervult vinden 't geen ons was ontbre-
kende: en waarlijk wy en vinden ons niet geheel be-
drogen; dewýl we in onse weinige dagen inwoonings
alreede blyk van Konst-lievende Mannen hebben ge-
sien, die onse onderneming begunstigen. En bemer-
kende dat onder alle fraye Konst-handelingen, die
der algemeene Bouw-kunde, geene van de minste is,
heb gedacht niet qualijk te doen, een kleen schetsken
van 't geen over d'algemeene Bouw-kunde uitvoeri-
ger by ons in voorraat ligt, U L. bescheiden oordeel
bevolen te laten; te meer, om dat we sien dat die We-
tenschap niet alleen in Amsterdam bemind, maar
ook door de dagelykse Praktýk-oeffening soo sterk
doorgebroken is, dat se daar thans veel loffelyker

AAN DEN BOUWKUNDIGEN LEZER.

en verstandiger als oit voor desen behandelt werd. Neemt het dan danklyk en slegts als op rekening aan; en laat u niet vremd dunken datje met den eersten opslag niet een groot aantal afbeeldingen of ver-
toog-schetzen ontmoet; dat hebben andere so veel ge-
daan, dat'er sulke onses achtens niet meer noodig
zijn: en wy meenen dat'er wat anders ontbreekt;
dat we hier na hopen te vervullen. Blijft alleen van
ons gebeden, dat soo by aldien by U L. iets nieuws en
wat goets verschuilt, datje het ons so gulbertig wilt
mede deelen, als wy van onsent wege genegen zijn te
doen, met al wat in ons vermogen is. Wy sullen on-
dertusschen afwachten te vernemen, met hoedanig-
en welnemenheid dit klein Modelleken van U L.
ontfangen en de rest sal te gemoet gesien werden:
't welk wel gelukkende, ons te lichter tot sodanige
bekostingen als'er benoodigt zijn, sal doen overstap-
pen; ten zy dan dat we door wyser Raats-luiden en
voortsetters der Konsten een andere weg in te gaan
werden aangewesen. Op verscheide plaatsen heb-
ben wy gewag gemaakt van eenige Bouw-kundige
Modellen en Werktuigen van geweld en praktyk,
die op't nauwkeurigst in haar maten en gebruik af-
geteykent, in de grootste steden van Europa na de oor-
spronkelijke, dat is na't leven gevolgt zijn: welkwe
met een lange vlyt en moeite, sonder noch aan ie-
mand gemeen te maken, soodanig hebben by een ver-
gadert, datse een groot getal uit maken, en onses
achtens 't besien van een verstandig Oog niet geheel
onwaardig zijn. Tot welken einde wy deselve ook
alreede in sulker voegen hebben in order gebracht,
en

AAN DEN BOUWKUNDIGEN LEZER.

en foodanig in verſcheide Vertrekken afgedeelt, datmen'theebe beſlag daar van niet onvoeg ſaam met den Naam van Magazijn der Bouwkundige Modellen, en Werktuigen van Geweld en Praktijk ſou mogen doopen. Vertoonende een menigte niet gemeene Voorbeelden van allerbande Kap-werken, Gebinden, Huis en Paleis-gebouwen, Kerk en Thooren-werken, Land-huiſen en Hof-fteden, Schuiren en Stal-lingen, Galderyen, Schoor-ſteenen, Trappen, Vloeringen, Poorten, Deuren, Hekken, Geſtoelten, en Zitſteden, Pronk-graven, Tomben en Graf-ſteenen, Brug-werken, Paal-werken, Hoofden, Zaſſen, Sluiſen, Overtoomen, Kranen, Wind-aſſen, Heyen, Mole-werken, Pomp-werken, Schroef- en Vys-tuigen, Munt-Perſſen, en ontelbare rare In-ventien en fraye Vonden, die nut en opmerkelyk in Tafels, Kabinetten, Sloten, Deuren, Leſſenaars, Predik-ſtoelen, Yfere Tralie-werken, konſtig Geſchut en Schiet-Mortieren, Vaartuigen, Rolwagens, kleine Hand-en Konſt-tuigen, en wat meer fray is, waargenomen zyn, welke Modellen meeft alle verklaart, en met nette maten en aanwyſingen, waar die geſun- werden, van wiense geinventeert, en waarſe ge- bouwt zyn, verrykt zyn. Beneffens verſcheide over- ſlagen aangaande de bekoſting der materialen en Ar- beits-loon, en waar voor ſommige aangenomen zyn. Gelyk ook den dienſt en't beſtuur der geſeide Werk- tuigen, daar by niet vergeten is. Over deſe willen we ook geerne met wyſe Mannen overleggen hoem'er beſt mede omſpringen ſou, op dat ſe tot nut van't gemeene beſt mogten dienen. 't Zy dat wy die voor een gedeel-

AAN DEN BOUWKUNDIGEN LEZER.

te of in 't geheel in een aansienelyke forme op d'onse,
of voor een gedeelte ten laste der Liefhebbers, die
begeerig daar toe sullen bevonden werden, moch-
ten komen uit te voeren. Onderwyl en wenschen
wy dat je lang en voorspoedig ieder in 't U. L. Beroe-
ping en Konst-oeffening moogt leven, tot eere van
den Grooten Bouw-meester van Hemel en Aarde,
en dienst van 't geheele Menschdom: vaart wel; en
verwacht in 't korte noch iets dat de Menskunde
betreffende, buiten twyffel niet onaangenaam aan
de beminders en oeffenaars der Schilderkonst sal
zijn. 'k Verblyve verder uwen toegenegen vriend
en Dienaar

W. GOEREE.

Inleidinge tot d'algemene BOUWKUNDE,

*Volgens d' Antijke en He-
densdaagze manier.*

Lhoewel die gene welke van de Bouwkunde en van d'Autheuren die daar van geschreven hebben, goede kennis meenen te hebben, doorgaans van oordeel schijnen, dat de wereld alreede van des zelfs Boeken ver-

kropt en by na overladen is; en dat het over zulks meer dan vergeeffen arbeid zou zijn, het getal van de zelve noch te willen vermeerderen: zoo achten wy nochtans dat eenige schrandere en verreziende verstanden, ons geerne zullen toestaan, dat 'er onder dat aanzienlijk getal slechts eenige weinige, hun met d'uitvoerige verhandeling van den waren en algemeenen verstandelijken Huisbouw bemoeit hebben; en datmen onder die, wel voornamelijk den prijs aan den neerstigen Andrea Palladio, en den welsprekenden Vincent Scamozzi, (die wel zeer geleerdelyk in hun eigen taal, maar alleen met verminkte

Daar is veel van de 5 Ordens, en weinigh van de algemeene Bouwkunst geschreven.

De meeste
Autheuren
die van de
vijf Bouw-
ordens ge-
schreven
hebben, kor-
selijk be-
schreven.

Oorzaak van
kleine voort-
gang in de
Bouwkunst.

Over wat
dingen onze
gedachten
dikwijls zijn
gegaan.

minkte en verdorve stukken en brokken tot onze Neêrlanders stamelen) verschuldicht blijft: gelijk dan ook S. Serli d'algemeene Bouwkonst van den vermaarden Vitruvius, niet alleen slechts van verre, maar ook zeer ongelukkig heeft nagebauwt. Al de rest heeft zich meest bemoeit met regulen en modellen tot d'uitwerking der Vijf bekende Bouw-ordens te geven: onder welk zommige door 't qualijk verkiesen of ongelukkig aantreffen der schoonste Antijke Voorbeelden, zeer verschillige en gantsch afgewisselde proportien hebben te voorschijn gebracht; terwijl andere van die bende, zonder omzichtigheid de voorige Meesters, manneken na manneken hebben nagevolgt: en om niet als Leerlingen, maar als ervaren Bazen de monstering te passeeren, met een stoute vryheit hun dievery door eenige veranderingen hebben pogen te bewimpelen. Waar door het dan ook by gekomen is, dat de Leermeesters zelfs, een ruimen tijt oorzaak geweest zijn dat 'er weinigh nieuws uit de ware Fonteine en oorspronkelijke schoonheit, der langbeproefde antijke Bouwkunde geput is, dat de hedensdaagse Praktijk-oeffening een rechtschapien en kennelijk vernieuwde gedaante by zetten kan.

By aldien 't geoorloft is een kleine getuigenis van ons zelve te geven, wy bekenen dat we al van over veel Jaren met verscheide bedenkingen, nopende den oorsprong, de geachtheid der vastgestelde regelen, de eigenschappen der bouw-ordens, deszelfs behandeling onder d'Antijken, haar bepaald vijf getal, en inzonderheid over de verschillige proportien die d'Autheuren onder den dekmantel van hun modellen zeer naauwkeurigh uit de schoonste antijke overblijffelen getrokken te hebben, en tot regel-

wetten

wetten aan de werklieden voorschrijven, zijn zwanger geweest; van welke wy ook nu en dan vermaakshalven zommige waarnemingen, (die mogelijk eenige nieuw en geheel vreemd; andere belachelijk en wil het gelukken, misschien ook wel eenige bedenkelijk en niet onnuttigh zullen schijnen) hebben aangetekent; die met 'er tijd tot zoo grooten getal zijn uitgedegen, dat het ons, en die onze gemeenschap lief hadden, alleen maar aan de stoutvoerigheid scheen te haperen, alle die stukken en brokken op zoo een welvoegzame orden by een te zamelen, dat 'er de algemeene Bouwkunde eenig nut ter verbetering van veel verbafterde manieren, door toegebracht wierd.

En gelijk die poging, door 't beoogen van een treffelijk voorwerp, onze eigene onmacht voor een wijl deel aan een zijde zetten; zoo hebbenwe alengskens de geheele verhandeling der algemeene Bouwkunde, volgens de antijke en hedensdaagse manier, alreede zoo ver ontworpen, als wy voornemens zijn den bouwkundigen Lezer, in deze beknopte Inleiding af te schetsen; niet om onzen voorraat, met een ydele snorkerye voor te dragen, maar veel eer om door zoo een geoorloft middel, alle verstandige mannen, en die liefhebbers van de bevordering der konsten en konstenaren zijn, en d'uitpluifers der wetenschappen de hand boven 't hoofd houden, aan onze zijde te lokken, ten einde ook wy in onze ondernemingen, met den woeker van yders toevertrouwt talent, ontrent de dingen die ons ontbreken kunnen, mochten bygesprongen worden: onder welke verwachting wy niet nalaten zullen onze ruimweidige beschetzing, onder 't goetkeuren van wijze raatsmannen, nader en netter te besnoejen,

Oogmerk
van deze in-
leiding.

Wat wy van
den Konstbe-
minders ver-
wachten.

4 Oorsprong der Bouwkunde.

op te vijlen, en te polijsten, om eens onder de bedekking van ervaren Keurmeesters, daar mede aan den dag te komen; gelijk wy ook by deze belofte, ons geern willen verplicht houden, over alles dat ons uit de hand van eenig gulhartig Liefhebber mocht te nutte komen, schuldige dankbaarheid te bewijzen, en hem zijn cere in volle mate toe te meten.

Den Huis-
bouw is zeer
oud.

Onzes agtens kan niemand in twijffel trekken, of den Huisbouw is zeer oud, ja byna zoo oud als de werelt; want gelijkze van 't begin aan dat 'er menschen zijn geweest, van noden is geweest, zoo hebben buiten twijffel de menschen ook eerst gegrepen, na 't geen hun gebrek vereischte. En zeker, nadien de woonhuizen, buurten en steden niet te gelijk met de wereld geschapen zijn, zoo is den mensch, uit aanmerking van zijn gebrek, ligt in den zin gevallen, dat den Grooten Bouwmeester van 't Heel-al, haar deze mindere dingen over gelaten had, om niet alleen zelfs te helpen vervullen, wat hun d'algemeene schepping scheen te weigeren; maar ook dat hy haar dit, tot een voorwerp had gegeven, om onder 't oeffenen van haar verstand, meer en meer te verstaan, datse als Onderbouwmeesters, om den Aardbodem te bouwen, te verciere, en verder tot de geschikte byeenwooning der menschen op te roeyen, waren gestelt. 't Geen te meer genoegen in die oeffening heeft gegeven, wanneerze zekerlijk ontwaar wierden, dat de vervulling van hun gebrek, door haar eigen handwerk en vernuft, een zonderling gemak voor haar te weeg bragt. Wanneerwe in 't boek der Schepping lezen, dat Adam in 't Paradijs gezet was om dat te bouwen; men geloof ligt dat zulks alleen op den akkerbouw ziet: maar wanneer wy zien dat hy na den val verdreven is om den Aardbodem te bouwen,

Den mensch
is als een
Onder-bou-
meester van
de Werelt.

bouwen, zoo meenen wy dat zulks van wat ruimer betekenis is, en dat daar ook by goet gevolg op de bouwning van woonhuizen, vlekken en steden gezien werd: het zy dan dat het zou geschieden door d'eerste hand van Adam, of wel van zijne eerste zonen: en op dat zich hier geen duisterheid ontrent zou mengen, zoo verhaald Mozes korts daar op, de wonders van verscheide hantwerken en werktuigen, die aanstonts de kinderen van Adam, inzonderheit tot den huisbouw zijn in de hand gevallen, doe Kain de stad Hanoeh bouwde, dat is, d'eerste behuizingen aanleide, die naderhand tot een stad aanwiesfen: invoegen men d'eerste huisbouwers niet ver behoeft na te speuren.

't En is niet waarschijnlijk, dat het oogmerk van den Schepper zou geweest zijn, de menschen, zelfs niet buiten tusschen komen van den val, altijd zonder eenige behuizinge onder den blaauwen Hemel te laten wonen: want de vossen hebben holen, en de vogelen des hemels hare nesten. Ook moeten we wel aanmerken, dat wanneer God den versch geschapen mensch zegende, hy niet alleen gezeit heeft, zijt vruchtbaar, en vermenigvuldigt; maar dat opmerkelyk is, vervullet d'aarde; dat is, plant het menschedom zoo voort, dat de geheele wereld in alle hoeken, streken en gewesten, met menschen bewoond werd: nu weetmen wel dat alle gematigtheden der lucht en lantstreken, niet toe en laten dat men in zommige des zomers wegen de brandende hitte, en des winters, wegen de knellende koude, zonder goede huisvesting zou kunnen leven; zulks dat zelfs eenige geslachten van vogels maar op zekere tijd, haar nu hier dan daar onthouden kunnen, en dat d'alder ontaartste geslachten der Slaven, Wilden en

Wat den Aardbodern te bouwen zeggen wil.

Werktuigen vroeg gevonden, gaf aanleiding tot bouwen.

't Oogmerk van den Schepper is niet geweest de menschen zonder den Huisbouw te laten leven.

De vermeerdering der menschen vereiste den Huisbouw nootzakelyk en algemeen

6 Oorsprong der Bouwkunde.

Naaktloopers, hun hutten en behuizingen, voor de plagen des lichts en ongedierten bezorgen moeten; waarom wy dan ook besluiten dat den Huisbouw nootzakelijk en recht oud is; en datze zonder afgeschafte te worden zal duren tot het einde der eeuwen.

Den overvloet der geschape bouwstoffen heeft de bouwving sterk aangeraden.

't Gebrek konde niet alleen ter nauwer nood den slechten Huisbouw leeren, maar ook den beteren, duurzamen, verstandigen en prachtigen haast doen voor den dag komen, wanneerze zagen wat een rijken oogst van veelderhande Hout, Steen, Leem, Zant, Gout, Silver, Yzer, Koper, Loo, Verwen en andere Bouwstoffen haar de milde Natuur over al in de hand stak. En die deze dingen op de bezadigste wijze eerst quamen aan te grijpen, hebben buiten twijffel ook eerst de verstandigste werken gemaakt.

Maar gelijk alle konsten en wetenschappen haar beginsel, haar kintsheid, en naderhand verdere opwassing hebben eerze tot een mannestant komen, zoo hebben wy ook veele opmerkelijke dingen aangegetekent, daar in blijken zal uit hoe arme en naakte beginselen, de bouwkunde zijn oorsprong genomen heeft: alhoewel ook die slechte en alderuiterste herkomst niet na en laat te grontvesten, datze als een waarachtig zaat (in welke alle de voorname en wezentlijke deelen van de geheele bouwkunst, duisterlijk afgeschaduwte waren) moet aangemerkt worden: want nadien die eerste beginselen 't geluk hadden van uit noot geheel op de reden te steunen, zoudenze hun gebrek kunnen vervult hebben, daarom hebbenze ook dus lange kunnen stant houden, dat zelfs in d' uiterste optoying der bouwkunde, en zoo als die volgens de beste hedensdaagze manier geoeffent werd; d' eerste beginzelen noch met macht

D' eerste beginselen hebben een waar zaat voor al de wezentlijke deelen der bouwkunst geweest.

aan alle zijden door stralen : als wy met veele blijken , tot steunfel der vaste behandeling , zullen aanwijzen.

En nadien den huisbouw aan alle menschen even nodig was, is buiten twijffel in den beginne yder zijn eigen Bouwmeester geweest, en bouwde zoodanig, als hem den aart van zijn lantstreek voorraat gaf; en daarom is 't vergeeft 't onderzoeken onder welke volken men eerst heeft beginnen te bouwen, of waar de bouwkunst eerst geboren is. Vitruvius, die ons van d'aaloude bouwkundige Schrijvers alleen overig is, heeft ontrent het zelve wel eenige zoete vertellingen gedaan, op welke de volgende hun gissingen grontvesten : maar zy vinden haar zelfs van hun piloot jammerlijk aan de gront gezet, wanneer hy oopenlijk belijd, dat hy niet zeggen en kan, in wat hoek des werelts de bouwkunst zich eerst heeft opgedaan.

Yder is in 't begin zijn eigen Bouwmeester geweest.

Men kan niet zeggen waar men eerst gebouwt heeft.

Daar schijnt tweederley oorspronkelijke bouwkunst te moeten onderzocht worden, eene die doorgaans of algemeen zonder wetten en regelmaten, na yders zinnelijkheid en meeninge aldereerst geoeffent is; en een ander die later, en volgens zekere wetten en bepaalde regelen behandeld is; van welke laatste de Grieken ons pogen wijs te maken dat zy de Vinders zijn; en het is ook door erfgeruchte by de meeste menigte van tijd tot tijd voor zoo waarachtig aangenomen, datm'er ook zelfs nu noch geen twijffel aan en slaat. En gelooft men inzonderheit dat die dry geslachten van bouw-ordens, welke gemeenlijk in de kunst, met de naam van Dorische, Jonische en Korintische Bouw-Orden onderscheiden, in dry verscheide Provintien of Lantstreken van Griekenland, haar oorsprong hebben ge-

Tweederley bouwkunst t'onderzoeken.

't Gemeen gevoelen aangaande de vijf bouw-ordens.

nomen, en daar doorgaans zoo geoëffend zijn. Tot welke noch twee andere, namelijk de Toskaansche (van welk zommige zeggen datze wel de outste is, ten aanzien zy best met de boersche bouwing, daar d'eerste wereld zich mede behielp, over een komt; maar naderhand, om gelijkstandigheid met d'andere bouw-ordens te hebben, herschapen is geworden) beneffens de Romeinsche Bouw-Ordens, die zekerlijk in den latere tijd geboren is, werden toegevoegt, en te zamen dat vermaarde Vijftal van Bouw-Ordens uit maken. Ons aangaande, wy zijn dikmaal verwonderd geweest, dat de herkomst der voornoemde Vijf bouw-ordens, zoo algemeen, en als een Euan-gelium by de meeste menigte aangenomen zijn; en dat men als met zoo veel artijkelen des geloofs, buiten verder onderzoek, dus lang heeft omgesprongen; die houdende vijf in getal, van even grooten geslacht, en zuivere geboorte; daar de zaak nauwkeuriger onderzocht, zal openbaar maken; dat aangaande de twee laatst gevondene (die wy met den naam van Latijnsche Bouw-ordens doopen) te weten de Toscana en de Romana) zy zelfs in de bouwkonst, als onechte Bouw-Ordens ten dans komen; waar van d'eerste gantsch geen bouw-orden, de tweede slechts een ontleende schoonheid bezit, en openbaar haar bevalligheid uit de Jonische en Korintische edelheid, door vermenging steedswijs bekomen heeft; zulks dat zy ook genoegzaam haar brandmerk in haren gemeenen naam *Composita*, (dat is gemengde) met haar omvoert. Waarom wy dan ook uitvoeriglijk meenen aan te wijzen hoe grooten en algemeen en dwaling het is, de Grieksche met de Latijnsche Bouw-Ordens, zonder onderscheid, in een en 't zelve werkstuk zamen te ordineeren; 't geen, hoe

grootte

Als een dwaling. Wederleid.

De twee Latijnsche Bouw-ordens zijn onegt.

De orden *Composita* beklapt haar selven.

De Grieksche Bouw ordens met die der Latijnze zamen te men-gen is een gemene dwaling.

groote voorbeelden ook eenige uit zommige Au-
 theuren, of voornaam Antijk overblijfsel tot hun
 verschooning, meenen te kunnen bybrengen, wy be-
 wijzen zullen, dat het de beste onder d'antijken noit d' Antijken
 hebben zulks
 noit gedaan.
 gedroomd, veel min gedaan hebben. Ja dat meer is,
 wy meenen duidelijk aan te wijzen dat zelfs de
 Griekze Bouw-ordens, die buiten alle tegenspraak, De dry Grie-
 xe Bouw-or-
 dens hebben
 maar een ee-
 nige oor-
 sprong.
 de Latijnze in de zuiverheid haarder af komt, ver-
 overtreffen; haar geboorte niet van dry verscheide
 volken, als haar benamingen schijnen te grontvesten,
 maar veel eer van een eenige zeer volmaakte schoone
 Bouw-orden, verschuldigt staan: in welke alles, wat
 de Griekse hoofd voor hoofd, sierlijk en schoon be-
 sissen, op een voortreffelijke en onverbeterlijke wij-
 ze gevonden werd. Sulx datter niet dry, veel min Daar zijn
 geen vijf
 maar een ee-
 nige oor-
 spronkelijke
 Bouw-orden.
 vijf, maar een eenige oorspronkelijke Bouw-orden,
 de Orden van alle Ordens, en waar uit alles als uit de
 eenige Fonteine ontsprongen is, moet op gezogt
 werden.

Dat'er nu ook zoo een eenige volkomenen oor-
 spronkelijke Bouw-orden elders geweest en geoeff-
 sent is, dat verhoppen wy uitvoerlijk aan te wijzen
 in de verhandeling van Salomons Bouw-Orden, vol- Waar een
 oorspronke-
 lijke Bouw-
 orden te vin-
 den is.
 gens welke zijnen pragtigen Tempel is gestigt ge-
 weest. En gelijk het deze Bouw-orden geen kleine
 luister bysett, dat den alleen wijzen Godt, inven-
 teur daar van geweest is, zoo zullen wy aan d'ander
 zijde ook de onvolkomenheid van ider der gemeene
 vijf Bouw-ordens doorgaans aanwijzen, en doen blij-
 ken datse elk op haar zelve aangemerkt voor geen
 volkomen Bouw-orden, die niers met een ander ge-
 meen, ofte uit die van Salomon ontleend heeft, (want
 zulk een kan men alleen een oorspronkelijke Bouw-
 orden noemen) kunnen noch mogen gehouden wer-
 den;

den ; dan alleen in seker opsig tot de praktijk oefening ; in welk, zo bekend is de vorige werken de volgende veelsints tot voorbeelden dienen ; 't geen hier zeer wel moet onderscheiden werden.

De Bouwkunde is ouder dan de Grieken voor geyen.

En na dien wy veel blijken van de bouwing in de H. Historien vinden, die ouder dan d'opsnijerijen der Grieken zijn ; en dat ons de magtige steden , Babylon, Memphis, Ninive, Charan, Jerusaleem en diergelijke , eer dan de bouwing van Athenen, Corinten, Ephesen en andere in de Jaarboeken voorkomen, soo is 't niet bedenkelijk dat soo grootvoerige bouwerken , slegts als woeste en onsekere steenhopen op malkanderen geworpen zijn geweest ; en dat de verstandelijken Huisbouw alleen na sekere regelen eerst onder de Grieken zeu begonnen hebben. Want of wel die bouwkunst alle beschaaftheid en schoonheid in die onmondige kintsheit niet en bezat , dicze wel naderhant , (en wel mogelijk uit de blijken van een voorbeeld dat door 't Goddelijk bestel de wijs op alle Bouw-ordens zetten kon) bequam , nogtans hebben de vernuftige menschen , ziende dat de gelijkstaltige ledenstemming en proportie soo grooten werkdaat van cieraat , geduurzaamheit en bevalligheid, aan de geschapen dingen toebragt , seer ligt en zelfs al in 't maken van hun woonhutten diese van stokken en staven, rijfen, mos, riet, slijk en leem te gaar plakten , konnen afzien, dat de deelen van eenig ding maat redig tot het geheel moeten verkozen zijn : en dat 't geen yts dragen moet, meerder stevigheid vereist dan 't geen gedragen werd. Welke dingen de reden hun al netter heeft aangewezen wanneerze ondernamen van de leeme hutten, tot duurzamer bouwerken over te stappen , en datze in plaats, van Steenen en Aarde , Steen en Cementen ; en voor ruwe Boom-

In wat staat men d'eerste Bouwkunde moet aanmerken.

Wat d'eerste Bouwers uit de beschouwing der natuur hebben konnen leeren.

Boomstaven, die de beste slag van Tenten in opstal hielden, stijve Kolommen en Pylasteren invoerden.

Zekerlijk wy konnen ons de armzalige beginzelen der Bouwkunst noit zoo gering voorstellen, of wy vinden ons verplicht te denken, dat zelfs de dagelike mistastingen die d'eerste Bouwers begingen, hun t'elkens wat nieuws en beters hebben in den zin gebragt. De hand aan het werk heeft de bezadigste volken, terwijl eenige onbeseptene in de maffe aardkuilen bleven vroeten, geswint doen toe nemen, en 't geen den eenen in zijn toeleg mislukte, kon ligt, van een anderen verbeterd werden. De beschouwing van verscheidene gedaanten, leerde haar het onderscheid van Slegt en Prachtig, Agter en Voor, Sterken Swak; en soo bequamenze kennis van de grondvesting en natuur van hout en steen. De verscheidentheid der nootzakelijke gebruiken, deed hen de ruimten der woningen in hokken af steken, en soo quamen de kamers, keukens, zalen, galeryen, opene plaatzen en alles voor den dag. Deze vereisten wanden en scheydelmuren, balken, ribben en zolderingen, die in 't behandelen, 't voegen en lassen, van zelfs na sleepten. Om niet open te wonen, moesten de kappen en daken en de maniere van gebinten gevonden werden. d'Overdekte opene plaatzen, die nootzakelijk onderschraagt moesten werden, zeiden datze beter met Kolommen dan met boomstijlen, zouden schikken; d'uit en ingank en de vryheit, leerde poorten en deuren, gelijk de liefde tot het licht, de vensters en licht gaten maken. En wil men verder gaan; de Nissen en Beeldvakken, ja al de rest der Ornamenten, als Architraven, Frisen en Kroonlysten en Triglyfen, Modiglionen, Tanderingen en andere sieraden daarze mede pronken, zijn haar natuurlijk d'gen

De begane mislagen leeren de verbetering in de volgende.

Hoemen de wesentlijke deelen van den Huisbouw vroeg heeft konnen vinden.

De verbetering is nootzakelijk op de slegste beginselen gevolgt.

d'Optoyfels sijn van selfs ontwonden.

11 Oorsprong der Bouwkunde.

d'een uit d'andere vloejende kunnen invallen; by al dien haar anders die dingen niet door een doorlugtiger voorbeeld met verscheide stralen flux gewijze toegeschoten zijn.

Hoe de benaming der Bouwkundige doeningen en werktuigen voortgekomen zijn.

En gelijk als in 't behandelen van de aldereerste Bouwkunde, de menschen de stem, tot bestier der dingen is ontvallen, en by toeval 't een dus 't ander zoo genoemd hebben, zoo is door dikwils erhalen van een en 't selve woord, de eigen benaming der werkstukken, en tuigen op de baan gekomen, en men heeft de middel by de hand gehad, om in de bouwning niet alleen te gebieden; maar ook om met mal-kander daar van te spreken, en die als een konst aan andere voort te leeren. Zulx dat in alle die dingen, seer veel saken voorkomen, die als vaste waarheden, en noot wetten, onvergankelijk in de Bouwkunde moeten bewaart blyven. En wanneer wy fullen be-toogt hebben dat alle de wesentlijke dingen der verstandige bouwkunst, niet alleen in de eerste geringe beginzelen kunnen ontdekt werden, maar daar uit ook haar oorsprong rekenen, zoo zal ook openbaar worden, dat de bouwkunst van de eerste Wereld, met die van de tweede, schoonze volgens de leesting van een Goddelijk voorbeeld, in welk alle schoonheid als in een bundel zaam getaft was, netter beschaaft is, van een en deselve natuur zijn, zoo veel hun oorspronkelijk zaat en geboorte aangaat. 't Geen wy agten een nutte aanmerking in bouwkunde te zijn.

De laatste volmaaktheit der bouwkunde blijft zijn wesen schuldig aan d'eerste beginzelen.

Maniere der eerste huisbouwing.

Wy zullen 't gezeide noch meer bevestigt zien, wanneer wy met Printverbeeldingen zullen aange-wezen hebben, in wat voegen d'eerste HuisBouwers hare huizen toestelden; hoe d'eene kleine heuvelkens tot de grondvlakte, als een Pot of Tobbe uitgroef,

groef, en den boven rand, met boom staven en dikke poten, spits na boven toe kapten; de tusseningen met rijfen of tenen toevleggende, en van buiten met kloekke zoden van digt bewassen hey, soodanig toestulpende dat het regen en wint eenigfints verduurde. Andere vlogten hutjes van boomtakken en Zomerloof, en setten die met stevige poten die voor stijlen dienden, in de aarde valt. Andere van wat beter slag willende bouwen, vlogten horden uit tenen, en beplaafterden die met slijk en leem, die met stroo of bladerijke meyen van boven plat toe leggende. Maar bevindende datse dus tegen harde slag regens niet konden uithouwen begondenze hun daken te verheffen, om storting van water te hebben.

Als wy aanmerken hoe sommige eerste bouwers, de gemeene Boomstammen, met twee geknotte takstompen, mixgewijse na boven, met den onderstyl inde aarde planteden, daar dwars houten over heen leggende, die als kamerbalken de folderingen en daken droegen; en voorts met rijfen toegevlogten; en de wanden met leem, vermengt met hoy en stroo op haalden; en voorts met gebladerde boomtakken aan 't dakwerk digt maakten; wy moeten niet alleen bekennen, dat we d' overgebleve maniere daar van, in de legertenten van onze Zoldaten en Zoetelaars afschildert zien (Hoedanige hutten wy ook zullen bewijzen, dat d' Israliten, gedurende haar omdoling in de Woestijne, hebben op geslagen, waar van het Loof hutten Feest de gedagtenis bewaard,) Maar wy kunnen daar in ook alle de bestandige waarheden, die de bouwkunst nimmermeer missen kan, gedoodverwd zien. Dus kan ons een uitgehoolden Aardkuil, d' algemeene ruimte van een woonhuis, de zaam gekoppelde stijlen daar op, de maniere der

Hoe den vee-standigen huisbouw in de eerste hutten, in 't algemeen afgeschaduwde is.

Hoe die dingen in 't bytondet gezien werden.

Namelijk in kapbinten, zolderbalken, kolommen, wanden, zolderingen, spanplaten, en andere.

Leyen en tegels tot de daken aardig in de bladerdaken der oude af geschildert.

De zoden hebben de steen uit kley gebakken, afgeschaduwt.

kapgebinden, de boomwiiffen en Tenen, de spanning, de zoden, de tegels en pannedekken vertoonen. De staande horden uit stevige tenen gevlogten, kunnen ons de wanden en schutselmuren, gelijk de boomstompen en telgen, de muurstijlen, Kolommen en Pylasters afbeelden. De dwarshouten tusschen de geknotte boomstammen wederzijts in mikken gedragen, en daar op een doorgaande verband hout, wat is dat anders dan de schets van de Kamerbalken, en rontomgaande spanplaat; gelijk ook de dikke rijzen op de dwarshouten de ribbens tot de zolderingen duidelijk aanwijzen. En hoe zou men de leyen, tichels en pannen tot de daken, aardiger kunnen afgeschaduwt zien, dan in de bladerrijke meyen, met welkze eertijts de daken dicht maakten; alwaar de menigte der platte bladen, die d'een min, d'ander meer mal-kander half, een derde en twee derde dekten; seer voegzaam met de leyen, tegels en pannen over een komen.

Voegter by dat de aarde zoden, die nu en dan tot wanden tusschen de schutzelftijlen, op een getaft wierden, ons een nette aftekening van de gebakken klinkert, moppen en andere zoort daar men tans mede bouwd, kunnen geven: gelijk verder de tijd wanneer, hoe lang, en by wat volken eertijts en nu noch dusdanige manieren van bouwen onderhouden werden, en hoe uit Tent, Buurt en gehugt wooningen, aansienelijke steden voort gekomen zijn, die hun afkomst, in de klank van haar benaming, beklappen; en wat saken en gebruiken der eerste bouwers, nu noch meest uitblinken, dat hopen wy breed genoeg op sijn plaats aan te wijzen. En hier in het voorby gaan aan te merken, dat na dien de bouwkunde maar een eenig beginsel heeft; men ook de ver-

stan-

standige Bouwordens niet van vijf, maar van een eenig beginzel af leiden moet. Gelijk men dan ook zeer opmerkelijk niet meer dan een eenige Bouw-orden in alle de gelijkformigheden die in yder der deelen dienft en benaming gevonden worden, in alle de ordens fiet doorstralen, en slegts maar in kloekheid en min of meer vercieringe en getal van ledemens konnen onderscheiden werden: waarlijk om dat de menschen in postuur, cieraat, en eenig kenlijk opsigte van malkanderen verschillen, en na hun landaart, Neerlanders, Engelanders, Franssen, Grieken, en Romeynen genoemd werden, daarom latenze niet na van eenen bloede en van een geslagt en schepzel te zijn. Men heeft dan veel meer reden te denken, dat de Vijf Bouwordens in de latere tijd, met onderscheyde benamingen genoemd zijn na de volken onder welke dees of gene manier, diese uit de algemeene bron-ader geput, en willig aangenomen hadden, en doorgaans geoeffent hebben; 't geen voornamelijk in de dry Griekze Bouw-Ordens moet aangemerkt werden. En alhoewel, yder land-aard niet zoo stip by d'eigenschappen van sijn verkiesing gebleven is, datse ook niet die van hunne naburen zouden derven invoeren hebben, sulx willen wy niet tegenspreken; nochtans weten wy datter seer veel blijken zijn die getuigen, dat de Grieken veel schoone bouwerken, d'eene stadie boven d'andere uit haar eigen en eenerley Orden hebben gebouwd. 't Geen tot berisping dient van die geen welke meenen, dat een aansienlijk Bouwgevaarte niet schoon noch verstandelijk geordineerd kan zijn, of het moet nootsakelijk, en volgens een onverbrekelijke wet, diese mogelijk nergens konnen t'huis brengen, uit twee of dry verscheide Ordens boven malkander gebouwd zijn: om

De vijf bouwordens moet men t'gelijk met den huisbouw van een eenig beginzel af leiden.

Hoe men de vijf Bouwordens moet aanmerken.

Voornamelijk omtrent de dry Griekse Bouwordens.

De Grieken hebben veel uit eenerley orden gebouwd.

Verkeerde meeninge van sommige hedendaagse.

waar

waar van het tegendeel in een doorlugtig voorbeeld te toonen, wy den pragtigen Tempel-bouw van Salomon zullen by brengen.

Dat men
verscheide
Bouwordens
boven mal-
kander mag
zetten.

Maar geen
Griekze met
Latijnze in
een werk-
stuk te gelijk.

Mislag van
die meenen
dat veel re-
gelen de
konst een
vieraat aan-
brengt.

Wy staan volkomen toe dat men volgens de beste verkiezing en bevallige trap van opklimming, buyten alle berisping mag van de Dorische vastigheid tot de Jonische schoonheid, en zoo tot de edele verciering der Korintische Bouw-orden over gaan, en dat in een en 't zelve gebouw; maar wy mogen niet onbeschrobd laten doorsluipen, hoe menigmaal, ja hoe by na doorgaans dese mislag werd begaan dat men de bepaalde Bouw-ordens qualijk op malkanderen ordineerd; niet ten opzigt zoo zeer van haren rang, want die mislag kan om toevallige reden verschoond werden, maar ten opzigt van haat Land-aard en afkomst: brouwende de Latijnze Bouw-ordens onder de Griekze; en maken alzoo een zeer verfoeyelijke vermenging in de Bouw-kunst: welke zaak hoe weynig misfchien noch van vele gehoord en van noch minder wel waar genomen; een fchrander Bouw-kundiger egter noit wel gevallen kan. Waarlijk de kleine omsigtigheid, en onkunde in de Natuurlijke afkomst veler dingen, heeft in de Bouw-kunde, als in meer andere wetenschappen, een ik weet niet wat voor een ydele en betoverende hovaardye te weeg gebragt; en de meeste menigte doen meenen, dat het den konsten een wonder vieraat aan brengt, wanneerze in veel en verscheide beginselen, regelen, ordens en waarnemingen geschift zijn. Waar van ook de regelen van de doorfigt-kunde, (die de Heer Defargues eerst getoont heeft datze teenemaal op de meetkunde der grondvlakten steunt, en volgelijk daar na kan uit gewerkt werden) eertijts een voorbeeld veritrekten doe men malkander

wijs maakte, datse als twee verscheide dingen, zonder de minste over-een-komste, van den anderen moesten gehouden werden. Hier door is het dan ook buiten twijffel by gekomen dat eenige losse verstanten, de sporeloze stoutheid der Roomsche Bouwmeesters, (waar van eenige ten tijden van Vitruvius al begonden hun hoers op te steken) willende navolgen, hebben gepoogt het getal der toegestemde Bouw-ordens noch te vermeerderen. En ten ware de snedige toeverstigt van den Edelen Heer Roland Freart, de derrele sprongen der Bouw-kundige Geesten in Frankrijk, had ingeteugeld; wie weet of men de Lauwerkran, die'er over weinig Jaren voor die, die alderbest een nieuwe Bouw-orden tot de oude uit vinden kon, op gehangen was, door 't uitbroeden van een a la modis wanschepfel, niet al lang zien weg dragen had.

Zoo lang als wy de Bouw-kunde in haren ruwen bolster hebben aangezien, heeft het ons altijd opmerkelijk geschenen, dat men juist de Kolom, en niet enig ander voornaam gedeelte der bouwing, tot een leest of model, in welk alle proportie, cieraat en welstand der gehele bouw-konst zou te vinden zijn, uit gekozen heeft. Maar als we de saak meer ontswagteld en van nader by beschouwd, wy agteden klaar te zien, dat Momus zelfs hier zou moeten swijgen, en dat niemant waar hy het ook vatten en zoeken wilde, iets zou kunnen in gedagten vallen, dat uit de Bouw-konst genomen, zijn eigen regelmaat volmaakter uit leveren zou. 't Geen al wederom bevestigt, datter een enkele afkomst der Bouw-konst is, die men 't eenig element of hoofststoffe, van al de Bouw-ordens moet agten te zijn. Hoemen nu tot de verkiezing van zoo een model of orden, geraakt

Oorsprong van die dwaling.

Misflag der Francken die na een nieuwe Bouw-orden gezogt hebben.

Hoe juist de Kolom tot een leest of model van een heele Bouw-orden verkozen is.

is, en hoe sulks al mede uit de arme beginzelen is ontdekt, dat zullen wy met eenige bedenkingen nader onderzoeken; en aanwijzen dat de ongeagte boomstammen, die niet alleen de voornaamste stevigheid aan de behuizingen toe bragten, maar ook zelfs aan de geringste hutjes niet en konden ontbeert werden, haar tot een vaste leest hebben kunnen dienen om desselfs wijt en hoogte, en grootheit des besteks daar na te reguleeren. En dit schijnt alreede genoegsame reden te geven, dat wanneer de onbesnoeide boomstammen, in wat beschaafder gedaante en als Kolommen begonden in gevoert te werden, ook de meeste verciering aan dat gene wierd overgegeven, dat de aansienlijkste dienst en plaats aan 't werk toebragt, waar op nootsakelijk het over geven van de proportie gevolgt is; dewijl de reden haar leerde dat het billik was, dat het mindere sich schikte na het meerdere. Hier uit hebbenze ook buiten twijffel ligt konnen af nemen, dat de getallen der Kolommen, de maten der tussenspaciën, d'ingangen, vensters, d'hoogte der stadien en de vercieringen om die merkelyk te onderscheiden, van de schikking der Kolommen seet gevoegsaam quam af te vloejen. En voorwaar na dien men nu in de Bouw-kunde verpligt is, alle verkiezing, Ordinantie, Proportie, Cieraat en bevalligheid (zelfs in de gebouwen daar gants geen Kolommen nodig of oorbaar zijn) uit de Kolommen af te leiden, zoo werdze onzes agtens, zeer gevoegsaam een Bouw-orden genoemt.

Hoe veel dingen in de verstandige Bouw-kunst sig daar na hebben moeten schikken.

Waarom een Bouw-orden genaamd.

Wy agten dat ontrent deze bedenking de plaats zal zijn, om een nette beschrijving te geven, wat eigentlijk een Bouw-orden is? want alhoewel misschien den minsten Timmermans leerknaap, den mont vol heeft van de vijf Bouw-ordens, zoo is het

ons noch nooit gebleken dat iemand van al de Schrijvers, (selfs niet den naarstigen Palladio noch den nootsten Scammozzi, noch dat meer is, onzen ouden Patrioon Vitruvius, schoon hy'er andere wel wat van voor gepraat heeft (daar zijn uitleggers Philander en Barbaro, ook weinig mouwen aan hebben weten te stellen,) onderscheidentlijk bepaalt hebben; wat een wesentlijke Bouw-orden is: welk vaste, en welk wisselbare eigenschappen in de zelve zijn? 't geen wy daar ordentlijk zullen doen.

Daar is tot noch van niemand nergenoeg bepaalt wat eigenlijk een Bouw-orden is.

Het zou wel oorbaar zijn, in de byzondere beschouwing der Bouw-ordens, deselve in een geheel anderen rang te schikken dan men gewoon is te doen; sulks dat wy eerst d'oorspronkelijke, dan de dry Griekze, en ten laatsten de twee Latijnze Bouw-ordens verhandelen zouden: maar wetende hoe grooten wanorden deze nieuwe maniere in de gedagten veler onvaste herffenen baren zoude, zoo zullen wy in dezen gehouden zijn, den ouden Karre-pat heen te rijen; doch zoo nochtans, dat wy onder't voort mennen niet en zullen onder laten, in yder orden onze waarnemingen vrymoedig te vertellen.

Waarom wy in 't overwegen der Bou-ordens de gewone en niet onze eigen rang zullen houden.

Men heeft al van over lang, aan elke Bouw-orden eenige byzondere eigenschap, die uit zijn gestalte, proportie en cieraat voort schein te komen toegepast; die wy met een woort aldus kunnen doodverwen: Toscana, robuste sterkheid. Dorika, kloeke vastigheid. Jonica, modeste schoonheid. Romana, vercierde Grootheid. en Korinthia edele dertelheid.

Toepasselijke eigenschap der vijf Bou-ordens.

Alle het gene nu sterk, schoon en cierlijk is, heeft alles wat men in de bouw-kunde bedenken kan; en zoodanige eigenschappen zullen wy toonen dat in de eenige oorspronkelijke Bouw-orden zijn geweest; en na volgens die gezamentlijk in de dry bekende Griek-

Aldie eigenschappen zijn in een oorspronkelijke Bouw-orden te vinden.

ze Bouwordens kunnen en moeten gezogt werden: al waarmen ziet dat de Jonische schoonheid, tuffen de Dorische vastigheid, en Corintische dertelheid, een zoo danigen balans van zed gheid houd, dat het oog der verstandigste beschouwers daar een volmaakte verlustiging in schijnt gewaar te werden: ja wy agten dat hoe iemand met meerder bezadigtheid des geoemoets, deze zamenstemmende ordens zal over denken, en tot in haar binnenste in zien, hoe hy ons minder ongelijk zal geven wanneer wy zonder eenige bewimpeling rond uit zeggen dat de twee Latijnze Bouw-ordens, namelijk de Toskaanze en Romeynze, slegts op den hoop toe loopen.

En gelijk niemand d'oude herkomst der Toskaanze Kolom, daarze als een volkomen bouw-orden zou geoeffent zijn, uit de outhuid weet op te speuren, noch t'huis te brengen, en men die over al buiten de sierlijke werken, by de Boeren en in de Landwoningen, zonder eenige eigene Ornamenten ingevoert ziet; zoo bevintmen ook uit d'eigenschap der Romeynsche bouw-orden, datze vry jonger dan een van de Griekze Bouw-ordens is: ja men ziet dat het de Romeynen onmogelijk is geweest, iets nieuws te vinden, of zelfs buiten de strekking der Griekze ordens te gaan; haar moettende behelpen met een vermenging uit de Jonische en Corintische orden genomen; en dat noch slegts aan het Kapiteel, het kennelijkste gedeelte en daar aan het niet en kon verborgen blyven: voorwaar een kennelijken blijk, dat de gausste verstanden, alle volmaaktheid der Bouw-kunde, in die der dry Griekze Ordens gevonden hebben.

Men moet ook niet vergeten aan te merken datmen in het maken van Kolommen, niet alleen van

De Toskaanze en Romeinze Bou-orden zijn niet geheel out.

De Romeinen vonden alles in de Griekze.

over

over lang, eenigfints verscheide Formen van Kolommen heeft in gebruik gehad, sulks dat men tot de ronden ook vierkante (die den Spaanzen bouw-meester Diègo de Sagredo, Attische Kolommen noemd) en ook met goet toeverzigt, platte Kolommen heeft gemaakt: maar de wispelturige verftanden, van de waarheid der bouw-kunde afwijkende, hebben te mets wonderlijke Monsters en ontaarde afzettels in de bouw-kunst voort gebragt: invoegen de tijden nu en dan gevlamde, gebochelde, en gefnede Kolommen hebben uit geleverd: Ja de gedaante geheel in Mannen en in Vrouwen beelden, in Thermen en anders verwisseld; alswe uitvoerig zullen bewijzen. Die onder d'antijken wijzer zijn geweest, hebben hun (uitgenomen eenige weinige blijken,) altijd by d'eenvoudige form gehouden; die ook van de eerste Bouwers om vele redenen, die wy zullen bybrengen, rond verkozen is.

Verscheide
Formen van
Kolommen.

Verbasterde
Mousters in
de Bouw-orden
uit ge-
broeid.

Het befniiden der Kolommen, is vry ver in de bouw-kunde door gebroken; en heeft niet alleen latijnse stand gehouden by de afgelegene volken, als in China en Japan, daar de ware verftandige bouwkunst tot op heden niet en is bekend; maar heeft zelfs by de Europifche volken, ter tijt als men bezig was om de Gottifche verbasteringen na de verwoefing van Italien, af te leren en uit te roejen, t'elkens wederom het hoofd op gefteken; en wierd metter tijt ook zoo gemeen in de Neerlanden geoeffent, dat menze, nauwelijks heeft konnen uitboenen; gelijk wy sulks nader met de Boeken en Modellen die in de voorgaande eeuw voor den dag quamen, zullen waar maken. Daar wy dan ook gelegentheid zullen by de hand hebben, om aan te wijzen, datmen de grootvoerige gefnede Kolommen van Trajanus noch Antoninus, noch

De gefnede
Kolommen
zijn met veel
viele manie-
ren sterk
door gebro-
ken.

De Roomze
gefne-
de
pronkzuilen
moet men
niet tot ver-
fchoning van
viele manie-
ren by brea-
gen.

die welke te Konstantinopolen zijn; (en als byzondere blijken van de Roomse mogentheid moeten aangemerkt werden,) tot verschoning van een vuile maniere in de bouw-kunst, niet en moet voor den dag brengen.

Gevlamde Kolommen zortelijk in de Bouw-kunst in gedrongen.

En niet tegenstaande de gaauwste Bouwkundigers de gevlamde of geslingerde Kolommen t'eenemaal uit de Bouw-werken willen gebannen hebben; zoo hebben andere de zelve noch met regelen, om die doch wel te proportioneeren, in hare Boeken vercerd.

De Cariatifche en Persifche Bouw-ordens hebben veel grillen uitgebroot.

Onder de Grieken zijn de Kolommen by toeval in Mannen en Vrouwen beelden herschapen, die wy hoe weinig noch in 't gemeen bekent, (en waar uit na alle waarschijnlijkheid menigte uitbroetzels van Thermen, Telamones, en andere gedrogten voort gekomen zijn,) onder de benaming van Persifche en Cariatifche Bouw-orden, in de Dorifche en Jonifche Bouw-orden der anrijken zullen verhandelen.

De Balaufters zijn by d'atheuren vergeten.

En alhoewel, de Kolommen die men Balaufters noemt, by de Schrijvers noch maat noch regel vinden, en dat men ze nu dus, dan zoo, ja als gebochelde Esopuffen, en by vele noch met den aars om hoog, zonder op haar waardige af komt agt te slaan, by hele legers de bouwerken ziet indrommen, zoo moeten we dat ook verbeteren.

Kolommen zijn uit verscheide stof gemaakt.

Over de stoffe, uit welkmen van outs Kolommen maakte, staat aan te merken, datze bchalven de Marmere en andere harde steen, veelsints uit Metaal gegoten zijn; welke maniere te Romem onder Marcus Agrippa, sterk doorbrak; als we uit de blijken zullen aanwijzen. Ook wierden in zommige boupralen, de Marmere Kolommen met Metale basimenten en Kapitelen gemaakt. Onder de geslagten der

Metale.

Marmere.

der

der Marmeren is de witten heel gemeen geweest : en de Kolommen die uit Porphy, roode en ander kleurige Marmerfteenen gehouwen wierden, gaf men Bafimenten en Kapitelen van witten Marmer, en geheel zelden uit den zelve aart. De Trevertijn en Slavoniersteen was eertijts te Rom en aangemeene groote werken fterk in gebruik. Dat men hier te Lande van hout, Kolommen van gemeene hoogte met de beytel op een draybank ziet fatzoeneeren, kan ons niet verwonderen om dat wy 't dagelijx zien ; maar wy verwonderen ons veel meer over 't geen Diégo de Sagredo van twee vermaarde meesters, Tholon en Teolon verhaald, die de Marmere Kolommen, fchoonze de hoogte van 50 voeten te boven gingen, door een lichtvoerig werktuig, als op een dray-bank wiften te bediftelen.

Verscheide.

Groote Kolommen hoe by d'Oude ligt behandeld.

d'Aankomende bloei-tijd der bouw-kunde heeft buiten twiffel, veel treffelijke geeften verwekt : want doen men groote dingen begon te ondernemen, hebben fich ook meer en meer groote Meesters op gedaan. Wy zullen uit vele getuigeniffen der outheid bewijzen, datter eertijts veel wijze en doordronken Bouwmeesters zijn geweest, die met de alderdiepste uitputting harer verftand, vele vindingen ontrent de algemeene bouw-kunde, en het toefstellen van werktuigen van geweld en praëtijk hebben toe gebragt : welkers zuren arbeid al de volgende eeuwen, genoegzame voorbeelden en onderrigtingen verfchaffen konnen. Gelijx wy dan ook in het voorby gaan moeten indagtig maken, hoe eertijts onder de Grieken en naderhand onder de Romeynen goede wetten gemaakt waren, die de Bouw-meesters van die tijden verpligte, in alle treffelijke wetenfchappen wel ervaren te zijn ; waar van de wet die ten tijde van te

d'Opgang der Bouw-kunde heeft kloeke mannen verwekt.

Bouwmeesters zijn van outs verpligt geweest ver-nedige mannen te zijn.

24. Voortgang der Bouw-kunst heeft veel

Vitruvius binnen Ephezen noch in volle kragt was, een byzonder voorbeeld zal verstrekken. Wat heeft in de gelukkige tijd der eerste Roomsche Keizers, de bouw-kunst niet gebloeit zoo ver hun geslag de Wereld bedekte? en wat zullen we (zonder noch aan de Reuzewerken der Assyriërs, Egiptenaren, Perzen en hovaardige Grieken te gedenken,) niet een digten drom van trotze ondernemingen en bouwpraalen, volgens de verstandige Bouwkunst uitgevoerd, te beschrijven hebben, wanneer wy die zullen aanvangen te beschouwen. Daar ons dan nootzakelijk zal in gedagten vallen, dat zonder de uitvindinge van geweldige werktuigen, de uitvoering van zoo onmenselijke bouw-gevaarten onmogelijk zou geweest zijn. Daar zullen wy dan zien, hoe eenen Archytas en Leontes, Leerlingen van Pythagoras en Tales en Eudoxus, vele wiskundige waarheden uitvonden, en in spijt van Plato beschreven; daar door men in de behandeling der bouwkunde, met kleine magt, groote verrigtingen deed. Wat Erastosthenis Cyreneus dede; wat werktuigen van geweld en practijk, Tzetzes en Pappus van Archymedes verhalen gevonden te zijn (waar onder voornamelijk zijn Trispaiston, Pentaipaiston en Polypaiston en zijn Helix vermaard zijn; en niet onwaarschijnlijk grootdeels tot ons over gekomen zijn, en in onze kranen dray-spillen, wind-haspels, kaap-standen, schroef en vijs-tuigen gezien werden.) dat zullen wy wat naukeuriger als hier ter plaats voegzaam is, aanwijzen. Alleen met een woord hier by voegen dat er noch seer veel fraje afteykeningen en modellen der gezeide werktuigen onder onze bewaring zijn, die op verscheide plaatzen na 't leven waar genomen zijn; en altijd de toegenegentheid der bescheiden lief hebben de Beschouwers afwagten.

Onder de Romeynen is de Bouw-kunst steek gehandhaaft.

Groote ondernemingen hebben de vinding van werktuigen van geweld na gesleept.

Wie daar in hebben uit geblooken.

En waar in hun vindingen onder ons over gebleven zijn.

Die onder onze kleinsigheden in goede afteykening bewaard werden.

611

De

De Wijsheid en het omsigtig oordeel waar mede d'antijken, de Griekze en ook de Latijnsche Bouw-ordens, allengskens op een vasten voet en regelmaat hebben gebragt, heeft niet alleen de latere eeuwen op een simpel gerugt verpligt, de Bouw-ordens ongekreukt te houden; maar het werd ons zelfs door eenige weinige van de beste antijke overblijfselen, die alleen de goetkeuring van soo veel eeuwen hebben bevestigd; dat de Bouw-ordens noit in volmaakter trap, dan in die werken geoeffent zijn. Gelijk dan ook al de grootste bouwkundigers, sedert datmen de Gottische verbastering heeft begonnen de schop te geven, hebben gewild, datmen in alle voorval en twijffelingen tot de beste antijke voorbeelden als tot de ware Fonteyne gaan moet: En alhoewel wy niet en denken dat iemand zoo vermetel zal zijn, en meenen datmen de volmaaktheid der beste antijken al op de hielen gestapt of alrede voor by geloopt is, zoo zietmen evenwel dat'er hedensdaags meer staat op de verschillige modellen der nieuwe Boeken, als op d'antijke voorbeelden gemaakt werd: niet denkende datmen de latere Schrijvers, moet aanmerken als een versse omgeroerde aarde, daarmen niet op grontvesten kan. Het is waar dat de meeste Authouren sig beroemen haar regelen uit d'antijken getrokken te hebben; dan hoe weynig men op dat voorgeven zeyl mag maken, dat zal blank staan, wanneer wy in ider Bouw-orden, de outste tegen de jongste in vergelijking zullen stellen: en haar modellen met een teykenkundige trek, in haar vier gemeten, als'men zeyd, dat is, in haar maten en proportien tegens den anderen zullen af wegen: op datmen niet alleen ontwaar werd wie de slegtste voor de beste antijken in de mont geloopt is, of meest van

Wat geagtheid d'antijken in de Bouw-kunde hebben.

De schoone antijken worden van alle verstandige Bouw kundigers toe gestemd.

Gemeene mislag van die, die de verstandigste daer in niet na volgen.

Op d'hedensdaagse auteuren mag men niet vast gaan.

Waar uit dat zal gezien worden.

26 *Wijheid der Antijke Bouwkundigers.*

zijn toe gevoegde medemaats verschild; maar ook ho-
ver yder van de beste antijke overblijffelen afgeweken
en te kort gebleven is.

Met de
bouw-ordens
mag men
niet hande-
len als met
de mode van
de kledingen.

Eenige Bouwmeesters niet al te vast in haar schoe-
nen staande, en van de sekerheid der bouw-kundige
regelen niet genoegzaam overtuigt, (geheel niet aan
een eenige Goddelijke bouw-orden denkende,) mee-
nen datmen met de Bouw-ordens, als met de mode
van de kleeren mag omspringen; tegen de zulke zul-
len wy ook met vele redenen d'onveranderlijkheid
der Bouw-ordens vast stellen, en alle twijffeling weg
nemen; en niet nalaten daar by aan te wijzen, met
welke en hoedanige vryheden, de Bouw-ordens
mogen behandelt werden, hoe zommige regulen
zomtijds kunnen gebogen, maar noit behoorden
gebroken te werden; en op wat middel een omfig-
tig man in die gevallen, altijd zijn agtbaarheid bewa-
ren kan.

De bouw-
kunst heeft
in Italien
eens het
hoest onder
gehaalt.

Hoe zeer verheven ook eertijds de bouw kunst in
Italien en binnen Roomen als in haar school een va-
ste zetel schein te hebben, nochtans heeft de verwoe-
fting die de Gotten en Wandalen over dat rijk ge-
bragt hebben, de Bouw-kunst door het dikwils in-
nemen van Roomen zulken krak gegeven, datmen
metter tijd regelen, ordens en wetten verlaten heb-
bende, tot zeer jammerlijke, kunsteloze, en Barbari-
sche manieren, die men naderhand Gottyx noemde,
verzeild is. Gelijk ook de Bouwkunst, voor dien in-
val, na 't gebied der 15 eerste Keyzeren, zich al tot den
ondergang eenigsints van ver had beginnen te schik-
ken; alswe uit de eerboog van Constantijn, die
uit stukken en brokken zaam gelapt wierd, kunnen
afnemen. 't Verplaatzen van den Roomzen Stoel
na Constantinopolen, deed in dien tijd den ge-
dreig-

De Bouw-
kunst begon
te Roomen
onder Con-
stantin te da-
len.

dreigden ondergang der algemeenen konsten, onder veel zukkelingen niet weynig voort hollen; alhoewel de Bouw-kunst langer, dan haar twee Hield langer stand dan de schilder-kunst. Sufters, de Schilderkonst en de Beeldhouwerie, stand hield. hier toe hielp veel, dat onder Paus Liberius

eenige konst-lievende mannen de hand aan 't werk hielden, om waar 't mogelijk door 't bouwen van eenige voorname bouwpralen, den laaften dootsnik der bouw-kunst op te schorten. De Romeynen ondertuffen den inval der Gotten en Wandalen op 't lijf d'Inval der Gotten heeft de Bouw-kunst te Rome men en verder, geheel t'onder gebragt. krijgende, en voornamelijk die grouwelijk drukkende onder Totilla Balduilla; is alles als met een stroom over loopen, en de konsten zijn gelijk met een bezem Roomen en by na geheel Italien uit geveegt.

De beklonke bouwpralen die hun verwoede pooten, waar van de brandstiging, en puinbeukende strijdhamers te duir blijken in de overblijfselen gezien werden. zaam wederstreefden, moften tot blijk van hare wrange gemoederen, met ontallijke houwen en kappen zoo diep gebrandmerkt werden, dat de lid-tekenen tot op dezen dach als getuigen van zoo Barbarische konstmoordenarien, in de ontmaakfelde opschriften, en geschonde ornamenten der overgebleve stukken en stollen te zien zijn.

Na dat onweder, scheen in 't Jaar 715 onder Keyzer Theodozius de derde, de bouw-kunst wederom Wie en wanneer men de Bouw-kunst heeft pogen te herstellen. wat adem te zullen scheppen; daar Paus Gregorius de tweede veel toe beloofde; dan door andere tegen gelooopen, bleef d'arme kunst onder voet leggen, en men verviel onder dies meer en meer in plumpe en redenloze manieren; die van die tijden zoo gemeen door Italien, Vrankrijk, Duitsland en Neerland voort Maar te vergeefs. liepen, datze heel Europa in lang niet heeft konnen van den hals schudden: invoegen het de latere wat nieuws scheen, als men de verstandige bouw-kunst weder-

Verbafterde
Gottijkze
gedagten
sterk door-
gebraken.

d'Italianen
hebben alle
Barbarifche
manier Got-
tijk ge-
noemt.

Van 't Jaar
800 tot 1300
heeft de
bouw kunde
ellendig ge-
fukkeeld.

Wie veel tot
d'herftelling
hebben ge-
daan.

Maar vande
Leerlingen
niet agter-
volgt.

Wanneer de
herftelling
opeen regten
voet begon-
nen is.

wederom uit den hoek haalde: gelijk ook noch som-
mige flegthoofden hier te lande, de Gottifche ma-
nier niet lang geleden plagten Modern, dat is, he-
densdaags; en de verftandige Bouwordens, Archite-
cture, dat is, bouwkunft te noemen. d'Italianen, de
vuile manieren der Ba:barifche volken feer vyandig
zijnde, hebben alles wat van de gemeene manier der
toegeftemde antijken afweek, Gottijks genoemd.
Waar in nu de Gottifche manier beftaat, dat zullen
wy voornamelijk aan de krullen en prullen, banden,
en belaglijk krakeling werken konnen zien, als wy zc
breder zullen afgefchetft hebben. Wy zullen ook
den ftaat en verdere zukkelingen, die de bouw-kunft
van den Jare 800 tot den Jare 1300 (als wanneer
die eerft wederom regt als een jongen Phenix uit zijn
affe begon te herleven) hebben aangetroffen, over-
zien; en niet na laten aan te wijzen, wat fraje man-
nen met een onvermoeide neerftigheid, de neerzij-
gende bouw-kunde hebben pogen te paart te helpen.
Onder welken eenen Pipo gemeenlijk Brunellesco
genaamt, Joh. Morozini, Marcus Aldibrandus,
Buschett en Nicolais van Pifanen groote voorvlie-
gers zijn geweest; Wanneerze in 't Jaar 1069 door
hun flordige Discipelen, wederom een stoot kreeg,
en zoo merkelyk daar mede agter uit ging datze ge-
noegzaam neffens andere konft-handelingen in het
voet-zand gedompelt lag: en dat tot op het Jaar
1200 nauwlijks in heel Italien een goeden bouw-
meester, Schilder noch Beeldhouwer te vinden was,
als wy breder over die konfteloze eeuwen zullen
aantekenen.

Beter geluktend de volgende eeuw, wanneer in 't
Jaar 1250, veel opmerkende geesten en neerftige
mannen, niet tot de laaft voor gegane, maar tot de out-
fte

ste en beste antijken werken gingen, de puinhoopen van haar bestulping ontgravende, de Kolommen en ornamenten met groote vlijt uitmetende, en op goede proportien stellende; regelen en modellen daar van makende, gelijk we in 't over wegen der neerstige Autheuren, die boeken van de vijf Bouw-ordens uit gegeven hebben, zullen ontmoeten.

En om vande aal-oude Schrijvers hier ook een kleene schets te geven; zoo moet men aanmerken datter wel veel treffelijke Bouw-meesters onder de Grieken over de bouw-kunde geschreven hebben, maar datter ons geene van zijn behouden ter hand gekomen, die ouder zijn dan Marcus Vitruvius Polion; die ten tijde van den Keyzer Augustus tien Boeken zeer geleerd over de bouw-kunde, en werktuigen van geweld schreef, en aan dien Keyzer opdroeg, waar van wy de reden uit zijn eigen getuigenis breder zullen ophalen: daar ook zal te onderzoeken staan, of hy oit een elfde boek, dat alle de afteikeningen en modellen van zijn gantsch werk bevatten zou, gemaakt heeft: wat zijn geleerde Uitleggers daar van gevoelen; en eindeling hoe die veel ligter door agteloosheit, of nydigheit dan zijn andere schriften, in 't zukkelboek hebben kunnen geraken. Zeker zoo al die nette afteikeningen te voorschijn waren gekomen, dien Schrijver had niet alleen veel ligter om verstaan geweest, maar hadden ook veel Uitleggers, die hem in veel plaatzen eer verduistert dan verligt hebben, de moeite af genomen, onnodige uitleggingen daar over te maken. Ja dat zelfs de Bybelschriften, door d'onervarentheid der Letterkundigers, ontrent de konsthandelingen, van dat ongeluk niet vry en zijn, dat zal ons op vele plaatzen voor de schenen loopen. Den neerstigen *Rasconi* heeft na

Van de aal-oude bouwkundige Schrijvers zijn ons geen ouder dan Vitruvius ter hand gekomen.

Of Vitruvius een elfde boek met modellen gemaakt heeft.

Onkunde in de konsthandeling groot nadeel aanda geleetheit.

zijn

30 *Bouwkundige Schrijv. onder d' Antijke*

Wie de verloren model-
len van Vitruvius een-
igzints her-
steld heeft.

zijn vermogen, de verloren modellen van Vitruvius uit zijn lessen pogen af te scherzen; die waarlijk niet onvoegzaam in zijn boek tot Venetien 1660 gedrukt te beschouwen zijn: welke modellen in een veel netter trek en schilderkundige stand over gebracht zijn, in het Frans Exemplaar, dat onlangs tot Parijs met veel verklaringen gedrukt is: waar van breedter op zijn tijd.

Vitruvius is op veel plaatzen bedorven gevonden.

Die lang in Vitruvius gevroet, en in de France taalcertijts hebben overgezet, betuigen datze hem doot d' Uitschrijvers op veel plaatzen jammerlijk bedorven hebben gevonden; welk ook het noodlot van veel treffelijke Autheuren, voor de vinding van de Druk-konst is geweest. Het is een vermaak om hooren met wat eene grootagting Vitruvius van veel deftige Autheuren spreekt, en zonder eenige bewimpeling belijft het pit van zijn boeken daar uit ontleend te hebben: al

Spreekt met grote lof van de oude Schrijvers die verloren zijn.

hoewel het ons jammeren moet, dat al dien schat zoo agteloos verloren is. Wie weet ook wieze met voor-dacht mag in den hoek gemoffeld hebben. Daar zijn der wel die Vitruvius van eenige ontrou daar ontrent verdagt houden, alhoewel hy een zeer fijne rol daar

Naamrol der taal-oude Griekze Bouwkundigers die geschreven hebben.

ontrent schijnt te spelen. Van de oude Schrijvers die voor hem geleefd hebben, zullen wy aantekenen wat Silenius, Theodorus, Ctesibus, Metagnes, Philo-leos, Ictinus, Carpion, Diodorus van Phocen, Philo-Hermogenes, Satyrus, Phytius, Leochares, Bryaxes, Scopas, Praxiteles, Nexares, Theocides, Demophilos, Pollis, Leonides, Silanion, Melampus, Sarnacus, Euphranor, Callymachus en Dinocratus over de bouw-kunde der Grieken, en van de Griekze bouw-

En wie van de werktuigen van geweld.

pralen, geschreven hebben; gelijk ook wat andere van de Machinen, dat zijn werktuigen van geweld en praktijk, hebben gehandelt; onder welke Cliades,

Archit

Architas, Archimedes, Nymphodorus, Philo Byzantius, Diphilos, Charidas, Polyidos, Phytros en Agistratus, als de voornaamste te boek staan: en Vitruvius tot het ontwerpen van zijn boeken: niet weinig de behulpige hand geboden hebben, gelijk hy dan ook zelfs getuigt dat de schriften van eenen Theophrastus, Timeus, Posidonius, Hegezius, Herodotus, Aristides en Metrodorus, hem in 't beschrijven der Fonteynen, grooten dienst gedaan hebben.

De Romeynen hadden voor den tijd van Vitruvius noch weinig daar ontrent gedaan; alhoewel by eenen Fusitius een groot ontwerp over de bouwkunde lag. 't Geen Terentius Varro en Publius Septimus daar van aangeraakt hebben is gaar weinig. Cosutius en Argulus twee Borgers en Bouwmeesters van Roomen hebben een boek met afbeeldingen van de Korintische Bouw-orden gemaakt, over het werk dat ze te Athenen onder Antyochus opmaakten, na dat het wel 200 Jaren te vooren van de Griekze Bouwmeesters Antistates, Callescheros en andere begonnen was.

En alhoewel wy aangaande vele dingen rakende de outheid en kennis van dien tijd aan de goetheit en neerftigheid van Vitruvius verschuldigt zijn, nochtans zijn daar zeer vele redenen waarom hy niet voor alle noch boven alle in geloof en navolging, d'eerste en beste plaats innemen mag: 't welk wy uit vele blijken der oude werken, die niet alleen na hem, maar zelfs noch in een beter tijd gemaakt zijn, zullen waar maken. Ook zullen we reden geven, waarom niet alle antijke voorbeelden, en waarom slegts eenige en welke mogen gevolgt werden. Ook waarom het niet oorbaar is op eenen meester te steunen, en wat onheylen en dwalingen uit de onbescheidenheid in dezen,

Wat by de Romeynen voor Vitruvius van de Bouwkunde geschreven is.

Vitruvius moet wel gezegt, maar niet alleen geloofte werden.

Alle antijke voorbeelden hebben niet even veel gezag.

32 *Latere Bouwkundige Schrijvers.*

Daar zijn maar eenige weinige Autheuren voor den grooten raad der bouw kunde houden. dezen, zijn ontstaan. En of wel een groot aantal van Autheuren sich gepijnigt hebben, boeken en regelen van de Bouw-ordens te maken, nochtans zijnder onder alle die, slegts eenige weynig die men voor den grooten Raad der bouw-kunde, de rest alleen voor deurwagters en dienaars te houden heeft. En op dat wy die namen van die mannen niet agter en houden,

Wie die zijn.

zoo meenen wy dat men voor Palladio, Serli, Barbaro, Alberti, Bullant, Scamozzi, Vignola, Cataneo, Viola en de Lorme de meeste agting behoorden te hebben; zonder nogtans dat we den grooten Villalpandus, en den edelen Heer Roland Freart, (die wy de Vitruvien onzes tijts agten) onder de slegste rang willen gestelt hebben; schoon zy haren arbeit niet tot de practijk regelen aangeleit hebben.

Wat Palladio gedaan heeft.

Den onvermoeiden Palladio heeft vier Boeken over de Bouwkunst uitgegeven, waar van slegts een klein gedeelte, rakende de vijf ordens in Neerduits en Frans vertaalt is. In welk hy uit d'antijke bouwpralen, dien hy zeer beminde, veel fraje dingen te voorschijn gebragt, en verstandelijk beschreven heeft. Wy zullen de modellen van zijn bouw-ordens in onze vergelijking der Autheuren, tegens die van Scamozzi stellen, en volgens die wijze doorgaans de jongste tegen d'outste afwikken.

Palladio zullen wy met Scamozzi paren.

Wat Sebastiaan Serli geschreven heeft.

Den saftvoerigen Sebastiaan Serli, heeft wel ses boeken van de bouw-kunst, doorfigt en meetkunst geschreven, dien Pieter Koek in het Neerlants en een ander in het Frans vertaalt heeft: en gelijk hy doorgaans laat blijken dat hy Vitruvius als zijn meester wil op de hielen stappen, zoo is zijn meeninge ook geweest, door zijn boeken Vitruvius te verligten. Daer zijn verscheide redenen die hem van ontrouw verdagt maken; schoon hy hem doorgaans op zijn eigen na-

Serli van ontrouw verdagt.

sporing

sporing beroept, men meent dat hy zijn beste waarnemingen en afbeeldzels uit de nagelaten schriften en teykeningen, van zijn goeden vriend en tijdgenoot Balthazar da Ziena zoude geligt hebben; alswe breeder zullen ophalen. Het jammert den Heer Freart dat zijn modellen en voorbeelden der outheid, met de nette trek van Vignola niet ontworpen zijn; en dat die van Vignola, die anderzints met groote fwier genoeg voor den dag komen, met de statelijke grootsheid der Antiquiteyt van Serli niet en kunnen pronken. Hoe veel nu die twee Bazen van malkanderen verschillen, dat zal in het tegens een houden openbaar werden.

En alhoewel Cataneo, ten opzigt van Barbaro, maar een leerling is, nogtans agten wy geen Authoren voegfamer by den anderen te kunnen gestelt werden om te toonen hoe ver Meesters en mestertjes van malkander verschillen kunnen, schoonze een en het zelve doelwit in 't oog hebben.

Zeker al heeft Leo Babilista Alberti een tamelijk goet schilder van Florencen geweest, die niemand van zijn tijd-genooten in de bouw-kunde hoefde te wijken, zoo heeft hy nogtans een groote onagtzaamheid in 't afteikenen van zijn modellen laten zien. Wy zullen hem als een van de outste, met den jongen Viola, die by veele slecht te boek staat, paren; na welk wy Jan Bullant en de Lorme, om datze Lants-luiden en groote navolgers van Vitruvius zijn, zullen laten volgen.

V. Samozzi, dien wy Palladio toevoegen, heeft met goet verstant en welsprekenheid, de bouw-kunst wel met tien boeken op geheldert: Van welk de grontregelen en eenige weinige dingen die den huisbouw raken, in 't duits vertaald zijn; waar van de taal ons zeer klein behagen leverd. Eenige oordeelen, dat zijn vijf ordens wat dor en onbevallig van vercieringē

Wat in de voorbeelden van Serli en Vignola te wenschen waat.

Waarom Cataneo en Barbaro best by den anderen paren.

Alberti heeft groote onagtzaamheid in zijn modelica getoont.

Moet met Viola gepaart werden.

V. Scamozzi heeft veel tot de bouwkunst gedaan.

34 *Geagte Bouwkundige Schrijvers*

ringe zijn. Zymon Bosboom, Anhalt, en Vermaarsck hebben zijn maniere van door parten te arbeiden, in een lichtvoerige uitwerking van minuten gebragt.

Auteurs
die de Gottische manieren wederom hebben willen invoeren.

Daar is noch een geheel andere soort van bouwkundige Auteurs na 't leven af te malen, die met hun alleen vry een groote bende uit maken: onder die vinden we eenen Hans Bloem, en Wendelijn, Dieterling, die de Gottische en Barbarische bouwkunst als met Trommelen en Schalmeyen wederom hebben pogen in te hulden: gelijk ook Pieter Koek daar toe, (buiten zijn weten mogelijk) te voren al mee zijn best gedaan had: sulks dat Karel van Mander, die op ver na den sneedigsten bouwkundiger niet en was, in zijn tijt over d'invoeringe van zoodanige vuile manieren, ernstig heeft weten te klagen. De Weduwe van Pieter Koek, gaf in 't Jaar 1553. binnen Antwerpen eenige werken van Metselarie uit, die doe meer agting dan nu hadden.

Wat van Marolois te houden zy.

Samuel Marolois heeft wel lust gehad neffens de wiskunstige oefeningen ook de bouwkunst voort te zetten, maar heeft te veel op Bramant steunende, die in den tijt van Raphel Urbijn een geslagen Vyand van Michiel Angelo Buonaroti was, niets dat zonder Gottijkze besmetting is, voort gebragt.

Onder de Spanjaarden heeft eenen Diego de Sagredo gescreven.

En al hebben de moedige Spanjaarden weynig tot d'algemeene konstoefeningen gedaan, nogtans heeft onder hen eenen Diego de Sagredo zig vernedert, een zamenpraak in de Bouwkunst op te stellen, in welke hy zommige opmerkelijke waarnemingen en bedenkelijke dingen die niet gemeen zijn, heeft in de grabbel geworpen.

Wat van Julien Naucier te houden is.

Het zijn vry groote voortoogschetzen en pragtige modellen die Julien Naucier voorgeeft uit de lesfen van Vitruvius gehaalt te hebben: dan wat'er van

te houden is, en hoedie met Hans Bloem en eenige
vieze antijke voorbeelden overeenkomen, zal van ons
nader aangewezen werden.

Waarlijk zijn het schoone en grootze gedagten,
met welk den Heer Roland Freart ontrent d'antijke
en hedensdaagze bouwkunst is bezig geweest; en wy
derven zeggen dat dien schranderen man, de saken
dieper dan imant voor hem heeft ingezien. Niet min
heeft ook Villalpandus in zijn uitvoerige verklaringen
over de Tempel-gezigten van Ezechiël, de bouw-
kundige waarheden nauwkeurig uitgepluist.

R. Freart en
Villalpandus
zijn groote
ligten onder
de boukun-
dige Schrij-
vers.

Andere meer met het uitgeven van modellen van
geheele bouwerken, dan met de practijk-oeffening
der vijf Bouw-ordens opgenomen, hebben geheele
boekdeelen van Paleyzen, Heerenhuysen en Bur-
gerlijke woningen; ook Kerk en Tooren-werken,
Poorten, Altaren, Schoorsteenen, en anders in Print-
verbeeldingen vertoont. Zoo heeft eenen Pieter
Muet, Petrus Paulus Rubens, Hans Wilhelm, Hen-
drik Keyzer, Bernardino Radi, Jaques Francart, Ma-
rott, van Kampen, Post, en onzen Vindrijken Phi-
lips Vingboons, en andere daar veel aen toegebragt.
Tot welke wy noch eens een rijken schat van mo-
dellen uit de handen van de hedensdaagze vermaarde
Bouwmeesters Stalpaard en Dortsman, te wagten heb-
ben, die ons de Roomze bouwkunst in Amsterdam
ten uitersten nagebootst vertoonen zullen. Wy mo-
gen ook wel eenige aanhalen die certijts uit de ver-
maarde Schilders opgestaan en uit liefde en groot-
agting der konst voornamelijk geworden
zijnde, in de laatste ophelping der vervalde bouw-
kunst zeer veel goets gedaan hebben: onder welke
wy Margaritone van Aretzo, Raphel Urbijn, Mi-
chel Angelo Buonaroti, Rosso, Primaticio, Vazari,

Vic fraje
modellen
van gebou-
wen hebben
uitgegeven.

Vermaarde
Schilders die
in de voort-
gaande eeu-
wen die veel
goets aan de
bouwkunst
hebben ge-
daan.

Verochio, Perijn del Vago, Andreas Orgagne, en diergelijke niet en moeten over 't hoofd zien.

Voorraat van boukundige modellen en werktuigen van gewel dan praktijk by ons in bewaring.

Al van over lang hebben wy uit onze bewaarde prulletjes een geheel Magazijn van bouwkundige modellen beginnen by een te zamelen; waar van de byzondere hokken en vertrekken nu al zoo tamen lijktjes zijn gestoffeert geraakt, dat'er naulijks plaats dan voor eenige uitgeleze, diewe uit de milde hand van noch zommige onzer gunstelingen affmeeken en schijnt over gebleven te zijn. Daar zijn vertrekken die allerhande Bint en kapwerken gemaakt en ongemak vertoonen. Andere laten Huisgeboorten, Toren en Kerkwerken zien; van Paleyzen, Lanthuyzen, Schuiren, Brugwerken, en wat de reek van Hoof en paal-werken nasleekt, en ontbrekende ook geen voorbeelden. En 't geen inde by vertrekken van fraye werktuigen opgesloten is, zullen we op zijn plaats met meerder toepassing verhalen; alhoewel wy'er noit liefhebbers 't vermaak der oogen van er willen ontzeggen.

Vat orden of rang wy in 't beschouwen der vijf Bou-ordens zullen houden.

De Toskaanze Bouw-orden werd van Vitruvius geen ornament gegeven.

In het beschouwen dan van de vijf Bouw-ordens zullen wy beginnen met de Toskaanze; alhoewel zy als een Latijnze orden laaft behoorde ten dans te komen. Het is waar dat Vitruvius in zijn vierde boek by na een geheel hoofdstuk doorbrengt met de verhandeling der Toskaanze Bouw-orden, en daar zelf spreekt van Tempelen na de Toskaanze wijze gebouwd: nogtans blijft het opmerkelijk in Hem dat hy 't zelve zoo mager en sober doet, dat hy nie eens aan wijft, wat Ornamenten of boven balking die orden eigen is: 't Geen Serli dapper verlegen maakt. En geeft blijk genoeg datze zelfs by Vitruvius voor geen volkomen bouw-orden gekeurt is. Ook zijn de schranderste bouwkundigers van oordeel, dat men

ook geen ander kenteken van de Toskaanze orden in de outhed vinden kan, dan alleen de bloote romp van de Kolom. En zeker zoo aan Vitruvins ook iets anders waar bekend geweest; hy zoude niet min ruime weydig daar van inde Toskaanze, dan in d'andere Bouwordens gesproken hebben. Een zonderling eigen gebruik der Toskaanze Kolom werd ons bevestigt in de vermaarde Roomze Beeldkolommen van Trajanus en Antoninus, die als doorlugtige blijken der Roomze mogentheid, tegen alle geweldenary der Barbarische volken, tot op heden het hooft om hoog heffen. Wat reden de Romeynen hebben gehad, om zoo grooten pragt en schat van uitgehouwen beeldwerk, aan de eenvoudigheid der Toskaanze Kolom te vertrouwen, en by wat toeval, de Stijl der oude Toskanen, onder de Roomze bouwers geraakt, aangenomen, en tot een bouw-orden allengskens met ornamenten verrijkt is, dat zullen we met vele dingen die niet onaangenaam te weten zijn, doen blijken.

Niemand van de bouwmeesters heeft de Toskaanze bouw-orden, opregtelijker te voorschijn gebragt, dan den ongeveinsden Palladio; die Vitruvius groot deels daar in, schijnt gevolgt te hebben. En schoon hy lang in d'outheit en antijke overblijfselen, die hem dagten robust en ongeagt genoeg te zijn om Toskaanze orden genoemd te werden, zoo heeft hy niets kunnen vinden dan een enkele overbalk tot een Architrave en een stompe kroonlijst zonder Frieze. En gelijk dezen Schrijver met veel andere oordeelt, dat men de Toskaanze manier meest aan boerse werken en landwooningen invoeren moet; zoo besluit den Heer Freart schimpsegewijze niet onaardig, als hy zeyd: d'arme Toskana moet uit de steden gebannen werden, zy moet alleen buiten en agter wonen.

Zeldzaam gebruik der Toskaanze Kolom in de Zuil van Trajanus,

Toskaanze Kolom by toeval onder de Romeinen geraakt.

Palladio heeft de Toskaanze Kolom ongeveinst vertoont.

Heeft ook geen eigen ornament kunnen vinden.

38 *Ontleding der Toskaanze Bouworden.*

Kan ook
geen volko-
men Bouw-
orden zijn in
afkomst.

Waarom de
pronkzuil
van Trajanus
en Antoninus
niet een La-
tijnze orden
moest geno-
men werden.

Serli heeft
mis geraft
als by de zuil
van Trajanus
Dorische or-
den genoemd
heeft.

Waarom in
de vergelij-
king der Au-
teuren maar
weinig Tos-
kaanze mo-
dellen zullen
vertoont
worden.

Maar gelijk dien welsprekenden man deze kolom vernedert ten opzicht van de gene welkze als een oorspronkelijke en volkomen bouw-orden willen indrommen, zoo verheft hyze aan d'ander zijde met zoo grooten bevalligheid, dat het jammer zou zijn, datter in het aanhooren van zijn reden, een enkel woord te loor ging. Seckerlijk het was van de Roomze bouwmeesters, die de zorg over de gezeide pronkzuilen aanbevolen was, wel aangemerkt, dat de Toskaanze Kolom, die in 't gemeen gebruik naulijx de geringste rang hield, hier een stant zou uitleveren, die van geen andere afhing. En gelijk de Griekze bouw-ordens niet zoo voegzaam scheenen de Glorie van zoo grootdadige Romeynen te dragen dan wel een Latijnze, zoo hebbenze door 't verkiezen van de Toskaanze Kolom blijk gegeven, dat'er niet zoo eenvoudig kon zijn, dat de konstige toepassing niet en zou weten te verheerlijken. En niet tegenstaande het basiment en het Kapiteel van Trajanus Kolom t'eenemaal met de proportien over een stemmen die Vitruvius en andere na hem, van de Toskaanze Kolom hebben gegeven, egter poogt Serli de Wereld wijs te maken, datze uit de Dorische bouw-orden genomen zijn: in welk ongegrond gevoelen J. Sandrart in zijn Duitze kunst Academie hem blindeling is na gevolgt. Den outheid lievenden J. Oudaaan heeft in zijn Roomze mogentheit Serli die misflag ook ongewassen toegebeten. In de vergelijking van de modellen der Autheuren zullen wy in deze orden niet meer dan vier der voornaamste by brengen, volgens de teikenkundige trek naukeurig met d'aanwijzing der modulen en minuten gestelt. Agtende de oeffening over de eenvoudige Toscana te mager, om veel wants daar van over hoop te halen: te meer alzo

geen

Ontleding der Toskaanze Bouworden 39

geen geagte antijske voorbeelden, uit de outheld na te speuren noch by te brengen zyn, daarwe de hedensdaagze practijk-oeffening, die byna geheel nieuw is, na verbeteren kunnen. Uit Palladio zullen wy een model by brengen dat hy getuigt na zyn eigen zinnelykheit uit oude speuren zaamgesteld te hebben; dog niet dat zelve waar van boven gemeld is; maar nogtans navolgens waardiger dan dat van zyn metgezels Scamozzi, die zyn model door de veelheit der breuken en rijkheit, te zeer met de Dorische orden geelyk steld: als ider inde vertoogschetzen zal ontwaar werden. Hy geeft ook een half modulus of 30 minuten meer dan Palladio aan de hoogte van sijn Kolom; en werd daar in van de hedensdaagze practijk veelsints na gevolgt.

Het Toskaanze model dat we van Serli tegen dat van Vignola zullen stellen, is niet alleen in 't algemeen seer slegt, maar ook in 't byzonder seer mishandelt. En 't geen een vrende mode is, dien hy ook alleen bezit, zoo gaan zyn ornamenten, in plaats datze met een bevallige trap van proportie opk immen zouden, alle op eenen tell: dat Vignola beter waargenomen heeft. Daarenboven spreekt hy de outheld en zynen Meester Vitruvius vlak tegen, als hy de schagt van zyn Kolom niet meer dan 6 modulen in de hoogte wil gegeven hebben. En of desen valschen regel, den leitsman, die de Heer Coccejus gebruikt heeft, om de kopere Kolommen van Salomon, in zyn uitleggingen over Ezechiel te proportioneeren, niet en heeft doen struikelen, blijft ons vry bedenkellyk; nadien wy onder al de bouw-kundigers niemant dan dezen Serli kennen, die in de Toskaanze, en veel min noch in eenige van d'andere ordens leeren zouw, datmen d'hoogte vande Kolommen, uit zes

't Model uit Palladio en Scamozzi.

Scamozzi stelt de Toskaanze met de Dorische Kolom te na over een komende.

't Toskaanze model van Serli is zeer slegt.

Ornamenten die op een tell gaan verwerpellyk.

Serli spreekt zyn meester tegen.

Heeft andere daar door merkelyk do end olen,

40 *Ontleding der Dorische Bouw-orden.*

Vignola heeft in de-
gen wat vry-
heid geno-
men.
De Dorische
Bouw orden
is d'eerste
der dry
Griekze
Bouwordens.

Dorische or-
den onder
de Romei-
nen tresselijk
gcoeffend.

De Dorische
Kolommen
ziet men in
de beste an-
tijkke voor-
beelden zon-
der basimen-
ten.

Van niemant
die de out-
heit volgt, na
gedaan.

harer midlinen regulieren moet; gelijk gemelden Heer vast steld; en wy uitvoerig zullen moeten weder leggen. In 't model van Vignola, zietmen de Kolom wel volgens de leest van Vitruvius, maar de ornamenten na zijn eigen denkbeelden gefatzoeneerd.

Van de Toskaanze stappenwe over tot de Dorische of eerste Griekze bouw-orden: en daar ontmoet ons wel eerst en voor al haar herkomst die vry out, en van over lang een tamelijk wel gereguleerde Bouw-orden is geweest; uit welke eertijts veel aanzienlijke bouwpralen onder de Griekze volken zijn gebouwd; en waar van de Schrijvers die dezelve verhandelt hebben, meest te zoek zijn.

Dat deze orden ook onder de Romeinen volgens een uitstekende regel geoeffent is, zullenwe met zeer schoone voorbeelden, uit den Schouwburg van Marcellus, en andere Roomze overblijfselen getrokken, oogenschijnlijk aanwijzen; daar dan ook de regte manier der antijken, vry anders als al de meesters en de practijk-oeffening zal gezien werden, en waar in de hedensdaagze modellen van die der oude voorbeelden afgewisseld zijn.

Gelijk het dan ook geen kleine verwondering zal te weeg brengen, de Dorische Kolommen in de schoonste bouwerken en alleen navolgwaardige voorbeelden, zonder basimenten zeer wel voegzaam ingevoerd te zien; 't geen te meer verwonderens waardig is, als men aanmerkt, dat niemand vande latere sulks heeft in agt genomen, ofte met een zonderlinge omzigtigheid heeft durven navolgen. En gelijk dit een zaak van groot belang in de Bouwkunst is, zoo zullen wy de omzigtige reden der antijken daar omtrent wat nader onderzoeken en toonen dat het vijftal der volkomen Bouw ordens als men gemeenlijk stellen wild, hier door ook niet veel luister werd toe gebragt. En dit

Ontleding der Dorische Bouw-orden. 41

dit zal onzes agtens te ligter ontdekt werden, wanneer wy zullen aangemerkt hebben, dat Vitruvius (die deze Kolom veel netter dan eenige der Bouw-ordens beschrijft) de Dorische basimenten, als of hyze noit gekent had, met een diep stilswijgen voor by gaat: 't geen van zijn uitlegger Philander, meenende een grooten dienst te doen, vervuld is. Het geen Palladio aantekent van Dorische Kolommen dien hy met Attische (dat zijn zoo wy menen Corintische basimenten) gezien heeft, dat kan de latere meesters gants niet helpen om de gewaande oorspronkelijke Bouw-ordens te wettigen. Veel min de Basis Atticurga, daar Serli en Marolois uit een misvatting van Vitruvius, van gerammeld hebben. En wanneer wy in de verhandeling der Jeruzalemze Bouw-orden, alle de eigenschappen der Griekze Bouw-ordens te zamen zullen ontdekt en meest noch wel met Vitruvius bevestigt hebben, zoo zullen wy al de beste uitleggers van Vitruvius, ja Vitruvius zelfs tegen Serli en Marolois omgekeert zien.

Vitruvius is de Dorische basimenten stilswijgens voor by gegaan.

Wat Attische basimenten zijn.

En gewisselijk zal de Dorische orden van Marcellus Schouwborg die noch in wezen is, en daar Vitruvius niets aen te berispen vond, schoonze van zijn regel afweek, en noch twee andere voorbeelden die wy den onvermoeiden outhed-naspourder Pyrrus Lygorius dank te wijten hebben, alle twijffeling der Dorisch basimenten doen afleggen, en zonneklaar doen zien dat de beste onder de antijken, geen basimenten aan de Dorische bouw-order hebben gehad, noch gemaakt.

t Schouwborg van Marcellus is een schoon antijk voorbeeld in deze orden.

En alhoewel zeker soort van beeldkolommen als uitbroetzels van de Jonische orden, by d'oude schijnen gebruikt te zijn; welke Vitruvius en Rusconi ook agter de Jonische orden geschikt hebben, om

42 *d'Authouren over de Dorische orden*

datze oordeelden dat deze, diemen verpligt is Perfische orden te noemen, niet onvoegzaam by de Cariatische Bou worden zou plaats vinden: Zoo agten wy nogtans dat de Perfische orden, bestaande in rijk gekleede Manbeelden, om haar mannestand en vaste ornamenten daar zy mede pronkt, veel betamelijker agter de Dorische bouw-orden verhandeld zal werden: daar wy dan ook tot narigt van die maniere, een schoon voorbeeld uit een antijk overblyfzel dat te Rom en in 't Paleys van de Farnezen te zien is, (en van Cavallerijs, en de Heer Bisschop waardig gekent is, onder de schone meesterstukken der Roomze pronkbeelden getelt te werden,) in een schilderagtige stant zullen bybrengen: zeer wel wetende dat gelijk de Cariatische orden beter bekend is, schoon men'er ook nergens blijken afziet, d'afbeelding van deze des te aangener zal te beschouwen zijn.

Waarom de Perfische orden tot de Dorische orden behoort.

Van welk wy een voorbeeld vertoonen zullen.

d'Authouren verschillen hier veel van den anderen, en van de beste antijken.

In 't vergelijken van de modellen, die d'Authouren in deze orden ontworpen hebben, zullen wy niet alleen kunnen aanwijzen datze al mede van malkander, maar ook meest (uitgenomen Palladio en Scamozzi die niet geheel onder Vitruvius Scholieren moeten getelt werden) van de goede antijke manier zijn afgegaan. Gelijk het geheele gros, de Dorische Kolommen na de laatste oude voorbeelden, doorgaans basimenten heeft toegepast. 't Model dat we van Palladio vertoonen zullen, stemt grootdeels over een, met zeker fray voorbeeld dat we hebben uit Diocletiaans badstoof. Van gelijk doet ook Scamozzi zoo veel zijn ornament belangt; maar dat hy kanalen of geuten aan zijn Kolom, en net gesnede Torussen aan zijn basiment geeft, dat dunkt verresende mannen, buiten spoor te zijn: en wy hoeven ook niet ver om bewijs te gaan om te doen blijken dat het

Palladio en Scamozzi stemmen eensints met Diocletiaans badstoof over een.

het zelfs al voor de tijt van Serli, van velen louter beschrobt is.

De Dorische modellen van Serli en Vignola, konnen de waardigheid der twee voornoemde Bouwmeesters om vele gebrekkijkheden niet op wegen alhoewel den eenen Vitruvius, en den anderen d'antijke voorbeelden zich voor gestelt heeft te volgen; daarze beide niet te gelukkig in zijn geweest. Wy zullen eenige opmerkelijke dingen ontrent de proportien van Serli waar nemen, en 't geen hy wel heeft aangetroffen lof geven. 't Model van Vignola schijnt ons toe, eenigfints na 't Schouburg van Marcellus te swemen; hoewel hy de kroonlijst wat verknoeit heeft alswe op zijn plaats met zommige belachelijke grillen, dien hy aangaande d'uitsprongen des Kapiteels, en de Plintus van zijn basiment wil in agt genomen hebben, zullen toonen.

Waarlijk als wy het Dorisch model van den treffelijken Barbaro niet alleen tegen dat van zijn medemaat Cataneo, daar wy hem by geplaatst hebben, maar ook tegen Serli en al die van zijn bende zijn, aanstellen, wy zullen ons laten voorstaan dat we een Meester onder zijn Scholieren zien, en die ook alderbest de moejelijke lessen van Vitruvius tot zijn voordeel heeft weten uit te leggen. Wy moeten in Cataneo voornamelijk eenige misftant in de uitsprongen van zijn Kapiteel in agt nemen en verbeteren.

Het model van Leo Baptista Alberti zou ten hoogsten prijzelijk zijn, en na een edele manier swieren, zoo niet de plompheid van zijn ingedoken Kapiteel, een onverschoonlijke wangestalte aan zijn geheele orden te weeg bragt: zulks dat het den Heer Roland Freart spijt, dat hy zoo een afvallig man noch verplgt moet blijven te prijzen. Wy en zullen ook de

Serli en Vignola van minder agting.

Barbaro is Cataneo in de Dorische order voorby gestapt

Alberti heeft 't slegt laten leggen in de Dorische orden.

44 d' Auteurs over de Dorische Orden etc.

de faalgrepn van dien Bouwmeester die'er mogelijk door 't qualijk verkiezen van goede antijke voorbeelden ingeslopen zijn (want hy heeft'er buiten twiffel ook beter gezien,) zoo ten uitvoerigsten niet uitpluyzen, dat w'er de deugden van zijn schoon basiment en ornamenten mede uitwissen zullen. Viola

Viola heeft onder zijn eigen mom-aanzigt Palladio na gevolgt.

In de maniere van Bullant die wy met de Lorme plaatzen, zal klaar gezien werden, dat niemant dan hy, stipter by de lessen van Vitruvius, aangaande de ornamenten gebleven is. 't Model van de Lorme, (die wel een grooten prater maar geen overvlieger in de teykenkundige ontwerping der modellen schijnt geweest te zijn,) is vry wat verwart en slordig in zijn boek gestelt. Wy zullen 't niet volgens zijne verdeling, maar zoo als 't den goetgunstigen Heer Freart op zijn koten gestelt heeft, te pas brengen. En nadien men ziet dat de Dorische Bouw-orden, zoo by de goede antijken, als by de hedensdaagze Bouwmeesters, verscheiden in d'algemeene proportie van hoogte gemaakt is; en datze in alle manieren de ornamenten doorgaan: een vierde gedeelte van de Kolom gegeven hebben, zoo zullen wy breed genoeg bewijzen, dat nadien het zeker is, dat een Kolom van agt modulen, een hooger ornament uit zijn vierde gedeelte krijgt, dan wanneer de Kolom maar zeven modulen hoog is; invoegen dat nadien de Architrave en Frize inzonderheid in deze orden, haar vasten wetmaat moeten behouden om de verdeling van de triglijfen en methopen; nootzakelijk al het verschil in de

Bullant is aldernetst by de lessen van Vitruvius gebleven.

't Model van de Lorme is uit zijn slordige stant door den H. Freart verbeterd.

Aanmerking aangaande d'ornamente in de Dorische bouw-erden.

Ontleding van de Jonische Bouw-orden. 45

de kroon lijst moet gezogt werden : daar veel sribbelingen mede uit de weg geschoven zullen zijn. Waarom nu in zommige Antijken en in veel modellen, de Architrave nu eens met twee plat-zigten, en dan weer met een enkel plat-zigt gezien werd, daar van zullen we de reden by brengen.

Van wat Lant-streek de Jonische volken hun benaming en afkomst hebben en hoeze hun van de Goden beroemende gesproten te zijn, zeer vroeg aan het Tempel-bouwen gevallen zijn (daarze veel eer een Vrouwelijke schoonheid en ledenstemming dan een Mannelijke kloekheid in beoogden) dat zullen we tot een inleiding van de Jonische of tweede Griekze Bouw-orden nader onderzoeken. Al de oude Schrijvers hebben zoo veel agting voor deze Orden gehad, dat yder by na werk gemaakt heeft daar aan te gedenken, en van zommige Bouw-pralen na dele wijze gebouwt, breet op te geven : onder welke Bouw-gevaarten, zelfs den beroemden Ephesischen Tempel van Diana niet mis getelt werd. En gelijk de Jonische Bouw-orden van de Romeynen graag is aangenomen, zoo isse ook onder hen op verscheide wijze met een sierlijke en zedige stant in oeffening geweest. Wy zullen met een aanzienlijk voorbeeld wederom genomen uyt het Theater van Marcellus, doen zien in wat voegen de Romeynen dezelve aan grootvoerige werken, volgens de stant van beschouwing hebben gereguleert; daar wy dan ook de kinderlijke berisping, welk Serli over de kloekheid der ornamenten doet, zullen uit vegeen. Wy hebben ook noch een ander Jonisch voorbeeld, dat wat sierlijker en edelder van opzigt, uit den Tempel van de mannelijke Fortuin, met groote nauwkeurigheid getrokken, by te zetten. 't Geen Pal-

De Jonische bouworden is de tweede vande Griekze ordens.

Jonische orden van oude beroemd.

Hoedanig by de Romeinea geoeffend;

Wat schoone voorbeelden onder d'antijke overblijfselen daar van zijn

ladio

46 *Ontleding der Jonische Bouworden.*

Ongemeene
maniere van
krollen.
Waarom van
niemand ge-
volgt.

Verscheide
beduidenis
der Jonische
krollen.

Antijk voor-
beeld uit
Diokletiaans
badstoof.

Beschrijving
van de Karia-
tische bouw-
orden der
antijken.

ladio in zijn Jonische orden ook alleen heeft willen volgen. En gelijk in die twee genoemde antijken, de voluten of krollen der kapiteelen niet met ronde maar met ovaalsche gieren omtrokken zijn, zoo en is zulks onzes wetens van niet vele nagevolgt. Ten zy dan dat deze maniere, van de gemeene passertrek (die ook zelfs op zekeren tijd in de Bouw-kunst verlooren schein, en van de latere als Palladio en Barbaro leefde, hervonden wierd) te ver afwijkende, om de moeielijkheid agter gelaten is. 't Geen wy, beneffens de herkomst en beteekenis dezer krollen, die eenige voor Haire tuit-knoopen, hoofd-kussens, of pluim-kussens, daar de zwaarte van den last des gebouws op rust en andere voor wat anders willen gehouden hebben, wat nader zullen onderzoeken. Ook zullen we noch een ander Jonisch voorbeeld met een vierkante kolom, uit de overblijfselen van Diokletiaans badstoof getrokken, te berde brengen; niet zoo zeer om de niet gemeenheid van de kolom, als wel om de uitnemenheid van zijn ontzachelijk ornament; 't geen, om dat wy 't in een doorzigt-kundige stant vertoonen zullen, den beschouwer te min van zijn luister ontrekken zal.

d'Herkomst, volgens de gemeene vertelling van Vitruvius en andere, en de zinnelijke print-verbeelding der Kariatische Bouw-orden, (alwaar grootsgekleede Vrouwe beelden, die Vitruvius, marmere getabberde Vrouwen noemt, die den dienst der kolommen in de Bouw-pralen waarnemen) zullen wy tot de gezeide Jonische voorbeelden toe voegen. En uit de getuigenissen der ouden, 't gemeen gebruik der beeld-kolommen grontvesten. Of nu de sryen of kanalen die men van outs agte de rijke ployen der Vrouwen tabberden, gelijk de krollen,

Bedenking over de Kariatifche orden. 47

len hun hayr-cierfelen, te verbeelden; eenige voorschaduwende aanrifseling gegeven hebben, om deze Vrouwen beelden veel eer in de Jonifche dan in een andere Bouw-orden in te voeren, zulks fchijnd eenigfints twijffelagtig; niet tegenftaande, en Rufkoni uit de leffen van Vitruvius aanhaalt dat'er ook Vrouwe en Maagde beelden in de Korintifche Bouw-orden gemaakt zijn: waar van wy ook eenige afbeeldingen onder ons hebben. En niet tegenftaande deze Beeld-kolommen al van de oude in de zedige en vaste Bouw-werken zijn tegengesproken, nogtans hebben veele Bouwmeesters met die fpeel-pop wonderlijk in de bogt gefprongen; en ten zal ons niet veel moeyte kosten aan te wijfen, dat buiten alle twijffel den geheelen floet der verbafterde bouwkundige Stoffeerfeltjes, zoo van Middelmannen, Thermen, Telamones en diergelijke, die men onder de fchoorftenen, bogen, venfter-lanteerens, overftekken, ja aan de Schepen en in de tuynen en in veel misgebouwen dikwils t'onpas en zonder dienst ingevoert ziet, aan dese Kariatifche en Perfifche beeld kolommen, haar afkomst fchuldig is; zonder dat wy in het minfte eenige van die dingen, welke op een verftandelijke afkomst fteunen en een welvoegzame toepaffing kunnen hebben, met die der belachelijke kaboutermannekens, die men veelzints om eenig bouw-werk te dragen, maar veel eer daar van gedragen werden, ingevoert ziet, als met eenen quaft willen doorgestrecken hebben. Daar zijn ook geheel weinig blijken die geruigen kunnen, dat de Romeinen met alle dusdanige prullen veel hebben opgehad: Plinius heeft'er hem elders wat van laten ontvallen maar gants onzeker. En wat zommige hedensdaagse Bouw-meesters, en Beeld-hou-

Beeldkolommen ligter in de Jonifche dan in een andere gcoeffient.

Ook in de Korintifche orden.

Met de beeld kolommen is wonderlijk omgesprongen.

Daar zijn veel verwerpelijke dingen uit de beeldkolommen voortgekomen.

Van ons hebben de verftandige weinig daar mede op gehad.

wers daar omtrent onberispelijk hebben waargenomen, dat zal ons op zijn plaats van zelfs in de hand komen,

Hoe Palladio en Scamozzi de Jonische orden behandeld hebben.

Krol van Scamozzi anders dan d'antijken.

Treffelijke waarnemingen van Palladio.

Tanderingen beter dan Modiglions in deze Kroon-liften. Stijfheid van bertii. Misflag van Scamozzi.

Na 't beschouwen der Jonische antijken moeten we wederom de modellen, onzer beste auteurs beziën: en daar in zullen ons Palladio en Scamozzi beide op eenen draf schijnen te loopen; alhoewel zy zeer veel in de maniere van haar Jonische krol verschillen; want Palladio heeft met de rest der volgende auteurs de uiterste outheid; en Scamozzi, heeft zijn tijd en hem zelve met een eigen maniere, dien hy by na alleen bezat, willen vereeren; oordeelende dat het beter was dat de krollen aan alle zijden een front of voorhoofd hebben; alswe in de Praktijk-oeffening moeten voor den dag brengen. In wat voegen nu ook de krollen aan de hock-kolommen der galderijen aan twee zijden volgens d'antieke manier van voren schijnende, gemaakt moeten werden, dat zullen wy uit d'opmerkelijke waarneming welke Palladio over den Tempel vande mannelijke Fortuin gedaan heeft, met verscheide andere voorbeelden en een nette vertoogschets vertoonen. d'Omsigtigste Bouw-kundigers zijn van gedagten, dat de Tanderinge beter in de Jonische kroonlijsten voegen dan de Modiglions; gelijk het ook in de beste voorbeelden der antijken en de verstandigste hedensdaagze werken, maar niet in al de modellen der Auteurs zoo gezien werd, Leo Baptista Alberti, liever zijn eigen kop dan d'een of d'ander wilgende volgen, heeftze geen van beiden gemaakt. In 't model van Scamozzi zullen we zien dat hy door het toevoegen van een onnoodig breukje of twee, de grootsheit eer besnoeit dan vermeerdert heeft. Dus ziet men dat zommige Bouwmeesters, de bekrompen-

penhertige Schilders gelijk zijn, die veelzints niet cer en rusten, voor datze hun dingen door 't lang futzelen bedorven hebben.

Die de Jonische Bouw-orden van Serli te klakke-
loos tegen 't model van Vignola beschout, moet
verschrikken van wegen beider uitsporigheid. Over
den eersten, om dat hy een dwerg, en over den an-
deren, om dat hy al de modellen der Bouwmeesters
met een vervaarlijken Reus heeft willen oversnor-
ken: Waar van de toomlooze uitspatting meest in
de Frize en Kroonlijst gelegen is. Wy zullen ontrent
de behandeling van Serli betoogen, dat hy met de
outheid te doorsnuffelen, een prijswaardige zaak
heeft in 't zin gehad; maar dat hy in 't bestieren van
zijn geest, niet boven de laagste verdieping van
Vitruvius School gekken heeft. Gelijk Vignola
aan d'ander zijde, een maniere willende aannemen
diemen de grootze noemt, te uitbundig daar in op
gestegen is; alhoewel wy van hem getuigen moeten,
dat hy een voordeeliger pad dan zijn medemaat in
geslagen is; gevende aan zijn Kolom 9 modulen, te-
gen dat Serli volgens Vitruvius daar slegts 7 $\frac{1}{2}$ modu-
len, en een vijfde voor 't geheel Ornament aan toepast.
Alsmen nu aanmerkt dat Vignola een juist vierde
part aan 't Ornament geeft, zoo zal de wortel van zoo
grooten verschilligheit haast ontgraven zijn. 't Geen
voorts als een misflag in Vignola moet geagt worden,
is dat hy het Basiment van Vitruvius aan zijn Kolom
geheel qualijk heeft toegepast, in welk doen hem Ser-
li heeft van de loef gesteken.

Uitsporig-
heid van Ser-
li en Vignola.

Serli is te
laag en Vig-
nola e hoog
gevlogen.

Waar hun
grootte ver-
schilligheit
van herkom-
stig is.

In zedigheit zijn Barbaro en Cataneo malkander
in de Jonische orden niet ver ontloopen; 't geen van
den eersten als een deftig uitlegger van Vitruvius
ligt te wagten stent. Den Heer Freart, zegt datmen

Barbaro te-
gen Cataneo
afgewogen.

50 d' Auteurs over de Jonische Bouworden

Zeldzame manier inde Architrave van barbaro.

Maar van kleinen belang.

Alberti met Viola vergeleken.

Mistastingen van beide.

Bullant met de Lorme vergeleken.

De Lorme heeft met niemand in deze orden streck gehouden.

de middel, om volgens de hedensdaagze maniere de Jonische krollen te betrekken aan Barbaro verschuldigt is. En of schoon wy hier over de modellen dezer twee Bazen, geen breede uitweiding kunnen doen, nochtans moeten we een zeldzame zaak in de Architrave van Barbaro aanteekenen: namelijk dat hy aan ider Voorplat een scheuins opgaande uitwas gegeven heeft: zeker al schijnt die waarneming op de gesichtkunde gevestigd te zijn, wy achten dat de onbevallige beschouwing, de navolging van zulke voorbeelden genoegzaam verbied; als zijnde een zeldzame en nieuwe greep, die noch door d'antijken, noch door de vaste reden gewettigt is.

d'Overeenstemming die in de modellen van Alberti en zijn gespan Viola, met die van Palladio en Scamozzi bespeurt werd, doet ons gelooven datze by malkanderen zijn te biegt geweest: Viola heeft hem meest van Palladio, en Scamozzi van Alberti bediend. In Alberti werd misprezen dat hy de platte Band van zijn Kroonlijst, niet met Tanderingen in gekapt heeft, daar hy immers geen Modiglions makende, de middel in de hand had: als we alreede van hem hebben gezeid. Wat faalgrepn verder in het Basiment van Viola zijn, en waarom hy beter Tanderingen dan Modiglions in zijn Kroonlijst zou gemaakt hebben, dat zullen wy met eenige nutte waarnemingen aan wijzen.

Het model van Jan Bullant, zullen we net genoeg vinden, voor zoo veel dien man in 't spoor van Serli, Cataneo en Barbaro gewandelt heeft om Vitruvius te volgen: maar Philibert de Lorme, die noch met d'antijken, noch met eenige Auteurs, noch met de practijk-oeffening streck houd, behoorde zonder dat hy 't hem ook behoefde te belgen, niet neffens dezen man, maar op de laagste leer bank der Bouw-kund i-

ge Scholieren gezet te werden. In 't beschouwen van zijn model zullen wy zien dat hy noch maat noch regel heeft gehouden; dat zijn kroon-lijst kortneuzig ingedoken, zijn groot Odgijs en water-lijst te klein van platzigt, de Fries te groot, en de kroon-lijst te klein is: kort om, dat'er van de voetzool, dat is van zijn Baziment aan, tot den opperkant van 't Ornament, niets aan te zien is, dat niet mishandelt en buiten zijn proportie geschokt is. Alle 't welk van dien Meester te kennen geeft dat schoon hy een man van oeffening en vermogen was, die getuigenis heeft, van niet luy maar neerstig geweest te zijn, en ook begeerig genoeg alle Roomsche outheden door te snuffelen, hy geen aangeboren talent heeft gehad, om een regtschappen Bouw-meester te kunnen zijn.

Mistant is zijn Ornament.

De Lorme heeft geen aangeboreen bequaamheit tot een boukundiger gehad.

En alhoewel veele gewoon zijnde Romeinsche Bouw-orden, (diemen met den hatelijken naam *Composita* of Gemengde gedoopt heeft,) agter de Korintische te plaatzen, zoo zullen wy met vele gewigtige reden beweeran dat zulks niet alleen onbetamelijk is, maar dat ook zelfs haren rang niet hier, maar veel eer neffens de Toskaanze Bouw-orden is, om gezamentlijk als twee Latijnsche ordens, van de Griekze afgescheiden te blyven. De Romeinsche orden is na alle waarschijnlijkheit, eerst in de bloeitijd der laatste twaalfeerste Roomze Keyzers geboren, alswe uit de overblijfzelen der zegebogen en andere outheden zullen bewijzen. Engelijk men niet kan zeggen datze ten tijde van Vitruvius zoo geheel doorgebrooken was, datmenze na eenige regelen als een bepaalde Bouw-orden oeffende (gelijk hy'er ook niet met allen van geschreven heeft) zoo werden we egter uit hem en uit zijn beste uitleggers ontwaar, dat

Waar de Romeinze bouorden behoorde verhandeld te werden.

Wanneer de Romeinze bouw-orden gebooren is.

Ten tijde van Vitruvius begonnen vermengde Kapiteelen te maken. Die hy doe verwierp.

Naderhand tot een tamelijke vaste orden gebracht.

Van Sea mozt zi de heldhaftige, van andere Romana genoemd. De gemengde bouworden is oorzaak van veel dwaling geweest.

Moe sterk doorgebroken.

men in zijn leeftijd door vermenging der kapiteelen (gelijkmen noch in de beste Romeinse orden niet anders dan een vermenging van het Jonische en Korinthische Kapiteel ziet,) den weg al baande om een nieuw modische orden uit te broeden. Gelijk dan ook Vitruvius, dezelve vlak tegenspreekt, en zig ten hoogsten bekommert aansteld, en van ver voorspeld, dat door het deurbreken van deze maniere, een uitbundige vryheid in de bouwkunst zou gegeven zijn, die tot een quaad eind zou uitloopen. Juist niet konnende voorzien dat eens de wijste mannen dezelve noch eens na lang talmen, tot een zeker slach van orden zouden brengen, diemen niet de Gemengde, maar de Romeinsche Bouw-orden, tot vereeuwing van den naam harer geboorte plaats, zouw noemen.

En dit hebben ook de latere Bouwmeesters geerne nagevolgt; Scamozzi wouze de Heldhaftige; en den Heer Freart, die tegen den hatelijken naam *Composita*, met groote hevigheit uitgedonderd heeft, wilde alleen *Romana* genoemd hebben. Wy zullen hier ter plaatze met omslag moeten toonen wat toomelooze vryheid, de Gemengde orden inde wispelturige hersenen der onvaste bouwkundigers heeft te weeg gebragt; en hoe beswaarlijk die afgedwaalde geesten, om datze in de beste voorbeelden, en oorspronkelijke zuiverheid niet wel bedreven noch bevestigt waren, wederom zijn beteugelt geworden. Want terwijl zy deze *Composita* voor een nieuwbakken speelpopje hielden, datze geern over al lieten uit de mouw kijken, zoo meenden elk den grootsten baas te zijn, die zijn marotje de eerste en beste plaats inruimen kon. Door welke eene overspelige hoereric, zelfs de edelste Bouw-ordens der Grieken, die eerst na hun ondergang alleen den glans van 't oude Roomen

Roomen waren, en zelfs met hun puinhoopen en weinig overblijfseljes, die Stat alleen heerlijk maken, niet onbezoeteld gebleven zijn. Zoo dat het niet geheel buiten den haak zal gaan, wat ruimtjes aan te wijzen, waarom verreziende mannen den onbe- paalden naam *Composita*, dat is Gemengde orden, als een tegenzeggelijkheid, die noch maat noch regel, maar een ongebonde vryheit insluit, de bouwkunde willen uitgemonstert hebben.

d'Onbesmette Griekse Bouw-orden zijn den glans van het oude Ro- men. Den naam *Composita* ondraaglijk in de Bouw- kunst.

Onder d'Authouren die de Romeinze Bouw-orden, alleen zuiver en volgens de welgereguleerde voorbeelden der Romeinen (dieze voornamelijk aan de Eerbogen hebben geoëffent, op dat de Glorie te bet van haar eigen vinding afhangen zou) poogen te behandelen, is groot verschil over den rang dieze met de rest der Bouw-ordens behoorde te hebben: eenige hebbenze boven de Korintische geplaatst, om dat de Romeinen de laatste Monarchie des Werelts hebben gehad; meenende daar van in het Coliseum of Amphitheater van T. Vespasianus een onseilbaar voorbeeld afgezien te hebben. Andere, en ook den schranderen Scamozzi wil datmenze beneden de Korintische zet, om datze eenige kloekheit van de Jonische orden ontleenende, niet en mach te weeg brengen, dat het sware van het lichte gedragen werde. Wy agten dat het hier waarlijk de plaats zal zijn om met veele blijken te toonen datze alle mistaften, en dat de Romeinze Bouw-orden noch boven noch beneden de Korintische mach gesteld worden, maar als een tweede Latijnze orden op haar zelve alleen moet blijven, zonder in een werkstuk te gelijk met de Griekze ordens gesteld te werden. En gelijk ons niet onbekent is dat het tegendeel in de dagelijkse practijkoeffening gedaan werd, zoo zal de algemeene

Geschiede onder d'Aureuren, over de rang van de Romeinze orden.

Bedenklijke reden van Scamozzi.

De Romein- siche Bouw-orden moet als een tweede Latijnse orden van de Griekze onderscheiden zijn.

misslag, en onagtzaamheid der meeste bouwkundigers in dezen te baarblijkelijker zijn, wanneer wy uit de beste antijke voorbeelden, en de reden zullen bewezen hebben, dat zulks niet by d'oude diemen voor geeft te volgen, en isgedaan, ja ook niet en behoorde gedaan te werden. Invoegen dat dan ook alle de bewijzen, die de Scholieren van Serli en de Lorme, uit den ronden Schouburg van Vespasianus by brengen, verstuiven zullen.

Hoedanig de Romeinze Bouw-orden by d'oude verstandelijk is geoeffent, met voorbeelden te bewijzen.

En om niet agter te houden in wat voegen de Romeinen de gezeide orden op het beste geoeffent hebben, zullen we een der treffelijkste voorbeelden, uit d'eerboog van Vespasianus getrokken, op 't aanbrenge van Pyrrus Ligorius bybrengen; in welke Villalpandus en andere geleerde mannen, meenen dat zommige bliken gezien worden, die buiten twijffel, met opmerking uit de Tempel van Jeruzalem, of een ander ongemeen bouwpraal ontleend zijn: waar van wy de waarheit verder zullen onderzoeken. Wy hebben ook noch een ander Romeinsch voorbeeld by te zetten, dat vry van een grootzer en heldhafter gedagte, maar zediger in zijn Ornamenten is: hoedanig 't zelve door een goede hand getrokken is uit zekere eerboog te Veronen. En gelijk wy weten dat deze van menigte tegenspreekers met duizend faalgrepen is beklat; en dat het den eenen op de gebreken der Kroon lijst, den anderen op de grootvoeringe Friez geladen heeft; zoo houden wy ons verplicht alle die dingen door een Bouw-kundige rede-nering, en het bybrengen van exempelen, op een welvoegzame wijs in te schikken. Alwaar dan ook de verscheidentheid, met welkmen de Romeinze Bouw-orden behandeld ziet, gelegenheid zal verschaffen om veele vremde en wonderlijke inventien

't Voorbeeld van de Veronische boog, veel berispen onderworpen.

van

van kapiteelen (in welk doch het kennelijk teeken dezer orden by na alleen uitkijkt) en eenige basimenten, die deze orden onder den naam van *Composita*, al uitgebroed heeft, op te halen; en zommige, die wy zeer eel van teikening hebben, te vertoonen. Wy zullender kapiteelen zien die in plaats van Jonische krollen, met Arenden, met Griffioenen, met Paarts-koppen, Rams-hoofden, en diergelijke de hoeken van den Abakus schijnen op te houden. Tot welkwe noch vele voorbeelden uit Diego de Sagredo, Palladio, Serä, Nauclet, en andere zullen gedenken; en daar over aantekenen, hoe uit de genoemde vremdigheden, veel vaarze manieren tot in onze Landen doorgebrooken zijn, en hier en daar in de Bouw-werken gezien werden.

Voorbeelden van verscheidene gemengde kapiteelen.

Het gezag der Romeinze Bouw-orden wert niet alleen zeer gekreukt, maar ook tommelings om vergesmeten, wanneer men aanmerkt, dat de gauwste der Roomsche Bouw-meesters, voor hebbende een nieuwe soort van Bouw-orden voort te brengen, de arme *Composita*, met d'alderdiepste uit putting van haren geest, geen ander herkomst hebben konnen by zetten, dan door een maniere van roof en konstelooze vermenging van twee wesentlijke eigenschappen der Grieksze ordens zaam geslanst: ziet daar een Berg, ja een Stad op zeven Bergen, die na veel eeuwen zwangergaans en arbeid, slegts een muys gebaard heeft.

Waar int blyken kan dat ook de Romeinse Bouw-orden geen eigen of volkomen waren.

Alsmen wel aanmerkt dat de Romeinse Bouw-orden als uit haar eigen aart en natuur heeft te wege gebragt, datze verscheidentlijk by d'oude en insonderheit by d'eerste zoekers geoessend wierd; ten kan ons niet vreemd voorkomen te vernemen, datze de Bouw-kundige Antheuren, ook meer dan eenige

Byzondere oorzaak van de groote verscheilichheid der Antheuren in deze orden.

56 *d' Auteurs over de Romeinsche orden*

Palladio heeft van de Romeinze orden d'eerste goede modellen gegeven.

Is egter in zommige dingen gestruikeld.

Scamozzi in slag.

Groote uit-
sporigheid
wederom
van Serli.

der ordens, verschillig in hare modellen hebben gereguleert. Wy zullen om die reden alleen vier der voornaamste Meesters met malkander vergelijken : en over Palladio in agt nemen, dat hy d'eerste is, die de Romeinse Bouw-orden (die hy met goede reden de Latijnsse noemd) heeft beginnen op vaste regulen te zetten. En de uitspattende vryheit, die de Bouw-meesters meenden uit de *Composita* te vloyien, heeft poogen in te toomen : en hoe zwaar het dikmaal de gaauwste mannen valt in verwarde tijden, over al het beste te verkiezen, zullen wy in Palladio kunnen ontwaar werden, wanneer wy zullen zien, hoe dien omzigtigen Meester door 't ongelukkig aantreffen van een vals voorbeeld der outheit, zelfs in 't proportioneeeren van de hoogte zijner kolom gestruikelt is. Dat Scamozzi zijn kroon-lijst met wat meer leden en breuken heeft willen verrijken, heeft onzes agtens geen andere werk-daad, dan dat het de grootsheit een weinig beneveld. En schoon hy ook voorname mistaftingen in Palladio meent te zien; zoo is zijn Romeins model op ver na zoo goet niet.

Alwe tegen de gezeide, 't Romeinsche model van Serli afmeten, en zien hoe veel hy ook van zijn toegevoegden makker Vignola te kort schiet; wy zullen in twijffel staan of dien man te belachen, of te bekijven is; zoo onbehouwen plots, en zoo zwaarmoedig is zijn Architrave op zijn ingedoken kapiteel geplakt; en de rest der kroon-lijst zoo boers en onbeslepen, dat zommige schrandere Bouw-kundigers hebben geseit, beschaamt te werden wanneerze slegts aan de Monstreuze gestalte van zijn aftekening quamen te gedenken. O armen Serlius? die tot hier tamelijk voorspoedig op het kompas van
uwen

uwen Lootsman Vitruvius gezeilt hebbende, nu zoo jammerlijk met de Romeinſche Bouw-orden (die gy immers net genoeg in 't oude Kolifeum na 't leven meende afgekeken te hebben,) in de haven verzeilt zigt, op een en de zelve tijd, als u; uwten Meester verlaten heeft. Waarlijk zoo de werken geen geruigenis gaven, men zouw niet gelooven konnen dat de geest van een Bouw. kundig man, zoo klakkeloos zijn gat omwerpen zou, of zoo merkkelijken afwisseling oit zou konnen onderdanig werden. In zommige ordens heeft hy zijn metgezel Vignola van de loefgesteken, maar in deze Orden kan Vignola zijn schade weder in halen: als wy met verscheide waarnemingen zullen aenwijzen.

Serli van zijn Filoot verlaten, is jammerlijk verzeild.

Wederzijde overwinninge tusschen Serli en Vignola.

Waarom ons aan de herkomst der 3 Korintische Bouw-orden veel gelegen is.

Daar zou ons aan de ware herkomst der Korintische Bouw-orden weinig gelegen zijn, zoo ons de regte geschapenheit der zaak, een niet veel heerlijker oorsprong kon doen opluiken, dan die ons 't gemeenen gevoelen, onder veel bewimpelingen, en verglimpte fabulen poogt in de hand te stoppen. Wat Korinten voor een Stadt was, en wanneerze in alle konsten bloeyende, van Cicero het ligt van gants Griekken kon genoemd werden, dat yder niet gebeuren mogt te zien; dat zullen we tot een inleiding van de Korintische Bouw-orden met nuttigheit konnen dood verwen: agtende dat de glorieuze toefstant van die konst-school zal konnen grontvesten, dat de gezeide Bouw-orden, ten minsten in 't midden van des zelfs bloeytijt te gelijk met de Dorische en de Jonische Bouw-ordens, geoeffent is. In welke tijt misschien den vermaarden Bouw-meester Callymachus, (van wien de Griekken, Vitruvius hebben wijs gemaakt, dat hy de voorname vinder van het Korintische kapiteel is) geleest heeft; en het

Leeftijt van Callymachus.

Korintifche kapiteel , met de loof-bladen van Achantus , dat is Beere klaau , heeft leeren verciereu , die wy met alle waarfchijnlijkheit zullen bewijfen eerst met zekere maniere van Olijf-bladen , (in navolging en gemeenfchap van de Palm-bladen in Salomons Bouw-orden geoeffend,) by de antiijken in gebruik geweest te zijn : want gelijk aan geen van al de befte overblijfzelen der outhet , Achantus , maar Olijf-bladen aan de Korintifche kapiteelen gezien werden , zoo hebben ook de voornaamfte Autheuren , als Palladio , Scammozzi , Vignola , Alberti en andere , de ware antiijken in haare modellen daar in nagevolgt : en de Achantus bladen alleen aan de Romeinfche kapiteelen g houwen : invoeg en het alleen de latere zijn , en die navolgers van Vitruvius willen heeten , als Serli , Barbaro en Cataneo : Die de zelve ook aan de Korintifche Kapiteelen hebben toegepaf , als we nader moeten toonen . En alhoewel de aanninnige vertelling welke Vitruvius van 't vinden des Korintifchen kapiteels doet met onze bedenkingen zal fchijnen te ftrijden ; zoo en zal onzes agtens zulks niet beletten te betoogen , dat de kapiteelen die men van outs Korintifche genoemt heeft , ouder dan Callymachus zijn ; en derhalven van hem niet eerst in haar volle beflag , uit navolging van een opgefchoten Achantus plant op de Grasplaats van een Griekze maagt gezien , afgeteikent is ; en gelijk wy de gedagten van dat verfierzel , niet onwaardig met een Itaelijke Printverbeelding meenen te vertoonen ; zoo zullen we ook in bedenken nemen of het niet wel waarfchijnlijk en is , (de vertelling van Vitruvius eenigzints in zijn eigen geloofbaareheid latende) dat Callymachus flegts door een byzonderen inval , de Olijfbladen in Achantusbladen verwiffeld , binnen

Korin-

de Antiijke
Korintifche
hebben geen
Achantus
maar Olijf-
bladen.

Waar wie wel
nagevolgt.

De Scholie-
ren van Vi-
truvius heb-
ben Achan-
tus loof aan
de Korinti-
fche kapitee-
len toe ge-
houwen.

Waar van
de maniere
hieromftig
is.

Bedenking
over de ver-
telling die
Vitruvius
van Cally-
machus doet.

Korinten eerst heeft beginnen op de baan te brengen; en dat de moedige Grieken, die doch alles willen gevonden hebben, en wel out Grootvader van hun voorouders zouden voorgeven te zijn, hem de eer van 't gansche kapiteel hebben opgedragen. En wanneer wy met veel blijken zullen bewezen hebben dat Salomons Tempel meer dan 400 Jaren voor de leeftijd van Callymachus gebouwd is, en dat dien Bouwpraal geheel gereguleerd is geweest na een Bouw-orden, diemen naderhand Korintische noemde (ten minsten daar mede grootdeels over een stemde) zoo zal openbaar werden, dat de maniere der Korintische kapiteelen al voor Callymachus in gebruik was; en datze veel eer te Jeruzalem dan te Korinten gemaakt zijn. En hier moet ontrent zommige tegenstrevers wel aangemerkt werden, dat wanneer Josephus, van den Jeruzalemsen Tempelbouw is sprekende, zegt datze met Korintische kolommen gebouwt was, hy niet zeggen en wil dat Salomon zijn Bouw-orden na die van Korinten zou gereguleert hebben; maar alleen dat de kolommen van Salomons Tempel met die, diemen in zijn tijt, als hy zijn Historie beschreef, te Roomen gemeenlijk Korintisch noemde, zeer na over een quamen. Gelijk hy ook eenige dingen van den Tabernakel zegt na de Dorische orden gesweemt te hebben, die immers doe noch voor geen eigen bepaalde Bouw-orden, maar wel in zijnen tijt daar voor bekend was, als we in de H. Bouw-orden breeder zullen uithalen.

Op dat wenu ook de modellen die de meest geagte Auteurs, tot de practijkoeffening dezer Korintische bouw-orden hebben ontworpen, wat dieper als de gemeene man mogen ondertasten, zullen we dry uitgelezen voorbeelden uit de ware outheid en

De Korintische kapiteelen zijn al voor Callymachus in gebruik geweest.

Byzonderlijk te Jeruzalem.

Meeninge van Josephus nader verklaard.

En uit hem nader bevestigd.

't Portaal van de Rotunde te Roomen verstrekt een schone antiijk voorbeeld der Korintische orden.

Een ander bevallig voorbeeld uit de gevel van Nero.

Waarom doordig kan- dig te ver- beelden.

Pragtig voor- beeld uit Diocletiaans badstoof.

Waarom van zomnige misprezen.

Kleine snijd- werken ver- liezen aan groote wer- ken hun ge- daante.
Aanmerking over de cie- raden.

met een rechtschape maniere geteikent, te voorschijn brengen; het eerste, dat de vlag voerd over al de bouwkundige blijken van heel out Roomen, is getrokken uit het poortaal van de Rotunde; en zullen veel deugtzaame proportien en goede waarnemingen, daar in aanwijzen. Het tweede dat we zullen bybrengen om te toonen, dat men in ontzachelijk groote bouwgevaarten zich niet altijd van een straffe zedigheit, maar ook wel van een sierlijke bevalligheit bedienen kan, hebben we genomen uit de gevel van Nero, of die men zoo plagt te noemen, en nu gesloopt leid; alhoewel d'outheidzifters over 't gebruik en den eigen bouwheer, noch al twist hebben. En om dat wy voornemens zijn het gezeyde voorbeeld, aangaande eenige opmerkelijke dingen, wat naukeurig te doorwandelen, zoo zal de doorzigtkundige stant in de beschouwing, te minder van desselfs heerlijkheid achter houden. Een derde voorbeeld, dat vry prachtig ja overtaft van sieraden en rijke snijdwerken is, zullen wy op 't aanbrengen van den outheid doorzoeker Pyrrus Lygorius, uit Diocletiaans badstoof, tot de vorige toevoegen. En alhoewel deze maniere de verstandigste te overtollig ja brooddronken dertel schijnd, om in grootvoerige bouwerken ingedromd te werden, dewijl de kleine en nauwkeurige snijdwerken in een groote afftant en hoogte niet alleen zeer ligt hun eigen gedaante verliezen, maar ook in de beschouwing een mistant uitleveren: Nochtans zal het zelve voorbeeld, wanneer het van eenige prullen zal ontfwagteld zijn, een schoone Korintische orden vertoonen kunnen. Wy zullen hier gelegenheid vinden om van de toepassing en schikking der sieraden te spreken, en hoe het cierzal meer vermogen om te verciereu moet hebben dan

dan 't geen verciert werd. Dat de dingen die over al en sonder onderscheid even prachtig verciert zijn, al-zoo weinig malkander verheerlijken, dan ofze ongeciert waren.

Van de beschouwing dezer doorlugte voorbeelden zullen we wederom tot de vergelijking der fraayste Autheuren gaan: en gewaar werden dat hun modellen ook hier de aldergrootste over eenstemming niet en hebben; 't geen haar onzes agtens doenlijk had geweest, zooze slegts hoeft voor hoeft, de beste antijken omzigtig hadden nagewandelt: Palladio en Scamozzi die geen van de slegste zijn, zijnder ook niet vry van. d'Antijken hebben in de Korintische Bouw-orden drierhande regel gehad, om d'ornamenten ten opzigt van de hoogte der Kolom te proportioneren. Ouder welke die, die het zelve een vierdepart geeft, voor de schoonste gehouden werdt. Hier in is Palladio wat te kort geschoten: Maar Scamozzi heeft hem loffelijk in gedragen. Beide deze Meesters hebben haar kapiteel met Olijf-bladen, En niet met Achantusloof uytgehouden. Maar de modellen van Serli, Barbaro en Cataneo, en durven in hun modellen 't moye fabeltje van Callymachus niet in de mouw houden, meester Vitruvius mogt over zijn Scholieren beschaamd werden.

Aangaande Serli, 't schijnt dat hy in deze orden al wederom zijn oude rol speelt, dien hy in de Romeinze orden heeft op gezeyd: want als men zijn model tegen dat van Vignola beziet, zoo schijnd het dat men een Man met 'een Jongen ziet over weg gaan. En geen wonder dat zijn ornamenten bekrompen en ingedoken zijn, daar hyze maar een vijfde van zijn kolom geeft. Hier merken we aan dat Vignola hem

d'Autheuren komen in de Korintische orden ook niet te wel over een

Dryderhande regel der antijken om de ornamenten te proportioneren.

Lof van Palladio en Scamozzi.

d'Oude partten van Serli komen in de Korintische Bouw-orden wederom te voorschijn.

62 d' Auteurs over de Korintische Orden

Van Vignola
voorby ge-
flapt.
Vitruvius van
Serli qualijk
verstaan.

En van dwa-
ling vry ge-
sproken.

Barbato en
Cataneo wa-
re navolgers
van Vitru-
vius.

Bedenklijke
reden van
Vitruvius.

Wat zig daar
in openbaar
maakt.

in dezen prijs waardiger gedragen heeft; en dat Serli de les van Vitruvius blindeling gevolgt heeft; die juist (volgens de waarneming van Villalpandus en andere) op die plaats wat bedurven was. En nadien de geagtheit der beste antijken, ons verplichten het kapiteel van Vitruvius, zoo als 't van Serli gevolgt is, te verwerpen, zoo zullen wy den goeden naam van Vitruvius met verscheide waarnemingen beschermen; want als'er zal getoont zijn dat in die plaats waar Vitruvius de proportie van zijn kapiteel opgeeft; 't zelve zonder den Abakus moet verstaan werden, zoo zal het brandmerk van dien man uit gewischt zijn; 't geen van weinig is aangemerkt.

De modellen nu die wy volgens de teikenkundige trek van Barbato en Cataneo te zamen voegen, kunnen vry verschoond blijven, aangaande vele dingen daar in zy Vitruvius zig alleen voorgesteld hebben te volgen; gelijk Barbato hem ook in 't uitleggen van dien Schrijver loffelijk gequeten heeft. En nadien Vitruvius in zijn vierde boek zegt, datmen eertijts wel de Jonische kolom met des zelfs ornamenten, in de Korintische orden gebruikte, en over zulks alleen door het kapiteel Korintisch waren; ('t geen mede in de Dorische kolom geschiede) zoo agten wy dat deze zaak wel de pijn waard is, datse verder uit gepluist werd; want daar zal niet alleen twijffelagtig door openbaar werden, dat'er elders een eenige oorspronkelijke Bouw-orden is geweest, uit welk deze Dorische, Jonische en Korintische eigenschappen geput zijn, (als we in de H. Bouw-orden zullen toonen) maar hier zal ook aan den dag komen, dat Barbato en Cataneo, in 't opstellen van hun modellen, haer van een valsche vermenging hebben bedient. want nadien de Korintische

ſche kapiteelen, op de Joniſche Kolommen gepaſt, een merkelyke verhooging te weeg brengen, zoo volgt van zelfs, datmen hier de frieze en de kroonlijſt daar na, met een eifond onder den drop-ſteen en anders, vergrooten moet; 't geen deze Bouwmeesters niet en hebben ga geſlagen.

Leo Baptiſta Alberti die hier wederom met Viola de monſtering paſſeert, zou ver boven de Scholieren van Vitruvius te agten zijn, had hy in zijn fraje maniere geen bekrompen kapiteel laten zien: want gelijk die manier aan niemant dan aan Vitruvius Scholieren vry ſtaat; zoo heeft hy twee miſtaſtingen te gelijk begaan die de berisping niet ontduiken konnen; nadien hy Vitruvius willende volgen, voor al geen Olijf-bladen, maar Achantus loof aan zijn kapiteel moeſt uit gehouwen hebben. Wanneer wy ook den grooten drop-ſteen in zijn kroonlijſt nagelaten zien; zoo twijffelen wy of hy zijn eigen naaktheit van wegen 't uit laten van zoo een wezentlijk gedeelte, niet geerne met Veſpaſiaans Tempel des vredes, zou willen toegedekt hebben.

Twee miſtaſtingen van Alberti te gelijk begaan.

Grooten Dropſteen een wezentlijk deel van een orna-ment.

Jan Bullant ſchijnd in zijn Korintiſch model, behalven aan 't kapiteel, met Serli net op eenen draf te loopen. Hy heeft verſcheide modellen van deze orden ontworpen, daar van wy alleen het bezadigſte zullen uit kippen, de reſt zijn woefſt, maar egter groots van gedagten: en ten ware, zegt zeker geestig Fransman van hem, dat wy dit in onzen Lants-man gezien hadden, wy zouden hem al mede onder de Vitruvianen geteld hebben. De Lorme geeft voor dat hy zijn model uit de Kapel van de Roomte te Roomen getrokken heeft; zoo 't waar is, zoo moet hy de zelve, indien niet met Gottijkze, ten minſten met moderne oogen aangezien hebben.

Oordeel over de modellen van Bullant en de Lormen.

De Lorme heeft de anti-
tijke Korin-
tiſche orden
met moder-
ne oogen ge-
zien.

Men

64 *Salomons Bouw-orden ontswagteld.*

Men ~~winter~~ wel eenige grootsheit in , maar qualijk ter sne , het kleine heeft te veel en 't grootte te weinig. Men getuigt van hem dat hy grooter Bouwmeester tot het algemeen bestier der Bouwing , en in 't wel behouwen van steen , (daar hy ook van geschreven heeft ,) dan ervaren in d'uitwerking der Bouw-ordens was.

Waarom de bouw-orden van Salomon hier , en niet in de voorste rang verhandeld werd.

Wy agten dat de waarheid en de waardigheid der zaak genoegzame reden zal geven , waarom wy de Heylige Bouw-orden van Salomon , de orden van alle ordens , hier , en niet in de voorste rang verhandelen zullen : want of wel veel doortuchtige blijken zullen grondvesten , dat in dezelve een zuivere en ongemengde oorspronkelijke Bouw-orden opgesloten licht , nochtans zou zulks , zonder de beschouwing der Griekze en Latijnsche Bouwordens (die onze gedachten als van verre bereidende , tot de beseffing der bouwkundige eigenschappen kunnen bequaam maken) zeer duister en verward voorkomen. In de Latijnze ordens hebbenwe alrede gezeid te toonen , hoeze niet alleen van de ware Griekze ordens in aanzienlijkheid harer afkomst verschillen , maar hoeze ook ieder voor haar zelve voor geen volkomen Bouw-orden mogen te boek gesteld werden. Edelder zijn wel de Griekze voor zoo veel zy deel hebben en afkomst rekenen aan de zuiverste Bouw-orden van Salomon , nochtans en konnenze in opzigt van die Moeder orden , (in welk alles watze stuksgewijs bezitten , als in eene klomp te gaar gesmolten , gevonden werd) geen oorspronkelijke Bouwordens heeten.

Dat de Griekze , veel minder de Latijnsche geen eigen oorspronkelijke bouw-orden zijn.

Deze Heilige en eenige oorspronkelijke Bouw-orden dan , door welk den opperften Bouwmeester zich zelve en veel andere verborgentheden die naderhand

Salomons Bouw-orden ontfwagteld. 65

derhand geopenbaard zijn, als in een zienlijk uitdrukzel heeft willen afschaduwē, hebben we vorenomen met veel opmerkelijke dingen uit de bouwkunst ontleend, op te luisteren; en van alle de mogelijke bewindzelen, met welkze tot noch voor de meeste oogen bedekt geweest schijnd, nader te ontfwagtelen.

En gelijk deze stoffe van zommige Schriftgeleerde ondernomen, door d'onkennis der bouwkundige gronden en de schijnduisterheid dieder de Heylige Schrijvers schijnen in gelaten te hebben, meest een slegten uitflag in dien toeleg heeft gehad; zoo moeten wy toonen, dat evenwel de H. Historieligt en ruimte genoeg in de zaak gelaten heeft, om zonder groffelijk te dwalen te kunnen van hem zien. Ook zal het blijken dat het alleen slinkze verstanden zijn welke meenen, dat ons de textwoorden slechts eenige onzekere en verwarde dingen in de hand steken, wanneer wy uit d'opgegeven proportie der H. Schrijvers, alle swarigheid zullen weg genomen hebben. Hier toe moeter wat veel overhoopgehaalt werden; en men moet zijn hulp in de H. Historien, in de verscheide lezing der grondtexten, in de spreekwijzen der H. taal, in de oude en nieuwe Uitleggers, in de kunstregelen, in de proportie rekening, in de gezonde redenering en diergelijke zoeken, en die als Raatsluiden dicht by de hand houden: onder welke dienstbare dingen, wy vernemen zullen, dat ons den Propheet Ezechieel, door de beschrijving van zijn wonderlijk meet-riet, de Sleutel heeft in de hand gereikt, om de diepste geheimen van Salomons Bouw-orden te ontsluiten; op dat we na een neerstige zoeking als met Goddelijke verlichte oogen tot alle desselfs verborgentheden zouden kunnen inzien.

De betoging dezer Bouw-orden is by veele slegt uitgevallen.

De H. Schrijvers zijn zoogduister niet als men meent.

Wat hulpmiddelen voor handen zijn.

't Meetriet van Ezechieel is de Sleutel van Salomons Bouw-orden.

66 Salomons Bouw-orden ontfwagteld.

Grootheid
van Salo-
mons bouw-
praal.

Salomons
Bouw-orden
moet in zijn
twee kopere
Kolommen
gezoegt wer-
den.

De H. Schrij-
vers hebben
de kopere
Kolommen
breed be-
schreven.

Gedenken
zelfs daar aan
alsze al ge-
broken en
weggevoerd
waren.

Voor af zullen wy uit den Inventeur, de toefstel, de voorraad, d'onderneming, de grootheit, kostelijckheit, cieraad, achting, ernamen, gebruik, duurzame stand, verbetering, ondergank, roem, geestelijke speling, en veel andere bliken, de overheerlijke gedaante van dat prachtig bouwgevaarte pogen vast te stellen. Ook moeten wy in 't openbaar vertoonen, datmen de Bouw-orden van dezen Tempel uit de twee beroemde Kopere Kolommen van Salomon moet halen; die om dat'er alle delen van een schoone Bouw-orden in te vinden zijn, voor een onfeilbaar model van die H. Bouw-orden moeten gehouden werden. En deze waarheid zal zeer helder gezien worden, wanneer wy niet alleen zullen aangemerkt hebben, hoe veel werk d'Heylige Schrijvers maken, om de gezeide kopere Kolommen in haar maten, proportien, en ornamenten omstandelijk te beschrijven; en wel op 20 verscheide plaatsen daar aan gedenken; terwijlze ontrent de bouw-gestalte zelfs schijnen spaarzamer te zijn; maar voornamelijk alswe zullen zien hoe alle dingen die'er van gezeid worden, zeer net met een ware Bouw-orden die, met de beste antijske voorbeelden der bouwkunst en regelwetten der Autheuren gelijk staan, over een komen. Ook is het zeer opmerkelijk dat in alle verwoestingen des Tempels, en de vertellingen die de Propheten van de wegvoering des Joodzen volks na Babel doen, als wat byzonders, ook aan deze kopere Kolommen gedenken, en haar behoudenis voorzeggen; waar mede buiten twijffel de Goddelijke voorzienigheid heeft voor geschad, de Bouw-orden van Salomon daar in als in een duurzaam zaat te behouden; op dat verhoed wierd, dat in de herbouwing geen Heidensche of verbasterde

Salomons Bouw-orden ontswagteld. 67

maniere van bouwen zou ingevoerd werden; gelijk dan ook de Joodze Priefters, die 't opzigt der herstelling aan bevolen was, daar in altijd zeer zorgvuldig ja byna Overgodsdienstig zijn geweest; alswe noch tonen zullen. En niet tegenstaande ons wel noodig en voegzaam mogt schijnen dat ontrent den Tempelbouw zelfs, de maten en proportien der Kolommen in de H. Historie beschreven wierden, zoo geeft het buiten twijffel iets byzonders te kennen, wanneer de Propheten noch aan desselfs maten en proportien gedenken, wanneer den Tempel en zelfs de kopere Kolommen al verwoest en verbroken waren.

Het zal buiten twijffel ook groot ligt aanbrengen, dat we in 't overwegen van alle de text-plaatzen die ons het maakzel der kopere kolommen beschrijven, ons zelven gedurig een denk-beeld van een volkomen Bouw-orden voorstellen, om alles wat we uit de spreek-wijzen en proportien der H. historie kunnen halen, des te voegzamer en yder gedeelte in zijn eigen plaats t'huis te brengen.

Aangaande de hoegroothheit dezer kopere kolommen, zullen wy toonen dat de achtiën ellen hoogte die de H. text in de boeken der Koningen, voor de bloote schagt schijnt te geven, met de zeven-en-twintig voeten, die Josephus aan de kolommen van den Tempel toeschrijft, net over een stemmen: 't geen onzes bedunkens geen kleine blijk geeft, dat men uit de kopere kolommen, alle de proportien van Salomons Bouw-orden halen moet. Hier tegen zullen wy de verschillige plaatzen van het tweede boek der Kronijken, daar de gezeide kolommen met vijf-en-dertig ellen gemeten werden, ontleden, en met de vorige over een brengen: ook de droomen die zommige hier van tweederlei elle hebben gehad,

Daar is om Salomons Bouw-orden wel ontworpen te zien, een goet denkbeeld van een schoone Bouw-orden noodig.

Verkeerde nitlegging d. r. Bybelgeleerde.

68 *Salomons Bouw-orden ontswagteld.*

wederspreken, en toonen dat hier beiden de kolommen te gelijk gemeten werden; en dat het overfulks een mistafting is, van de meeste Gods geleerde welke meenen, dat in die plaats yder kolom vijf-en-dertig ellen hoogte toegeschreven werd. Want, of de proportie (choon volgens hun stelling wel eenigermaten ront geschoten wert, nograns agten wy dat gemelde uitleggers de groote gedeelten zoo verward door malkander gebrouwen hebben (wanneerfe geen onderscheit en maken, noch niet net bepalen watze by, Trabeatie, by Ornamenten, by Coronamenten, by kapiteelen, noch by Stijlobaten willen verstaan hebben) dat men daar uit niet alleen geen verstandige Bouw-orden vinden kan, maar ook dat men zommige voorname dingen en wesentlijke hoofd deelen by na wel twee of drie maal in rekening gebracht ziet, om de vijfendertig ellen vol te maken. Het tegendeel zal volgens de textwoorden en uit de grondvest der bouwkunde gezien worden, wanneer wy aanmerken dat de Plint van het Basiment, om zekere reden de gieting en 't verder maakzel rakende, in de gemelde plaats niet en is in gerekent: wanneer nu zeker blijkt, dat de Kolommen met basiment, schagt en kapiteel (niet die kapiteelen die de H. Text vijf ellen toeschrijft daarwe de ornamenten uit moeten betoogen, maar de eigentlijke kapiteelen) ieder twintig ellen zijn geweest, en dat men daar toe de vijf ellen voor de ornamenten (of kapiteel volgens de H. Text) toevoegt; zoo zullen de Kolommen niet vijfendertig, maar vijfen-twintig ellen zijn, en met de schoonste antijske voorbeelden, in welkmen een vierde voor 't ornament, dat is de Architrave, Frize en Kroonlijst gegeven ziet, en met de omstandigheid der H. Texten zeer wel over een stemmen.

Dat

De Proportien van Salomons bouorden korteljk over gesagen.

Salomons Bouw-orden ontfwagteld. 69

Dat de H. Text geen gewag maakt van de basimenten der Kolommen, heeft menichte verlegen gemaakt om een volkomen Bouw-orden uit deze kopere Kolommen te cijfferen : wy moeten ons hier dan pogen te redden, en onderzoeken of niet de basimenten in de H. Historie verswegen werden, om datze in de rest der maten ingeloten, de cieraden, en de maniere daar van voor had in een ander voor-naam koper gietwerk, namelijk de kopere Zee te beschrijven; welkers cieraden na alle waarschijnlijkheid groote gemeenschap met de basimenten dezer Kolommen hadden: want wanneer wy de randen en de gesnede Ofskoppen der kopere Zee, met de Schijven die Jozephus niet alleen zegt datze de kopere Zee onderschraagden, maar ook van diergelijke gewach maakt, die onder de Kolommen van Salomon waren; met malkanderen overweecht, zoo achten wy datmen zeer waarschijnlijk alle de leden van het basiment zal ontdekt hebben. Want nadien de gedaante van het basiment der kopere Zee met het maakzel van die der Kolommen heeft over een gekomen, zoo blijfter niet veel swarigheid meer overig, in de tien schijven, (zooze Jozephus noemd) het basiment der kopere Kolommen bouwkundig afgeschildert te zien. Want gelijkmen in een Korintisch basiment uit het midden opwaarts of neerwaarts tellende, altijd vijf leden vind, en datze ider met gelijke benaming en gedaante, alhoewel verscheiden in proportie, tweemaal daar in komen, als namelijk twee Astragalen, twee Supersilien of Kantjes, twee Holronden, twee Richeltjes, en twee Onderbedden; zoo kan onzes achtens niets naders gecist werden, om 't begeerde basiment nauwkeurig beschreven te zien. Ja hoedanig de Torussen of Onderbedden met

Hoe de basimenten in Salomons orden te vinden zijn.

De basimenten uit Jozephus eenigzins bewezen.

70 Salomons Bouw-orden ontfwagteld.

Wat snijden werken daar aan waren.

gesnede Ofsekoppen, zijn verciert geweest, dat zullen we uit de dobbele rijge van uitgegraveleden, of bolle knoppen, (Eyertjes by de Bouwkundigers genoemd,) in een naukeurige afteikening gedoodverft zien.

De ware dikten der Kolommen te weren, zal groot ligt by brengen.

Tot de hoogte der Kolommen zullen we de dikte onderzoeken, daar zich de meeste zwarigheden schijnen op te doen: maar die nochtans wanneer ze recht zal gevonden zijn, ons de middel en rechte modulus zal in de hand geven, om alle proportien van Salomons Bouw-orden, nauwkeurig te verklaren. Het

1 Koning. 7. v. 15. Jer. 52. v. 21.

is openbaar dat de H. Historie de meting van den omtrek der Kolommen met een meetsnoer van twaalf ellen doet: doch daar moet uit de grondtaal, en de

De dikte der Kolommen. verscheidentlijk verklaard.

verscheide Lezingen onderzocht werden, of zy beide te gelijk met twaalf ellen gemeten, dan of ieder alleen twaalf ell in den omloop gehad heeft, zonder iets zekers op kunnen gebouwd werden. De meeste

d'Hebreeuwze spreekwijze 1 Kon. 7. schijnd eenigzints dubbelzinnig.

van onze uitleggers willen dat ieder kolom den omtrek van twaalf ellen gehad heeft, niet tegenstaande veel taalkundigers ons toestaan, dat de Hebreeuwze spreekwijs 1 Koning, 7. genoegzaam toe

laat, datze beide te gelijk onder de meting van twaalf ellen kunnen begrepen werden: gelijk dan ook onze overzetters eenige dobbelzinnigheid of duisterheid die'er van 't Hebreeuws schijnd in overgegaan te zijn, daar in gelaten hebben, wanneer ze lezen,

een draat van twaalf ellen omving den anderen Pilaar. By na als offer stont, *d'een en d'ander Pilaar*; als d'oude France Kantteikenaars dat ook hebben aangemerkt. En alhoewel de plaats Jeremia 52. Duidanige vertaling niet schijnt te kunnen

De plaats Jer. 52. v. 21. is wat moejetijker.

lijden, en dat'er ons niemand ter' deeg noch volstrekt heeft kunnen in geruft stellen, zoo zullen wy d'omstandig-

Hoez'ch hier te reddden.

standig-

Salomons Bouw-orden ontswagteld. 71

ftandigfte plaatzen voor de zekerfte, tot de reden en de konftregelen brengen, en met veele dingen die uit de verholenfte fchoonheid der verftandige bouwkunft genomen, en niet zeer gemeen aan alle bouwkundigers zijn, bewijzen, dat de Kolommen niet meer dan zes ellen in haar omloop kunnen geweest zijn; en dat in het tegendeel wanneer twaalfellen omloop tegen achtien ellen hoogte gefteft werd, niets en kan betoocht werden dat met het gebouw zelfs, of met de verftandige bouwkunft zou over een ftemma. Jozephus heeft ons hier ontrent noch een andere zeldzame getuigenis nagelaten, wanneer hy elders van de dikten der Kolommen fprekende, zegt, dat dry menfchen met d'armen in malkander geflagen dezelve omringden; welke zeldzame meting met die van Eupolemus, die van tien ellen fpreekt, en de zeventig Overzetteren, die de meting met veertien ellen doen, wy alle over een moeten brengen. Waarlijk wy ftonden verbaast de Griekze lezing der zeventig, zoo vlak tegen de grond-text aan gekante vernemen. Maar zoo haast wy ontwaar wierden, dat de zeventig overzetteren in de uitrekening van de proportie der kopere Zee, de ftijl der meetkundigers hadden waar genomen, die de H. Text flechts als een Hiftoric-fchrijver had aangewezen, zoo zagen we aanftonts datze in deze Kolommen door veertien ellen den omloop van ieder niet alleen met zeven ellen bepalen, maar daar door ookaanwijzen, zekere verdikking die de H. Text met den naam van Buik noemd; welke dingen waarlijk zeer bevallig zijn, uit de korte fpreekwijzen der H. Schrijvers, en uit haar bewindzelen ontwonden te zien. En wanneer wy volgens den ftijl die de H. Schrift in de proportie rekening houd zullen zien, dat den Diameter der

De Kolommen zijn na alle waarfchijnlijkheid ieder met 6 ellen in den omloop gemeten.

Uit Jozephus bevestig.

Ook uit de lezing van andere die verfhillig zijn.

De 70 Overzetteren lezen voor 12 veertien ellen.

Hoe met de Texten met Jozephus over een te brengen.

72 *Salomons Bouw-orden ontfwagteld.*

Wat stijl van proportie rekening de heilige schrijvers houden.

By voorbeeld in de kopere Zee.

Godts wijsheit werd byzonder in 't meetriet van Ezechiël ontdekt.

Meetriet van Ezechiël de modulus van 't geheel Bouw-gevaarte.

De lezingen der bijbel-texten verschillen nergens meer dan in de metingen.

Middelijn der kolommen.

Kolom, twee ellen, tot zes ellen omloops zal moeten gegeven werden, gelijkze door tien ellen tot dertig in de kopere Zee doet; zoo zal het de rechte tijt en plaatze zijn, te toonen dat het meetriet van Ezechiël, inhoudende zes ellen en een hand breed, alleen de maatstok kan zijn om alle meting te reguleeren; en datter uit zekere diepe verholentheit die de Goddelijke Wijsheid in 't verkiezen van dusdanig een vrende maat, door 't toevoegen van die vingeren, daar in geleid heeft, by ieder elle een vinger breette moet toegedaan werden, om zeer nauwkeurig alle de maten en proportien over een te brengen; 't geen dan ook bevestigen zal, dat het meetriet van Ezechiël, de zekere meetroede tot die Bouw-orden is, en datter geen beter over een komende met de zaak die te meten is, zou kunnen bedacht of uitgevonden werden; alswe met verscheide proeven en overflagen, zoo aangaande 't heel bestek des gebouws, als de proportie dezer Bouw-orden in 't byzonder, bevestigen zullen. Waarlijk by aldien iemand lust heeft te vernemen in wat voegen de Vertalers en Uitleggers der Bybelschriften, zomtjits aanwijzen datter lezingen zijn die meer dan vijftwintig hondert ellen in de meting van eenen muir verschillen: denkt lezer, of dit wat kleens is, ontrent dingen die ons de H. Schrijvers tot op een vinger breed na hebben willen bepalen.

Wy achten dan dat uit den geleiden grond, zekerlijk volgen zal, dat tot de twee ellen, dat zijn achtenveertig vingeren middelijns, twee vingeren moeten toegevoegt werden, en dat we alzoo een diameter van vijftig vingeren aan de Kolommen van Salomon zullen gevonden hebben. Uit het welk wy zullen bewij-

Salomons Bouw-orden ontfwagteld. 73

bewijzen datze dan boven aan den hals op vijfenveertig vingeren verdunt is; welke maniere schoone van Vitruvius regel eenigzints schijnd te verschillen, met haar eigen hoogte en wijtte der interkolommen, en met de practijk der antijken, zeer wel over een stemt. De vast gestelde maat van den hals der Kolommen, kan ons wederom de hoogte van de Architrave en de Frieze, beneffens de Triglijfen en Metopen net bepalen. Tot de benedenste dikte der Kolom, moeten de Astragalen, die bywijze van verdikking, de Kolommen een soort van een buik verstrekt hebben, en tusschen de Kanalen, die wy ook verschuldigt blijven aan te wijzen, op een welvoegzame wijze (van Vitruvius ook gekent en toe gestaan,) gevonden werden: gelijkwe ook reden zullen geven waarom van deze manieren geen goetgekeurde antijke overblijfselen gezien werden: alhoewel'er Philander in de Uitlegging van Vitruvius, dapper mede in den dut is.

Hoe de hoogte... van de ornamenten daar uit openbaar werd. Den buik der kolommen volg ns de H. text, met de Bouw-kunst over een gebragt en verklaart.

Het komt alle Bouwkundigers vreemd en als onverstannelijk voor, wanneerze volgens onze beste duitze vertaling, 1 Kon. 7. v. 20. Lezen dat de kapiteelen tegen over den buik waren: daar na alle waarschijnlijkheit moet verstaan werden, dat de kapiteelen in de hoogte, met de dikte van den buik, of diameter gelijk waren, dat is, eenerlei proportie tot malkander hadden: 't welk wanneer het een Bouwkundiger bepalen zouw; hy alleen zouw zeggen, dat de kapiteelen een modulus hoog waren. En hier zal het ons wederom te pas komen, te gedenken hoe wy den diameter vijftig vingeren hebben gevonden; die nu door de verdikking der astragalen of ribben van den buik, noch vier vingeren komt uit te dyen; en alzoo een middelijn van vier-en-

De text. 1 Kon. 7. v. 20. Nadet onderzocht.

74 Salomons Bouw-orden ontswagteld.

De Iezin? vijftig vingeren gevonden hebben : en openbaar van de 70 in dezen gewetigt. voor yders oogen doet zien , dat wanneer de zeventig Overzetteren voor beide kolommen veertien , in plaats van twaalf ellen stellen , zy de verdikking van de gezeiden buik daar hebben in getrokken ; dewijl zeven ellen , dat is 168 vingeren omloop , een diameter van $53\frac{10}{22}$ vingeren , uit leveren moet . De regte midlijn dan gevonden zijnde , zal ons de proportie der eigentlijke kapitelen (die de H. Historie de gelijde noemd tot onderscheid van andere kapitelen die vijf ellen hoog waren) van zelfs in de hand vallen , om dat hen ook ieder vierenvijftig vingeren toekomt , niet om die alleen gelijk tot de proportie van den buik te stellen , maar ook om de ware practijk-regel der bouwkunst te voldoen ; in welken als bekent is na de gemeene practijk de Korintische kapitelen de hoogte van een modulus (dat is een midlijns proportie) of een modulus en tien minuten ten uitersten geeft .

De Korintische kapitelen zijn gemeenlik zoo hoog als de middelijn of modulus van de Kolom. Deze kapitelen , die wy tweederley van de H. Historie aangetekent vinden , namelijk de eigene , en dan die daarwe de Ornamenten , die vijf ellen hadden door verstaan moeten (en van zommige , zelfs in de Bybels in ronde bollen verwisselt werden ingedromd ,) hebben de Uitleggers en Kantteekenaars veel spels gemaakt ; die ook de zaken zoo hebben onder een gesmeten , dat mer hoeft noch staart aan vinden kan . Wy moetender over aanwijzen dat de meeste duisterheid voort komt , uit dien dat 'er niet wel in acht genomen werd , dat 1 Koningh 7. v. 19, 20. Van tweederley kapitelen gesproken werd : d'eerste die de ware kapitelen op de hoofden der Kolommen van Lelywerk waren , en het fatzoen van die in 't voorhuis hadden , en d'andere die v. 16, 17, 18. met

De ornamenten die de H. Text kapitelen noemd , hebben de Kantteekenaars groot spel gemaakt.

Salomons Bouw-orden ontfwaagdeld. 75

met vijf ellen gemeten worden; daar d'Ornamenten moeten uit gehaalt werden.

Wanneer wy aanmerken dat ons al de fnydwerken des Tempels meest voorkomen, onder Palmloof, Granaten, Bloemen, Cherubijnen en diergelijken, wy en kunnen om die gelijkheid die d'heilige Schrijvers ontrent het aantekenen der cieraden fchijnen te houden, ons deze gelelyde kapiteelen niet anders dan met palmbladen verbeelden; 't geen zelfs ook de geleerfte Joden toestaan: en zijn deze Palmbladen als mede d'Olijfbladen van de Fenicers en van de Grieken lange tijt in deze Bouw-orden goeffent, tot dat de stoutheit der Korinters, dezelve in Achantus bladen hebben beginnen te verwiffelen; alswe boven uit d'Historie van Callymachus alreede hebben gedoodverwt: en hier op fchijnd ons dan de getuigenis van Jozephus te fteunen, als hy zegt dat Salomons Tempel met Korintifche Kolommen gebouwd was; namelijk diemen doe Korintifch noemde. Want of wel Jozephus dien Tempel die Salomon gebouwd had, niet gezien heeft, maar dien die Herodes, na datfe al voormaals verwoeft en opgeredderd was, gebouwt heeft, zoo en moetmen niet denken dat Herodes, die de gunft des volks zocht, een Heydenfche of vremde Bouw-orden aan den Tempel, zou durven invoeren hebben; dewijl hy zoo doende veel eer den haat dan de toegenegtheit der Joden hem zelve zou op den hals gerokkent hebben: ook zullenwe bewijzen uit een oud ftuk Gallerie, dat van Salomons bouw-werk ten tijde van Jozephus noch over end ftont, (en mogelijk daarom ten tijden van de Zaligmaker ook noch den naam van Salomons voorhof behouden had) dat de Joden 't bouw-werk van Herodes na dat voorbeeld zeer licht hebben konnen afzien.

De kapitelen zijn met Palmbladen geweeft.

De foute Korinters hebbenze veranderd in Achantus loof.

Waarom Herodes geen Heidenfche bouw-orden heeft durven invoeren.

Door een oud ftuk Gallerie bevestigd Joh. 10. v. 23, &c.

En

76 Salomons Bouw-orden ontswagteld.

d'Ornamen-
ten wer 'en
in de Text
ruim genoeg
beschreven.

d'Oude uit-
leggingen
zullen licht
verdwijnen.

De nette uit-
komsten van
proportien,
kan niet by
toeval ko-
men.

En gelijk de meeste pracht en grootsheid in een kloeke Bouw-orden afdaalt van de ornamenten, dat is van een Architrave, een schoone Frieze, en een grootze Kroonlijst, met alle desselfs welvoegzame versieringen; zoo zullen wy al wederom zien dat de Heilige Historie ook bezig is, om alle die dingen ruimweidiger dan wel andere te beschrijven. Wy zullen uit d'eigenschappen der woorden, eerst de zaken ontseden en open leggen, en zien waar de deelen der ornamenten te zamen en waarze van den anderen afgescheiden worden beschreven. En dan zal onzes achtens haast openbaar werden welke maat tot de Architrave, welk tot de Frieze, en welk tot de Kroonlijst behoord. 't Welk gevonden zijnde uitermaten zal doen afslaan, alles wat Vatablus, Lyranus, en menichte Joden hier ontrent gedroomd hebben; 't geen van haar, als een zuirdeeg tot onder onze uitleggers en Kantteikeningen, voornamelijk ontrent deze en dusdanig stof is voortgegaan. En wanneer wy zullen bewezen hebben dat de nette proportien, die d'ornamenten volgens de beste bouwkonst moeten hebben, volkomentlijk met dese vijf ellen van den text uitkomen, en datze te zamen het vierde gedeelte van de Kolom hebben, volgens d'uitstekenste voorbeelden van heel out Roomen, zoo agten wy dat het bespottelijk zal zijn, noch te willen denken, dat al die proportien zoodanig by toeval, tot malkanderen komen uit te vallen.

Het zal in dezen ook aankomen op 't onderzoek der grondwoorden; want gelijk de woorden. 2 Chron. 4. v. 12, 13. zeer verscheiden werden vertaalt, zoo zietmen onder allen dat de zeventig Overzeters, zekere twee woorden, *Golath* en *Cotharet* (die andere en ook onze, bolle, of kroone, of kapiteel over
zet-

Salomons Bouw-orden outswagteld. 77

zetten, en voornamelijk hier op'd ornamenten passen) onvertaalt gelaten hebben; en daar mede buiten twijffel hebben willen aanwijzen, datmen de ware betekenis in de Hebreeuwze grondtext moet zoeken. Wy moeten daar ter plaats aantekenen, dat *Golath*, 't geen eenige Architrave vertalen, slegts een gedeelte is van *Cotharet*; en dat *Cotharet* (Krooncierzel) veelzints betekent het geheel ornament namelijk d' Architrave Frieze en Kroonlijst te zamen; by Vitruvius en andere in 't algemeen Trabeatie geheeten. En zomtijts voor de Kroonlijst alleen, die op bey d' andere deelen gesteld werd, genomen kan werden. Wanneer de Architrave zal gevonden zijn, meenen wy dat ook derzelver verscheide platzigten uit de betekenis van 't grondwoort, haast zullen ontdekt zijn: want gelijk de taalkundigen ons leeren dat *Guloth*, af komende van *Galall*, (dat rontom gaan en omringen te kennen geeft,) veelzints genomen werd voor de baren van de Zee; en dat alle de dingen, dieder de H. Historie van zegt, ons niet anders dan onder een zeker soort van cieraat voorkomen, zoo zullenwe hier verscheide opmerkelijke dingen ontwaar werden, die ons de kim, en de keel, en richels waar mede de platzigten der Architrave onderscheiden zijn, en als baren van de Zee uit elkanderen wentelen, te kennen geven; en bewijzen dat de gezeide Architrave met zeer schoone proportie, de hoogte van dertig vingeren uit de gezeide vijf ellen, heeft gehad.

Dat de H. Historie 2 Koning. 25. v. 17. zegt dat de kapiteelen, (dat zijn d' ornamenten,) dry ellen waren; daar d' andere texten van vijf ellen spreken, daar uit moetenwe niet alleen aanmerken, dat het Ornament hier in twee deelen onderscheiden werd, maar ook dat'er d' Architrave met de Frieze, onderscheiden

De 70 Overzetters hebben met opmerking 2 byzondere woorden onvertaalt gelaten. Architrave en Frieze ontdekt.

Platzichten der Architrave in het grondwoort afgeschatduwd.

d' Architrave is warelijk 30 vingeren hoog geweest.

De ornamenten werden in de H. Text in twee deelen onderscheiden.

78 *Salomons Bouw-orden ontfwagteld.*

Veel ligt om datze niet zamen gegoten fchijnen.

d'Architrave en Frize zijn waarfchijnlijk 75 vingeren te zamen hoog geweest.

De Triglijfen in de Frize hoe in de kopere Kolommen te vinden.

fcheiden van de Kroonlijft, gemeten werden; en dat wel mogelijk, om dat deze twee deelen te zamen en in eene gieting gegoten zijn: 't geen de Kroonlijft, om haar groote uitsprongen der waterlijft en veelvuldige cieraaden van Granaat-appelen, Modiglionen, Bloemen en anders, niet wel toe liet. Wanneer wy nu hier volgens de meting van het meetriet op yder elle een vinger, dat is op dry ellen dry vingeren by doen, zoo zalmen d' Architrave met de Frieze te zamen op vijfentzeventig vingeren vinden; dertig daar af voor d' Architrave, blijft vijfenveertig vingeren voor d'hooghte van de Frieze; hoedanig wy de dikte van den hals der Kolomme hebben bevonden; zoo dat we bekennen moeten, dat deze proportie niet alleen noit beter in de beste antijke voorbeelden gevonden is; maar dat ook hier de middel ontdekt is, om de Triglijfen in de Frieze zoo naukeurig te reguleeren, als'er volgens eenige flijl zou kunnen bedacht of gedaan werden.

En op dat wy ook d'eigenfchap en de plaats der Triglijfen zekerlijk in de Bouw-orden van Salomon, dat is in zijn kopere Kolommen zouden vinden, zoo moeten we onze gedachten van de kopere Kolommen een weinig ter zijden trekken, en die naarflijglijk opzoeken in de hoofden der balken, die gezeid worden aan den voorhuize van Salomons Tempel na buiten geweest te zijn; want dat ons de plaats en de Triglijfen zelfs van Ezechiël duideljk werden aangewezen, verhoppen wy met verfcheide waarnemingen, over zijn eenenveertigfte Hoofstuk te doen blijken. En waarlijk wanneer men aanmerkt, dat de gemelde hoofden der balken niet zonder ordentlijke verdeeling in 't buiten aanzien van zoo een heerlijken bouwpraal zijn geweest, zoo valt ons niet alleen

Salomons Bouw-orden ontfwaagteld. 79

alleen in gedachten, dat hier de plaats voor de Triglijfen of keeplankjes die de hoofden der balken cierlijk bedekten, gevonden is, maar het fluit ook in, dat de tuffchenfpacien, (diemen *Merhopas*, dat zijn tuffeningen of opene of ledige vakken in de bouwkunft noemd) hier ook haar reguliere verdeeling en proportie hebben gehad, om voor eenige toepasselijk verciering plaats te verleenen. Gelijkwe dan in het breede alle die dingen, uit 1 Kon. 6. daar van de menigvuldige ordening der balken gefproken werd, zullen uithalen: en dan zal Zonnenklaar bliken, in wat voegen de verdeelingen en ordeningen aan dat gebouw zoo menigvuldig als d'H. Hiftorie zegt, geweest zijn. Daar ook dan zal aan te wijzen staan; wat oorsprong en gebruik de Triglijfen in de Frijzen hebben, waaromze met groeven uitgelopen, en met afhagende droppen gemaakt werden. Alswe nader met een verhoogfchets uit de alderuiterfte beginzelen der bouwkunft genomen, vertoonen zullen. Vitruvius heeft eenigedingen hier over aangetekent, die ons veel eer uit het model van Salomon, dan uit de andere outhed daar hy op steunt, fchijnen gemaald te zijn. 't Geen wy veel nader zullen bevestigt zien, wanneerwe aanmerken zullen dat de algemeene verdeeling dien hy van de Koninglijke Paleizen geeft; ten aldernaasten met die van Salomons huis over een stemd, en alzo daar uit nootzaaklijk moet geraapt hebben, ten zy iemand denken wil, dat de dochter wel ouder dan haar moeder kan zijn.

Hoe nu de Triglijfen welvoegzaam in de Korintifche Bouw-orden paffen, en hoeze daar in een byzonder fchoonheit hebben gegeven, nadienze volgens de gemeene practijk der ouden en hedendaagze, voor een eigenschap en wezentlijk deel der Dorifche

En ook def-
feits tuffchen-
fpacien

Eigenschap
en maakzel
der Triglij-
fen.

Vitruvius
fchijnd eeni-
ge dingen
van Salo-
mons bou-
wing ont-
loend te heb-
ben.

Hoe de Tri-
glijfen in de
Korintifche
orden paffen.

80 *Salomons Bouw-orden ontswagteld.*

sche Bou-orden gehouden werden, dat zullen wy uit Vitruvius en uit d'outheit, en uit alle de Griekze Bouw-ordens, oplossen, en waar maken dat niet alleen alle de byzondere eigenschappen, die stuksgewijs in ieder der Griekze ordens schoon zijn, in deze van Salomon, als in een eenige volkomen orden zijn te vinden; maar dat zelfs Vitruvius, wanneer hy in 't breede verhaald, hoe en in wat voegen de Triglijfen, boven de Kolommen met Korintise kapiteelen plegen gesteld te werden, zijn reden niet anders aan leid, dan of hy het bouwgevaarte van Salomon gezien en zijn gedachten van woord tot woord na dat model geschikt had: om waar van een nader voorbeeld te hebben, wy een teikenkundige schets, volgens de meening van Rusconi uit de leering van Vitruvius getrokken, zullen bybrengen. Doch waarom in de oude overblijfselen geen dusdanige Bouw-ordens meer gezien werden; dat hebben we eensdeels de grouwelijke verwoestingen in Griekenland, en anderdeels het verlies van alle die deftige Griekze Bouwmeesters, die voor de tijden van Vitruvius over de Korintische en andere Bouw-ordens geschreven hebben, dank te wijten. En ten ware Vitruvius (die 't buiten twijffel in de verlore boeken aangetekent heeft gevonden) daar aan gedacht had, en dat weze hier in Salomons Bouw-orden bewaard vonden, de oorspronkelijke Bouw-orden waar met veel wesentlijke deelen, de Wereld uitgeloopen. En wie zal ons recht zeggen, of niet misschien de Roomsche Bouwmeesters, de Triglijfen in de Korintische Bouw-orden hebben beginnen na te laten, om dat de moeijelijke verdeeling hun dik wils groot spel maakte: want gelijkze in de Korintische en Jonische orden de weg open vonden om de Friezen op een andere en gemakkelijker

Uit Vitruvius
en d'outheit
bevestigd.

Waarom van
deze maniere
geen over-
blijfsels ge-
zien werden.

De getuige-
nis is alleen
in Salomons
Bouw-orden
en by Vitru-
vius bewaart.

Salomons Bouw-orden ontswagteld. 81

kelijker wijze te verciereu, namelijk met geestige loofwerken, snakeryen, Offeranden, en de vaten daar toe dienende, zoo zijnze allengskens achter de bank geraakt. Hier by is ook aanmerkelijk dat Vitruvius klagenderwijs getuigt, dat 'er in zynen tijt als een zekere Secte onder de Bouwmeesters begon op te staan, welke leerden, datmen de Dorische Bouworden (de triglijfen warender buiten twijffel in de weg) aan prachtige gebouwen noit invoeren moest; en gelieten haar in alle gelegentheden by na, als ofmen de triglijfen in de bouwkunst geheel niet van nooden had.

Waarom de triglijfen in de Korintische orden by de laatste antijken achter gelaten zijn.

Maar om weder tot onze Bouw-orden van Salomon te komen, wy zullen toonen, dat uit de proportie van het gezeide Meetriet ('t geen volgens onze betooging zes ell en zes vingeren moet geweest zijn) de nette verdeling en proportie der triglijfen niet alleen op het zekerste kan overslagen werden, maar dat ook 't zelve meetriet, van de Interkolom of tussenspatie van de middelpunten der Kolommen, de Modulus of Maatzett is geweest. Want als wy zien dat dry ellen en dry vingeren de maat van de Architrave en Frieze uitmaken, zoo volgt van zelfs dat die maat ook met de breedte van een triglijfe en een tussenspatie overeenstemd. Wanneer nu op het middelpunt van ieder Kolom, een triglijfe gesteld werd, die ieder in haar Center een geheel meetriet van makender staan, en datmen midden tusschen die twee punten noch een triglijfe steld, zoo zullen de triglijfen volgens de bouwkunst verdeelt en de Metopen vierkant blijven; 't geen we aldus net uitgedeed zien: Eerst gaat te wederzijden een halve triglijf van 't meetriet af, dat is dertig vingeren: daar na een heel triglijf in 't midden, is wederom dertig vingeren,

De proportie en verdeling der triglijfen komt in Salomons orden zeer wel met 't meetriet uit.

Bewijs

E

en

82 Salomons Bouw-orden ontfwagteld.

30.	24.	en dan twee Metopen wederzijts de middelste triglij-
30.	6.	
45.	244.	te ieder vijfenveertig vingeren , geeft negentig vin-
45.	6.	
150.	150.	geren , die alle te zamen gebracht honderd en vijftig vingeren , en zoo veel als het meetriet uitbrengen.

De wijsheid van den opperften Bouwmeester ontfwagteld. O ! diepte der wijsheid en verborgenheid mogen we hier zeggen, welke den Overften Bouwmeester , in de verkiezing van zoo een maatstok opgesloten , en ons hier zoo naakt ontfwagteld te beschouwen overgegeven heeft.

De Triglijfen zijn waar-schijnlijk met Palm-takken verciert geweest

In wat manieren en schikkingen nu de triglijfen, (die ook hier niet zonder eenige verciering schijnen geweest te hebben) met zekere soort van Palm-takken zijn verciert geweest , dat zullen wy uit d'overeenstemming der algemeene Cieradien open leggen; en toonen dat ook deze dingen , (diewe van dus verghaald, ligt in het gebou z. lfs, zouden toestemmen,) in

Hoe al die dingen in de kopere Kolommen opgesloten zijn.

de kopere Pylaren te vinden zijn : want dat de benaming hier geen deelen kunnen uitsluiten of onvoegzaam doen schijnen, blijkt daar uit , dat wannermen van loutere Marmere Kolommen in de bouwkonst is sprekende , men ook de deelen die uit haar natuur schijnen te vereiffen datze van hout zijn, als hoofden der balken , keeplanktjes , overbalken of Architraven, &c. de zelfde benaming en dienst laat behouden , schoonze van harden steen gehouwen , of van metaal gegoten zijn ; 't geen zeer wel in de Kolommen van Salomon moet aangemerkt werden. En niet alleen dit, maar wy moeten ook aanwijzen , dat de Methopen, schoonze onmogelijk geheel in de Fries der kopere kolommen (die maar een enkel model van die Bouw-orden vertoonden) kunnen vallen, nochtans voor een gedeelte daar in gezien zijn. Wy agten dat het hier ook noodig zal zijn de vercieringen in de Methopen te betoogen ; welk ons in de Cherubijnen (die

Salomons Bouw-orden ontfwagteld. 83

(die Ezechiel 41. v. 25. aan het Voorhuis beschrijft) duidelijk genoeg werden afgeschildert; want gelijk die schaduwbeelden ons daar met vier aangezichten werden voorgesteld; zoo achten wy dat het menschelijk vernuft, deze dieren niet anders dan met vier onderscheiden aangezichten, ieder een Methope of tussening van twee Triglijfen vullende, en kan bedenken hier de plaatze bekleed te hebben: welk gevoelen ons zeer waarachtig dunkt wanneer we letten, dat den zelve Propheet v. 18. en 19. de Cherubijnen die aan de wanden stonden, maar twee aangezichten toeschrijft, om dat namelijk haar stand dusdanig verkozen, geen andere mogelijkheid over liet. Zulks dat werwaarts wy onze oogen slaan, wy doorgaans vernemen, datze licht door middel van eenige Ornamenten, en verbeeldingen van de Vaten des Heiligdoms, verstandelijk geschakeert in een reguliere, dat is gelijkzijdige beschouwing, hebben kunnen geschikt werden. Gelijkwe behalven andere vertoogschetzen, met een uitstekent voorbeeld, van een goede hand getekent, en d'opmerkelijke getuigenis van Josephus nader zullen aanwijzen.

Wat vercierring tusschen de Triglijfen van Salomons Bouw-orden zijn geweest.

Hoe de Cherubijns Tro-nien in de Fricze mogelijk verdeeld zijn geweest.

Waarschijnlijk bewijs.

Met een goervoorbeeld en getuigenis van Josephus te bevestigen.

De vercierring der Kroonlijst voor veelten moeijelijk te verklaren.

De Kroonlijst belangende, wy achten datter mede geen klein werk aan vast is, alle die menigvuldige vercierring der Netten en Banden en wonderlijke schikking der Granaad-appelen, tusschen de Modiglians wel op zijn plaats in te schikken. Gelijk dan ook alle die dingen van de geleerde, een Raatzel plagen genoemd te werden. Dan indien ze d'oplossing daar van verstandelijk in de bouwkunst hadden gezogt, men had zoo veel Boereslagen daar ontrent niet toegebracht. Makkelijker is de hoogte te vinden; diemen met vijfenveertig vingeren zal bepaalt zien: welk wanneer by de vijsentzeventig vingeren der

84. Salomons Bouw-orden ontswagteld.

24. 75. Architrave en Frieze gedaan werd net honderd en
 5. 45. 7 twintig vingeren, dat is, vijfellen (even als de H. Text
 120. 120. zegt) uitleverd.

't Getal der Granaat-appelen werd ons wel met 4 verscheide telling beschreven. D. Granaat-appelen hebben tusschen de Modiglions, afgehangen.

Nader bewijs.

De plaats Jerem. 52. v. 23. verklaard.

Daar zijn verscheide plaatzen, die van de schikking en getal dezer Granaat-appelen spreken; die moeten onderzocht worden: want men vintze met zesentnegentig, met honderd, met tweehonderd en met vierhonderd geteld. Wy moeten uit verscheide opmerkelijke lezingen over Jeremiaë 52. v. 22. aanwijzen, in wat voegen deze Granaat-appelen, in zekere perktjes, die netsgewijze met ruiten verdeeld waren, van onder tegen den uitsprong der groote rond om gaande Waterlijst, in de Kroonlijst, hebben afgehangen: 't geen byzonder klaar uit 2 Kronijken 3. v. 16. zal openbaar werden. Soo dat wy alle 't geene verder van de Nettekens en Ketenkens, en hoe die zeven en zeven waren, gezeid werd, met veel andere dingen, die een weetgierig bouwkundiger geerne zal willen vernemen, tot de bouwkunst zullen overgebragt zien. En wanneer wy met een afbeelding zullen vertoonen hoe zeven en zeven dwarffe Linien, binnen eenigen omtrek door malkander getrokken, nootzakelijk zoo veel netsgewijze ruiten uitmaken, datm'er min noch meer opnemingen dan voor vierentwintig Granaat-appelen in vind; dan zal haast openbaar zijn, hoe in vier zoodanige netten, (hoe veel maar in eene stand van 't oog te gelijk konden beschoud werden,) zesentnegentig Granaat-appelen zijn geweest: en datmen de vier resterende, tusschen de Modiglions, die de Kroonlijst als op haren nek dragen, in de Rozen of Bloemknoopen, zeer gevoegzaam vinden kan: en gelijk dusdanigen schikking en verdeling in ieder Kroonlijst nootzakelijk tweemaal is geweest; zoo zijn de twee honderd in ieder

Salomons Bouw-orden ontswagteld. 85

der, en de vierhonderd Granaten in bey de Kroonlijsten als met de vinger duidelyk aangewezen. De ver-
toogfchets, in welk wy de gezeide dingen in de platte grond verdeelen zullen, zal genoeg doen zien de menigvaldige mistastingen, die in 't behandelen dezer stoffe begaan zijn; en dat buiten de grondige kennis, en toetse der verstandige bouwkunst, die waardige dingen, eeuwig in het duister moeten vernagten. Ook zullen wy tot verwonderens toe, een zeer konstige schikking der Figuren, die uit de rijgen der Granaat-appelen voort komt, kunnen aanschouwen, wanneer wy slegts een voorbeeld van een dezer netten in wat grooter bestek zullen bestaan hebben te ontwerpen, om alzo met de bedenking over Salomons Bou-orden, een welvoegzaam einde te maken.

Wanneer wy aan de grootvoerige werken der Babyloniers, Egiptenaren en Grieken gedenken, wy moeten wel bekennen datter d'oude Schrijvers niet alleen grootze en magtige getuigenissen van dragen, maar dat ook alles wat ons in die, aaangaande de bouwkunst, voor trouwhertige voorbeelden dienen kan, alleen en veel beter in de Roomsche antijke bouwpralen gevonden werd. 't Geluk dat de bouwkunst, onder die Mogentheit aantrof, gaf een vrugtbare Zaytijt, om een rijken Oogst van veel treffelijke bouwerken voort te brengen; Augustus roemde dat hy Roomen van gebakken steen gevonden had, maar dat hy 't van Marmer agter laten zouw. Trajanus wierd in zijn tijt, *Herba pariataria*, Dat is muurkruid genaemt, om dat men zijn naam zoo overvloedig aan de wanden en voorgevelen, dien hy vernieuwd of gebouwd had, zag uitbo ten. Hoe sommige Edelen en rijke Borgers van Roomen meer dan uitbundig prachtig zijn geweest, dat zullen wy met

En ook d' rest der ver-
scheide tel-
lingen.

De Granaat-
appelen heb-
ben een won-
derlijken
schikking in
ieder perk
gehad.

In de Room-
ze bouwpra-
len vind men
al wat voor-
en na onder-
nomen is.

Roomze
bloeytijt
zeer bouw-
ziek.

86 *Bloeitijd der Roomsche Bouwkunde.*

En van daar
over al door-
gebroken.

Veel geleerde
mannen heb-
ben van de
Roomze
bouwpralen
geschreven.

Wie fraje af-
teekeningen
daar van heb-
ben uit gege-
ven.

Wie van het
leven der Ita-
liaanze Bou-
meesters en
Schilders
hebben ge-
schreven.

de getuigenissen van Lucullus en andere bevestigten. En dat deze bouwlust niet alleen binnen Roomen, maar zoo wijd hun mogentheid over de geheele We-
reld strekte, doorgebrooken is, dat zullen de blijken door gants Italien, Vrankrijk, en ook in onze landen hier en daar met overblijfselen kunnen grontvesten. Gelijk dan ook verscheide neerstige Schrijvers, als Marlianus, Boiffardus, Torellus, Pannuvinus, Rosinus, Boulaye, Laurus, Haastens, Nardinus, Serli, Palladio, Lipsius, Bulengerus, Kircherus en andere, veel arbeids daar mede hebben gehad: tot welke zommige Schilders en Teekenaars, met d'af beeldingen dieze van veel fraje werken en ruwinen hebben in Print uitgegeven, geen ondienst aan de konst hebben toegebracht: en blyven wy aan Pyrrus Ligorius, Dozus, Cavallerys, Sadelaar, Asselij, Kok, van Kleef, la Belle, Falda, en diergelijke grootelijks verpligt. Zonder dat wy onder alle die goede Meesters, veel andere Bazen die de vervalle bouwkunst na 't Jaar 12 en 13 honderd hebben beginnen op de been te helpen, willen vergeten hebben; waar van wy een geheele naamrol, beneffens haren leeftijt, zedert den Jaare 1150 uit Vasari, Baglione, Ridolfi, van Mander, Marolles, Borgini, Manilli, en andere hebben by een gegaderd.

En gelijk als onzen roeleg gestrekt leid, om de gantze kring der verstandige antijke bouwkunde door te wandelen en te beschouwen hoedanige verstandige bouwpralen en gevaartens volgens de gedagte Griekze en Latijnze Bouwordens certijts voort gebracht zijn; van wat dienst en bouwgestalte zy geweest zijn, en wat agting zommige wegen haar volmaaktheid, noch in haar overblijfselen en puinhoo-
pen hebben na gelaten, en welk aan de latere, navol-
bare

Beschouwing der antijke Werkmaten. 87

bare en vaste voorbeelden verstreken kunnen; zoo agten wy noodig te zijn, ook voor af alle de antijke Voetmaten, Ellen, Cubiten, Palmen, Duimen, Oncien Vingeren, Spannen, Vademen, Passen, Schreden, en andere, volgens welke de Hebreen, Grieken en Romeinen, hare bouwerken gereguleerd hebben, te overwegen, en met d'hedensdaagze maten te vergelijken: als mede een ruig ontwerp te doen, van de materialen, of bouwstoffen, dat is, Hout, Steen, Cement, Kalk, Zandt en andere dingen, beneffens den stijl van behandeling, waar mede de oude hun bouwgevaarten, by na onvergankelijk hebben 't zaam geklonken.

Dat de meeste maten diemen in de bouwkunde gebruikt, niet alleen na de leden van een mensch genomen, maar ook daar na genoemd zijn, is onzes achtens geen kleine opmerking waardig; en blijkt aan de hoegroothheid der werkvoeten, duimen, ellebogen, spannen en vingeren, datze niet na d: proportie der Reuzen, noch na die der dwergen, maar na de ledenstemming van een volmaakt en wel geschapen mensch genomen zijn, waar van wy de reden, en de outhet van dat gebruik, nader zullen onderzoeken.

Het en zal geen verloren moeite zijn aan te merken dat gelijkmen van outs de konsthandelingen door de handen, aan welk tien vingeren zijn, heeft moeten verrigten, men zeer ligt ook is ontwaar geworden dat het tien-getal een zeer volmaakt getal was om in de bouwkunde en meetkunde alles uit te werken, alswe breeder over 't uitvinden van de modulus, diemen door 10 en 6, in 60 gelijke deelen gedeelt heeft, zullen aanmerken. En of wel de outste met het tien-getal alleen veel hebben opgehad, en zelfs

Tot den beschouwing der antijken bouwevaarten is nodig van de maten der aalouden te spreken.

Ook van de bouwstof.

De maten zijn van ours van de leden van een mensch genomen en daar na genoemd.

Het 10 geral makkelijk en zeer volmaakt.

De modulus is uit 6 en 10 in 60 verdeelt.

88 *Beschouwing der antijke Werkmaten.*

De Roomze
voet uit 6 en
10 tot seftien
vingeren be-
paalt.

Uitsporige
rekening der
veelerley elle
der geener
ftelt.

van de Romeinen lang gebruikt is; nochtans hebben-
ze, na dat het van zommige lang bestreden was, ook
het 6 tal daar in besleekt; en zoo is den Roomzen
voet van zeffien vingeren uit 10 en 6 voor den dag
gekomen, wanneerze twee palmen van de Cubit of
elle, die vierentwintig vingeren hield, weg wierpen;
als uit de vergelijking van de kleinste tot de groot-
ste maat, en uit het overbrengen van de Hebreuwze
en Babylonische maten, tot die der Grieken en Ro-
meinen, verder zal blijken. Daar wy dan ook uit-
voeriglijk de wonderlijke maatstok, of het Meetriet,
welk in Ezechiels Tempelgezigten gebruikt werd,
tot de proportie meting van Salomons Bouw-orden,
en overslag des ganschen bouwpraals, door veel ver-
borgten eigenschappen zullen verklaren. En gelijk
bekent is dat d' uitrekening der velerley Hebreuwze
ellen, namelijk de Gemeene, de Heilige en Meerkundi-
ge elle, door de uitleggers der H. Boeken, veel zotte
en wanfaltige proportien aan zommige dingen heeft
doen toeschrijven, alswe met het voorbeeld van
Noahs Ark (die eenige, de Geometrische elle vol-
gende, om datze meenden dat de gemeene een al ten
engen plaats voor zoo veel Vee zou uitbrengen, wel
tot 540 Italiaanze mijlen hebben gesteld: en met den
Reuze Og, die de beuzelagtige Joden geeren tot
243 voeten zouden kalkuleren; Wanneerze stellen,
dat zijn bedstede van 6 cubiten, 81 voeten maken-
de, slegts zijnwieg is geweest,) zullen uitrekenen en
bewijzen: daar ook de waarheid, van 't tegendeel, in
andere blijken, zoo van Goliaths lengde, en de maten
van den Altaar Exod. 27. en zoo voorts, genoegzaam
zal openbaar werden. Waarom nu zommige din-
gen met meetstokken, of rieten, andere met snoeren
gemeten zijn, daar van meenen wy reden genoeg uit
d'ei-

d'eigenschappen der zaken, die moften gemeten werden, te konnen geven; ook zullen we de verschildigheid der Roomze voeten, die ons veel ligt door de valsche waarneming zommiger Schrijvers ter hand gekomen zijn na speuren, en aan wijzen wie fray daar overgeschreven hebben. De verscheide voetmaten der hedensdaagze, die de willekeuren van Landen, Steden en volken volgen, zullen we door een maatspiegel of yk-Tafel tegens malkanderen vergelijken.

Dat we de maten in een yk-tafel zullen vergelijken.

En alhoewel de materialen of Bouwstoffen noodzakelijk in de practijk-oeffening zullen verhandeld werden, nochtans en mogen wy hier eenige byzondere waarnemingen ontrent de bouwstoffen der antijken, niet geheel ontvlieden. Wy zullen daar in overwegen, hoemen buiten twijffel eerst heeft gebouwd met het geen ieder in zijn land vond; het geen zoo haast veranderde, als men op zommige plaatzen elkander de bouwstoffen die'er ontbraken met Schepen over Zee dorst toebrengen; ook doe, wanneer by eenige volken, het hout en de leeme of aarde zoden, in gebakken steenen, dat zyn moppen en klinkers begonden te veranderen. Voor den brant van Nero, was Roomen meest van hout gebouwd, en in onze landen is men heel laat, en by na maar over weinig eeuwen aan het bouwen met steen, in de gemeene huisbouw gekomen: ja zy is in Neerland noch zoo nieuwbakken, dat men in den Jare 12 en 13 honderd, in alle verbantsbrieven, en uiterste willen, dezelve met byzondere uitdrukking, van Dit, of dat Steenen huis, Mijn Steenen huis, &c. Van de houte en gemeene materialen van huizen onderscheide; waar van wy de waarheit in de overgebleven benamingen zommiger adelijker huizen, als *Iffelstein, Louvestein, sGravestein,*

d'Antijke Materialen of bouwstoffen moeten gedagt werden.

Bouwen met steen laat in Neerland algemeen doorgebrooken.

Herkomst van benaming zommiger adelijke huizen en fraje geslagten,

90 *Beschouwing der antijke Boustoffen.*

en diergelijke niet alleen en zullen bevestigd zien, maar ook in veel fraje Neerlandze *Familien en Stambuizen*, in de bynaam *Steen, vander Steen, Steenvoorden, Ravestein* en andere over gehouden vinden.

Soorten van hout by d'oude gebruikt.

Hoedanig het hout, wanneer de Steen algemeen geworden was, echter in den Huisbouw niet en is kunnen ontbeerd werden, en wat soorten van hout d'antijken ooit in de bouwing gebruikt hebben, en ons gemeenlijk onder de benaming van Gophir-hout, Sittim-hout, Cypressen-hout, Cedren-hout, Dennen-hout, Pijnboomen-hout, Olychtig hout, Wildevijgen hout, Eyken hout, Olmen, Beuken, Ypen, Essen hout, Zandel hout, Larix, &c. voortkomt, dat zullen wy zoo ver het tot den draat van onze reden dienstig is, niet voor by gaan.

Hoe d'oude verplicht waren duurzaam te bouwen.

Daar zijn verscheide blijken die ons doen gelooven dat d'oude eenigzints tot het verkiezen van duurzame bouwstof en maken van beklonken bouwerk zijn verplicht geweest: Onder allen is aanmerkelijk zekere wet diemen by Vitruvius vint, welke zegt, dat op de Huizen in het verkoopen, wanneerze verswakt, of uit het loot geweken waren, het vijftentwintigste gedeelte op ieder Jaar van de gansche bekosting des gebouws wierd afgetrokken.

Verscheiden hardsteen.

Tweederley algemeene Steen, d'een gehouwen uit Rotzen en Bergen, d'ander gebakken van leem en tegel-aarde, zijnder by d'Antijken in gemeen gebruik geweest, waar van wy d'eerste soort onder de verscheide kleurige Marmeren, als Cippolaccio, Misculana, Granita, Toetsteen, witte Marmer en andere, beneffens de Porphyren, Serpentina, de harde Trevertinen, Peperinen, Slavonersteen, en die diemen thans Mucigna, Fossato, Serana, en Cementen of Cuocoli noemd, kortelyk zullen beschrijven, en de andere

Beschouwing der antijke Boustoffen. 91

andere zullen de verscheide manieren van gebakken steen, die in tichels, moppen, en andere bestonden, en verscheiden grootten en Formen hadden beschouwt werden: daar wy dan ook zullen aangewezen zien hoe d'oude dezelve van leem, zant en stroo-kafqua- men te bereiden, te vormen, te droogen en te branden.

Gebakken steen.

Wy hebben veel getuigenissen dat d'antijken, met gehouwen Steenen van vervaarlijke groote en ontillbare swaarten, de bouwerken zijn ingedromd; zulks datmen behalven de gemeene groote Steenen, bevint datze met heelc klorzen, en steene blokken van dertig voet, en van zes, acht, en van tien en meer ellen groot gebouwd hebben: waar van zommige aan ruwe werken, als aan Moeljes, Beeren, Steene Hoofden, Havenboezems en beschoyingen, met Yzer en Loot, aan den anderen geknevelt wierden: daar andere in grootze bouwpralen zoo zindelijk op den anderen in verband geleid wierden, datmen nauwlijks Voegen noch Cement, daar mede zy zamen geplakt waren, kon na speuren. Welke steenen ook zommige vierkant, andere lankwerpig, of plat-achtig, en aan de voorzijde met verscheide gedaanten het zy plat of verheven met Tafels, met ruggen, of met ruwe in kappingen op de rustike manieren behouwen waren.

d'Antijken hebben mer groote zommers van steenen geboud.

En veelzints zeer net in verband gevoegt.

Maar even als de behandeling van zoo zware steenen, alle verwondering verdiend, zoo is ook niet min opmerkelijk wanneer wy van de Antijken vernemen, datze niet alleen die groote Bloksteenen en swarc Zommers, maar ook die Steenen welke slegts van tamelijke grootte waren, na de buitenzijde eerst qua- men te vereffenen, en vlak onder de ry te behouwen, wanneer ze al in de werken lagen, ja genoegzaam

Seldzame be-
arbeiding
der gehouwe
steenen,

zaam

92 *Befchouwing der antijke Boustoffen.*

zaam volmaakt, en opgebouwd waren; brengende die alleen aan de vier zijden, die gevocht moesten worden, dat is onder en boven, en te wederzijden recht in den haak bearbeit in 't werk, de buitenzijde ruuw latende; als we uit Palladio als een getrouw oog-getuige dezer waarneming in d'antijke overblijfselen afgezien, en andere blijken, zullen aanwijzen. En alhoewel dit misschien aan zommige vreemd mocht schijnen, als zijnde onzes wetens van weinige in acht genomen, nochtans zal ons de zaak t'eenemaal waarschijnlijk dunksen, wanneer men aanmerkt dat het niet wel anders mogelijk is geweest, zoo groote steenen, en onbehandelbare Zommers, zonder quetzen en kneuzen der hoeken, en scherpe kanten, te kunnen behandelen, of in het werk te brengen. Hoe nu verder, d'andere dingen, als de Ornamenten der Bouw-ordens, te vooren zijn bereid geworden, daar van zullen we goede reden bybrengen. In Vrankrijk heeft men onlangs wel de maniere aangenomen dat men in voorname werken de Basimenten der Kolommen eerst naderhand behoud, of de behouwenne, met plaaster kalk overkleed tot het opperwerk geheel voltrokken is, om dezelve voor stoten en schampen te verhoeden.

Redenkun-
dig bewijs.

Manier in
Vrankrijk.

d'Antijken
wisten zeer
duurzame
Cementen te
maken.

En gelijk tot de geduurzaamheid van groote werken het zamen houden der steenen voor al moest verzorgd zijn; zoo moeten we ook aanwijzen, hoedanig d'antijken byzonderlijk hebben toegeleit, om uit veelerhande, Bergsteenen, Riviersteenen, Keyen, Tuf, en anders door branden, droogen, malen, kooiken en vermengen goede Kalk en Cement te maken: zy wisten deze met verscheide scherpe zanden (daarze wonder veel keur en proeven in hadden) gemalen tegelen, schobben, speyeringen, en greits van hardsteen.

Beschouwing der antijke Boustoffen. 93

steen, Zavel-aard, en stof van Puzzola, tot een onverganklijke Moortel of Teras te beslaan. Wy zullen ter zelve plaats ook gelegenheid hebben, om van de plaaster en boetzeerkalk te spreken; welke maniere by d'Antijken *Plastica*, en naderhand *Stucco* by d'Italianen geheeten is; hoedanig die uit Trevertin steen, gemalen Marmer en Pozzalana bereit wierd, zullen we daar ook aan wijzen. d'Oude hebben veel fraje dingen in de muurvakken, aan de welfzels, en aan de wanden der onderaardze Galderyen, dieze Grotten noemden, weten te maken; als we in de algemeene vercieringe der antijke boupralen breedsprakig genoeg zullen hooren. Voorts zijnder veel-lerley muurplaasteringen onder d'oude geoeffent, die zommige om effen te zijn, andere om te beschilderen, met onderscheide korsten en gronden overplaasterd, en bereid wierden. Tot welke naderhand de befaamde maniere van in Fresco, dat is in natte Kalk schilderen, op de baan quam, als mede een mode diemen Sgraffiti noemde.

Stucco of boetzeerkalk.

Muurplastering der antijken.

Schilderen in Fresco.

Een zonderlinge maniere hadden d'antijker van Steene Vloeren op houte Zolderingen te plaveyen; tot welcke tusschen de vloerplanken en de Steenen, onder het aenvulzel, Stroo, gedroogde Boom-meyen Kalk en ander Greits, een drooge en harde korst maakten; en de planken voor 't rotten wel verzorgden. Het Koper is ook in groote menigte tot het gieten van Kolommen, Basimenten en van kapireelen, deuren, stijlen, hengzels, pannen, sloten, bedekking der daken; 't gieten van pronkbeelden en vaten, en anders by d'antijken verbezigt. En wat Yzerwerk, spijkers, en loot men in de bouwing gebruikte; mitsgaders de Goude en Zilver verguldingen, inleggingen van veel kleurig hout en steen, (onder welk

Plankkevloer grondt.

Brokkelvloeren en inleggingen.

94 *Behaening der antijke Boustof.*

welk voornamelijk de Lythoftroten of Brokkelvloeren, en de maniere diemen Muzivische werken noemd, niet en moeten vergeten zijn) Eelpenbeen, Kristallen, Schulpen, Emmauzeringen, en de manieren van inleggen die d'oude Ceroftrata, Hyaloftrata, Xylostrata en anders noemden, dat zal ons met een dichten drom in die verhandeling op 't lijf komen zakken. Onder welke dingen, ons zommige wat duister, nopende hun oude afkomst en gebruik, zullen voorkomen te onderzoeken: daar wy mede 't oudt gebruik van 't glas mogen onder tellen. Want of wel de glasmaking in het tegelbakken en steenbranden der oude Babyloniers en Egiptenaren lichtelijk kan voor den dag gekomen zijn, echter heeft het de uitvorszers der outheden spels genoeg gemaakt, het zelve wel tot gebruik in den Huisbouw t'huis te brengen. Wy zullen uit veeler gedachten, en giffingen, der uitleggers byzonderlijk over de plaats Job 28. v. 17. en andere texten, de zaak ten uitersten uitpluizen, en de gedachten welke den Heer Merettus, over de glaskunde van Nerus gedaan heeft, nader overwegen: en van daar tot de beschouwing der antijke boupralen, daarwe alle de gezeide stoffen op het heerlijkst zullen ver-orbert zien, over gaan.

Outhheit van 't Glas te onderzoeken.

d'Antijken zeer verslingerd op den Tempel

d'Outhheid, oorsprong, manier en gebruik der eerste Tempelen, mag onzesachtens, in de verhandeling wel de voor-rang houden; en gelijk zommige Heydenze volken afkeerig zijn geweest van 't Tempelbouwen zoo zijn andere in tegendeel, by na tot razens toe daar op verslingerd geweest. 't Is ons noch niet gebleken datmen binnen of buiten de Heylige Linie, van Adam tot op Mozes Tempelen gehad heeft. Daar werd gegift, dat Eristhonus den Zoon van Cærops, ontrent het Jaar der Werelt 2455 in het

Wanneer de Tempelen begonnen zijn,

het

het Eyland Delos een Tempel ter eeren van Apollo stichte; ontrent welke tijd Mozes den Tabernakel, of vliegende Leger-Tempel in de Woestijne oprigte; om dat den staat der Joodze Kerk voor dien tijd, geen bestendiger bouwerk noodig had. En alhoewel het niet en zou oorbaar schijnen, dat de Duivel eer zijn Tempel dan den waren Godt zou gehad hebben; niet te min kanmen uit 't gezeide, 't oude spreekwoord al van ver gedootverft zien, als men zeit; waar men ons Heer een Kerk slicht, daar boud de Duivel een Kapel nevens.

Vliegende
Tempel der
Joden.

Daar zijn niet alleen veel waarschijnelijke giszingen, die d'afkomst der Tempelen van de begraafplaatzen, der eerste Kristenen grontvesten, maar zelfs die zulks onder de Heidenen bevestigen: 't geen wy volgens Clemens d'Alexandriner, d'ongeloovigheid, en bygeloovigheid toe te schrijven hebben: die ook voor het oorspronkelijk Zayzel van 't beelden en Afgoden maken, moeten opgenomen werden. Het vertrouwen op de gemaakte Goden, had zoo ras in de gemoederen der menschen geen post gevat, of men begon uit verplichting van onbezonne geloften hun Kapellen en Tempelen te bouwen; waar van zelfs noch bliken, by den Propheet Ezechiël, en het voorval van Jeroboam, by Jozephus, en andere plaatzen der H. Boeken te vinden zijn. In 't bouwen der Tempelen haddenze niet alleen ontrent het farzoen der bouwgestalte, maar ook op die plaatze waarze geboud wierden groote omzigtigheid; zommige wildenze op de markten, en niet zonder reden dicht aan de Raathuyzen hebben. Andere in 't algemeen op heuvelen, en hooge gronden; 't geen inzonderheid in den Goddelijken Tempelbouw van Salomon waar genomen is. Na dat degeachtgeid der Goden was,
waren

Herkomst der
Tempelen.

En van de
beelden en
Goden.

Ezechiël 16.
v. 24, 31.

Verscheide
opzichtelijke
toepassing in
het Tempel-
bouwen.

Toepassing
der bouw-
ordens.

waren de Tempelen min of meer prachtig: of van een byzondere toepasselijke Bouw-orden, die de deugden en eigenschappen der Goden best verbeelden konden. Dus gafmen de heldhaftige, Dorische Bouw-ordens: de vrouwachtige en die voor de Godinnen uit het vrouw geslacht waren, de Ionische Bouw-orden; en de maagdelijke, en daar wat van Sint Anne onder liep, de Korintische manier, 't Was dan niet meer dan recht en billik dat den **GODT** der Goden, alle schoonheid, en al wat de bouwkonst oit vermogen heeft, aan zijnen Tempel te Jeruzalem gegeven wierd.

Inwyng der
Tempelen.

De Tempelen bequamen hun afzondering, door 't recht der Inwyng, in welke met het opleggen der handen op de post des ingangs aan eenige Godheid, op gedragen wierden: waar vanmen de blijken in de opschriften der Friezen zommiger antijke Tempelen nu en dan noch gezien heeft: gelijkwe ook diergelijke manieren, en fraje gebruiken, die eertijts onder de Joden, ja zelfs onder de Christenen geoeffent zijn, wat naader zullen aanwyzzen.

By veelen in
gebruik.

Boomplan-
ting rontom
de Tempelen.

Van oude tijden schijnen d'Heydensche Tempelen met Boomgewas en Bosschadien van Pijnboomen, Olijfboomen, Denneboomen en anders, tot een lommer en aangename beschaduwing, omplant geweest te zijn: in navolging misschien van de bossen, en schaduwrijke Eyken, Populieren en Ypenboomen, daarze hare rookingen onder plachten te doen; waar van de H. Propheten, en d'oude Poëten vol zijn: en veel ligt van daar tot op onze Kerkhoven, en opene begraafplaatzen over gekomen zijn. En gelijk de Tempelen heylig wierden gehouden, zoo wierden de pleinen, en beplantingen daar om heenen, ook

Waarschijn-
lijken oor-
sprong der
beplante
Kerkhoven

voor een zekere soort van Heylige aarde gehouden : ja zoo datmen daar een genoegzame vlugtplaats voor alle fielen en quaatdoenders itelde: gelijk Ovidius ons het Kerkbosje van Romulus aardig beschreven heeft. Welke dingen, alhoewel tot groote kruiking der Justitie tot onder de Kristenen doorgebrooken, in den Jare 1435 en 1464, in onze landen afgeschafft zijn.

Tempelpleinen tot vlugtplaatsen gehouden. By de Kristenen afgeschafft.

Het scheen den Ouden een byzondere grootsheid en agting aan de Tempelen toe te brengen, dezelve met ruime Trappen aan de ingangen te maken; ontrent welke ordineering, veele uit over Godtsdienstigheid waarnamen, dat de Trappen oneven van getal waren, 't welk Vitruvius ook geleerd heeft, maar van verscheide qualijk op gevat schijnt, wanneerze niet lettende op 't oogmerk der Heidenen (die de trappen uit bygeloovigheid oneven van getal wilden hebben, om datze oordeelden datmen in het bezoeken der Tempelen altijd eerst met den regter voet moest op treden, om zoo doende zekerlijk ook met den regter voet boven te komen.) de trappen ook oneven aan allerhande bouwerken hebben gemaakt: Waar van Palladio haar in zijnen tijd al berispt heeft.

Heidenen by geloovigheid in het maken van oneven trappen.

Van de Boukundigers te onbescheiden nagevolgt.

Daar zijn voornamelijk zeven verscheide geslagten van Tempelen onder de Grieken in gebruik geweest, die wy zeer zindelijk geteikent verbeelden zullen. De eerste twee manieren waren zeer eenvoudig, en wierden gemeenlijk in Antis, en Prostylos, dat is de Voorgevel op Kolommen genoemd. De derde Amphiprostylos, dat is, achter en voor met Kolommen. Peripteros rondom gevleugeld. Dipteros dubbeld gevleugelt; Pseudipteros vals dubbeld gevleugeld, en Hipetros boven ongedekt. Die wy alle breder met

De Grieken hebben seven verscheide ordens van Tempelen gehad.

de voorhoven en Galderyen, en de maniere die Hermogines uitgevonden had om kosten te vermyen, breder verklaren zullen. Tot welke de aanwyzing der vijf verscheide manieren van Interkolommen of tussenspaciën, zoo veelze in de Tempelen waar genomen zijn, niet en mogen vergeten zijn. Hoe de taal Sifters over de afkomst van het woord Tempel haspelen, zullen we met een schetsje toonen; de latere en inzonderheid de Kristenen hebben ook de Tempelen, Ecclesias, Dominica, en Basilica genoemd, daar van wy de beteekenis uit de byzondere toepassing zullen na sporen. Dat ons Duytze woord Kerke, afkomt van 't Griekze woort Kyriakè; Domkerken van Dominica daar is naulijks twijffel aan te slaan; gelijk dan ook de benaming en gebruik der Basilicaan zoo wel op de Tempelen en pleitbanken, als op d'algemeene benaming van alle Koninklijke bouwpralen, toepasselijk schijnd.

De Antijken hebben vijf manieren van Interkolommen in den Tempelbouw waar genomen. Oude benaming der Tempelen en Kerken.

d'Eerste Kristenen Kerken zijn zedig geweest.

Naderhand in vertrekken onderscheiden.

En gelijk volgens alle waarschijnlijkheid de eerste Kristenen Kerken zeer eenvoudig en modest zijn geweest, zoo zijnze metter tijd, en als de Kerklijke bedieningen met staatzucht en grootsheid des levens vermengt wierden, ook in pracht aangewassen; in welkmen, de Choren, en de Exedra, en andere vertrekken, (door welk Mannen en Vrouwen, ja te zijn,) beneffens de Doopplaatzen, en afgeruinde plaatzen om de Predikstoelen heen placht te maken; alswe uit d'oude Kerk-zeden ontdekken zullen: in welke oeffening d'afkomst van veel benamingen, zoeder Kantzels, Lessenaars, Doopvonten en andere zullen voor den dag komen.

Men moet niet meenen dat al de afbeeldingen, welk ons de neerstige Bouwmeesters van de antijke

Tem-

Tempelen en zommige andere Boupralen laten zien, zoo stipt d'eyge manieren vertoonen dieze gehad hebben : maar veel eer denken datze de meeste uit eenige speuren der grondvesten en eenig overblijfselen der Bouwordens en Ornamenten zoodanig in opstal hebben gebracht ; 't geen, als bekend is, veel zekerder in de bouwkunst dan in eenige andere konst geschieden kan ; daar in ook Palladio hem boven andere treffelijk gequeten heeft. De Tempelen daar in eenige byzondere en aanmerkelijke dingen waar te nemen zijn ; en welkers voorbeelden wy tot modellen verkozen hebben , om de vergelijking der latere practijk-oeffening tegen af te wegen, die en zullen we geheel niet mogen achter laten , schoon wy den heelen sleep niet mogen aanhalen. En om niet van den prachtigen Tempelbouw van Salomon in 't byzonder te spreken (die wel een heel boek vereist, en waar van de Bouw-orden hier vooren alreede kortelijk betoocht is) zoo komt ons byzonderlijk de bouwgestalte van den beroemden Tempel van Diana te vooren , van de Bouwmeesters Ctesiphon, Gnosius en zijn zoon Metagenes gebouwd : van dewelk ons niemand netter bericht gedaan heeft , aangaande de grondvesting, de Bouw-orden, het maakzel en cieraad, dan eenen Philo Byzantius, en Claudius Mene-treus. Na deze zullen we dien van Jupiter Capitoli-nus beziën, van welk ons verscheide van dien naam onder de Roomsche Tempelgebouwen voorkomen ; eenige Schrijvers hebben gewild dat den eersten van Augustus gebouwd is, maar Palladio meent dat de deugdelijkheid der Bouw-orden , een latere tijt te kennen geeft, in welk de bouwkunde een hooger trap dan in de leeftijdt van Augustus had : en dit zou wel een verstandige waarneming van Palladio schij-

d' Afbeeldingen der antij-ke Tempelen zijn meest uit gisting ontworpen.

In 't beschouwen der Tempelen mogen we maer eenige aandoen.

Wie de Tempel van Diana gebouwd heeft.

Tempel van Jupiter Capitolinus.

Waarneming van Palladio.

100 *Tempel-bouwing der Antijken.*

Door Reu-
benius ont-
leid.

Is zeer rijk
in zijn orna-
menten ge-
weest.

De dencht
van een ze-
dig Niſce tot
een voor-
beeld der
dwalende
werkbazen
geſteid.

nen: zoo hem Reubenius dat niet ontleyd had; met te bewijzen, dat niet het gebouw maar alleen eenige cieraden en ornamenten nu en dan van de latere vernieuwd zijn, nadien hy veel rampen en verwoestingen geleden heeft: in voegen hy meend dat Palladio die waarneming met d'oogen in zijn nekke gedaan heeft; alhoewel wy oordeelen dat hy evenwel niet geheel mis getaft heeft, ziende voornamelijk op de grootsheit der ornamenten, die een Bouw-orden het voornaamste leven, en als de Ziel by zetten konnen; gelijkwe dat met een heerlijk stuk van zijn Ornament in Printverbeelding zullen vertoonen, om niet alleen desselfs grootze gedagte, maar ook de rijke vercieringe van zijn Frieze te beschouwen. Gelijkwe ook noch verscheide andere Tempelen, die niet alleen aan Jupiter, maar ook aan andere Goden zijn opgedragen geweest; beneffens d'afbeelding harer bouwgestalte, verkiezing der Interkolommen en andere eigenschappen zullen aanwijzen. Onder welk voornamelijk die van Zon en Maan, van Hercules, Saturnus, Mars, Janus, Bachus, den Pantheon of Tempel aller Goden; den Tempel der mannelijke Fortuin, Minerva, Vesta, den Tempel des Vredes, den Tempel van Antoninus en Faustina, Nerva Trajanus en eenige andere, buiten verder omsway blijen genoeg van schoone ondernemingen konnen geven.

En behalven de verscheide standen en gezichten die wy beneffens de maten en verdeelingen van de vermaarde Rotunde te Roomen zullen vertoonen, zullen wy tot een proeffstuk van zedigheit, een Tabernakel of vercierte Niſce, uit dat gevaarte by brengen, 't welk den Heer Roland Freart tot een vierbaak wil opgesteken hebben, om de afgedwalde Bouw-
mecc

Beschouwing der antijke Bouwpralen. 101

meesters (en al die wanen dat geen werk in de bouwkunst kan schoon heeten ten zy dat het met ontallijke breuken doorkurven, en korniszingen verlamdis,) toe te lichten, en tot het rechte pad te doen weder keeren. Uit welke waarneming wy agten dat veele dingen in de bouwkunde zullen ontdekt werden, die niet na de smaak der Alamodische, maar zeer wel na de zinnelijke gedagten van eenige verstandige Bouwmeesters, en die, die de gezonde redeneering boven 't gezag der nieuwelingen stellen, zullen in acht genomen schijnen.

Wat voor gebouwen de *Fores*, Markten of Handelplaatzen by d'oude zijn geweest, daar van zullen we de waarheit uit de getuigenissen en spreekwijzen der Ourheid-Beschrijvers en d'Historien ophalen, en haar bouwgestalte beschouwen; daar wy dan zullen zien datze met Galderyen en Wandelplaatzen, van de rest der gebouwen afgesloten waren; om welke nader te verklaren, zommige de Beurs van Amsterdam tot een flauwe schets bybrengen: maar de grootze stand daar van, door de Markt van Trajanus en van Nerva, gemeenlijk Transitorium of doorloop genoemd, eenige luister by zetten: onder welke gebouwen wy mogen denken dat eenige niet oneygen aan de gebouwen zijn geweest, diemen Panden en Koophallen noemd.

d'Antijke Marktgebouwen.

Panden en Koophallen.

Tot deze konnen de Basilicaan, de Rechtbanken, de Raathuizen, Vleeshallen, en diergelijke bouwerken aangehegt werden. Alwaar wy dan voornamelijk het Roomze Kapitoel, en 't gebruik der Basilicaan en Slagthuizen zullen onderzoeken; De Paleyzen, vermaarde Huizen en Lanthoeven, daar in de uitbundigheit der Romeinen byzonder uitblinkt verdienen met geen minder statie dan eenige der

Basilicaan.

Paleyzen en Lanthuis bouw. ng der antijken.

102 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

Roomze werken hier de rang te houden. Daar in wy dan wederom d'afkomst en benaming veler dingen, beneffens de wijftrekkende landhoeve van Hadrianus, die Pyrrus Lygorius ontdekt en nagespeurt heeft; de hangende Hoven daar zommige by den taft van hebben geoordeelt; de playzante en door-gaanze Galderyen en wandelplaatzen; en de ontaarde en vremde kunst-vercierde vertrekken, en verlakte Zaletten der Sinezen, en diergelijke, zullen te bezien hebben.

Theater en Amphitheater bouwmg.

Het zou eer nalatigheid dan moetwil schijnen, hier niet te gedenken aan de magtige Theaters en Amphitheaters welke de Romeinen op verscheide wijzen gebouwd hebben: waar van het Theater van Marcellus nu noch geheel in zijn uitwendige bouwgestalte en het Amphitheater van Vespasianus slegts met een groot gedeelte tot blijken der verstandige antijken en lessen voor de hedensdaagze bouwkonst overgebleven zijn. Waar in de Theaters van de Amphitheaters verscheelden, wat grootte en wat gebruik tot

Theater van Marcellus bstaar uit schaar e Bouwoordens.

het vertoonen van spelen en vegterien zy hadden, dat zullen we door verscheide voorvallen en geschiedenissen, beneffens de bouwgestalte, beklonkenheid, en goede proportie zommiger Bouw-ordens bezigtigen. d' Afbeeldingen zullen 't nader bevestigen; en het Theater van Marcellus zal waar maken dat de beste antijken de Dorische orden zonder Basimenten geoeffend hebben, als ons nu meermalen is ontvallen.

Bouwgestalte der Renbanen.

By deze Reuze werken magmen onzes agtens de Renbanen daar men wed en loopspelen in 't aanzien van duizende kijkers aanrigte, niet onvoegzaam aanlassen. Daarmen ook de Scheepstrijds gragten, en rontom beboude Waterkommen, daar men roy-strijden, en Zeegevegten met Schepen hield, vryelijk mag byschikken.

Het

Beschouwing der antijke Bouwpralen. 103

Het zijn waarlijk wonderlijke dingen diemen van de Zeehavens, Badstoven, Waterleydingen, Riolen, Fonteynen en diergelijke betuigt vint. d'Ostienzer Havenbouw wert ons van eenen Georgius le Bruin, tamelijk wel in Print verbeeld; maar de verstandige ourheid kenners en zien dezelve voor niet al te naukeurig aan. 't Zou misschien iemant tijdquisting denken, onshier in de Havens op te houden en te blijven marren, daar we d'aangename Babstoven en Wasplaatzen der Antijken noch te beschouwen hebben. Pyrrus Lygorius heeft eenige der voornaamste in Print uitgegeven; wy zullen de bouw-gestalte der Kameren en Zalen wat nauw doorzien, en hoemen daar zomtjts huys hield met een woord aanraken. De Diokletiaanze Badstoof is uit zeer schoone Bouwwordens geboud geweest, alswe met eenige voorbeelden uit het overblijfsel genomen, zullen vertoonen. Op de afteekeningen diemen gemeenlijk van deze bouwgevaarten ziet, is weinig staat te maken; en zijn die alleen uit de Puinhoopen, en half neer gezonken Muurwerken en Grontspeuren ontworpen. En gelijk Marlianus getuigt dat de Badstoven het vermoegen der Keyzeren en het vernuft van de Boumeesters uit riepen, zoo en moerten ook niet denken, dat de bouwing en verzorging der Waterleidingen, een van de minste grootsheden der Romeinen is geweest. De overblijfselen en getuigenissen grontvesten genoegzaam dat Rutilius niet en liegt, wanneer hy deze Steene bogen, die het Water van over veertig, vijftig en zestig mijlen, over Berg en Dal na Roomen bragten, Reuzewerken noemd. Hoe veel scheut of afwaterings deze waterleidingen op een mijl lengde noodig hadden, daar van zullen we verscheide waarnemingen by brengen.

Wonderlijke Zeehavens en Waterleidingen.

d'Af teekening der Ostienzer Haven, werd eenigzints verdagt gehouden.

Vermaarde Badstoven.

De bouwing der Waterleidingen zeer be-yverd.

104 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

De bezor-
ging der Vuil-
nis-gooten ,
was onder
de Romeinen
eene aanzie-
lijke be-
dijning.

Kolommen
noch Pyla-
sters mogen
met haar Ba-
siment op
een open gat
of open boog
niet rusten.

Fontein ge-
bouwen.

Herkomst
van de opge-
sperde Leen-
wen Tronien
aan de Pom-
pen en Wa-
terloozing.

Nu ook veel te beloven van de Riolen en Vuilnis-
zijpen ; welker bezorging al mede een groote bedie-
ning binnen Roomen was , zou misschien eenige te
gering, andere te onguur schijnen. Gelijk ook de ge-
dachten van Serlius, dien hy over zeker out bouwerk
heeft dat hy Cacabarium noemd, niet de pijn waard
is veel om te roeren ; alhoewel wy niet geheel ont-
veynzen kunnen , de wangelalte der ordineering
nauw in agt te nemen : men ziet in 't zelve de Ko-
lommen of Pylasters van de tweede stadie, midden
op de boog van de onderste rusten ; 't welk , hoe zeer
van Serli verschoont, een ondragelijke dwaling in de
bouwkunst is.

Van outs zijn de Fonteinen op veelerley wijzen
gemaakt, en dienden tot vermaak, tot cieraat, en tot
nuttigheid. Eenige hadden natuurlijk Water andere
hadden 't door de konst. Hun maakzels waren geno-
men uit Cierlijke Muurwerken , uit Kolommen,
Groots behouwen Steenen, Gewelven, Rotzen, Beel-
den, Kommen , Trappen en diergelijke. Van de la-
tere bouwgestalte der Fonteinen , hebben Giovanni
Magni, Dominicus Paracchus, en voornamelijk Gio
Baptista Falda , veel fraje afteikeningen in Print uit-
gegeven. Die ook van eenen Georgius Andreas Bok-
kern in een groot Boekdeel , van alle kanten (want
de Duitzers en doen niet anders) by den anderen ge-
raapt, uitgegeven zijn.

Ontrent de Fonteinen, Waterleidingen , en Buys-
loozingen , moeten we niet vergeten aan te teikenen
de herkomst van 't gemeen gebruik dat men noch aan
meest alle Pompen, Pullen, Kannen , ja aan de uitste-
kende Watergoten der Daken ziet ; want gelijk d'E-
giptenaren , om dat de Nijl overvloedige op die tijd
als de Zon in het Hemel teiken van de Leeuw was,
hare

Beschouwing der antijke Bouwpralen. 105

hare Buizen en Waterloozingen met een Leeuwen Kop maakten, en den loop des Waters, door het opgesperde Bakkesleiden, zoo meentmen dat zulks van daar in een vast gebruik gebleve is, alhoewel wy geloven dat de Lootgieters en Pompmakers diese zelden aan den uitloop van een Pomp vergeten, de afkomst noch de reden van hun doen niet en weten. By d'oude waren werkmeefters die de Grieken *Profopopoi*, dat zyn Troniemakers noemden; mogelijk wel overeenstemmende met het geen men van zeker gemeen gebruikelijk vat verhaalt, datze *Profopouta* noemden, om dat het met Leeuwen en Ofskoppen aan den hals gegoten was. Gelijk het mede opmerkelijk is, dat de H. Historie in het beschrijven van dat groot Waternat, de kopere Zee, ook van dusdanige hoofden die aan den rant van dat gevaarte waren, gewag maakt.

Troniemakers by de oude.

Dusdanige Tronien zijn ook aan de kopere Zee geweest.

2 Kron. 4 v. 3.

Het zou mogelijk eenige te schielijken overloop kunnen schijnen, hier de vermaarde Brugwerken der Romeinen aan te lassen, by aldien de reex der Watergebouwen ons niet gebood dat weze niet te licht en mogen voor bysleen. Zeker de getuigenissen zijn te groot, om het maakzel zommiger vreezelijke Drommers, Pijlers en Bogen, en deffels wijde strekking niet bouwkundig te bezigtigen. De oude oordeelden dat de Brug die Trajanus over den Danou dede bouwen, genoeg was om met haar overblijfsel de nakomelingen te doen zien, datter geen ding aan d'oude heeft onmogelijk geweest: waarlijk een Bruggevaarte van twintig staanders, die ieder zeventig voeten breed en honderd vijftig voeten hoog zonder de Fondamenten waren, alle met SteeneBogen op de wijte van hondert en zeventig voeten aan een gehegt, kan genoegzaam 't werk van een grootze onderneming

Brugwerken der Romeinen.

Trajanus Brug een blijk der Roomze mogentheid.

106 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

Kalicula ver-
spilde by na
al de schatten
van het Rijk
van een Brug
te Baja.

De Zegebou-
gen zijn
meest uit Ro-
meinze or-
den gebouwd.

Stemmen
niet met de
lessen van
Vitruvius o-
ver een.

Romeinze
orden na de
leestijd van
Vitruvius
eerst vast ge-
stelt.

gestant doen; voornamelijk als men aanmerkt datze midden in menichte Draykolken, en in een driftigen en modderigen grond gesteken wierd. Het zou ongelooflijk schijnen, als men zeide dat het bouwen van een Brug, 't vermogen van een gantsch Rijk inswelen zou; nochtans getuigt men dat Caligula, met de Brug dien hy van Baja na Puzzola, dry mijl Waters door Zee deed leggen, by na al de schatten des Roomschen Rijks verspilde. Palladio en Serli hebben veel met de Roomze Brugwerken opgehad: onder welke zy de Brug van Elius Hadrianus, Cestius, Fabricius, en de Triomf-brug voornamelijk gedenken. En gelijkmen langs de Brug des Zegepralens in Triomfe binnen Roomen introk, zoo werden wy hier als met de hand ter rechter plaats geleit tot de beschouwing der heerlijke Zegebogen die de Romeinen over d'overwinning ter eeren harer Keizeren quamen op te richten; waarom zy dan ook met een goede toepassing, dezelve meest uit de Romeinze bouworden genomen hebben, op dat de Glorie van hun zelve en niet van andere af hangen zou.

Wanneer men aanmerkt, dat de bouwgestalte der Zegebogen niet al te net met de lessen van Vitruvius overeenstemmen, zoo moetmen gedenken datze ook meest na de leestijd van dien Schrijver gebouwd zijn; als wanneer ook na alle waarschijnlijkheid de Romeinze Orden, uit veel verwarringen die uit de Gemengde orden van de vorige tijt daar Vitruvius ook al van geklaagt heeft, onsprongen waren, eerst geboren, en tot een vaste orden is aangroeid. Men ziet maar eenige weinige overblijfselen dezer pronkgebouwen ten opzigt van zeer veele die 'er eertijts geweest zijn. Onder welkmen de ruwijn van Vespasians, en Constantijns boogen de voornaamste moe-
achten:

Beschouwing der antijke Bouwpralen. 107

achten: Wy zullen in den eersten, de beeldperken die met den roof des Joodzen Tempels pronken, beschouwen; En in den anderen aanmerken, hoe hy van stukken en brokken uit de gesloopte eerboog van Trajanus, zaam geflanst is. Den vasten Teikenaar Francois Perrier heeft veel vakken, en beeldperken meet leeg verheven boetzeerzels, uit de gezeide bogen afgeteikent, die in een bundel van ontrent vijftig bladen zijn uitgegeven, die naderhand te Roomen noch vermeerd zijn. Serli heeft een oude Eerboog van Veronen te pas gebragt; niet zoo zeer om zijn uitstekende bouwgestalte te toonen, als wel om zeker opschrift, daar in *P. Vitruvius L. L. Cerdo Architectus* gelezen werd; uit welk vele besloten hebben dat Vitruvius Bouwmeester daar van geweest is: doch nadien in 't opschrift niet *Vitruvius Pollio* gelezen werd; en datmen zelfs aan de Kroonlijst Tanderingen en Modiglions te gelijk in gevoerd ziet, 't geen vlak tegens d'onderwyzing van Vitruvius aansloopt, zoo werd met goede reden beslooten, dat dit eenen anderen Vitruvius geweest is. En gelijker noch veel andere fraje dingen de bouwkunde der antijken aangaande in die verhandeling zullen voorvallen, echter mogen wy (om in geen cindelooze Doolhof te geraken) die alle niet even breed doorwandelen; gelijkwe ons ook in 't beschrijven van de Labyrinthen, dat zijn Doolhoven, daar wonderlijke dingen by Herodoot, en de Romeinsche Schrijvers van te lezen zijn, niet lang en mogen ophouden.

De Pyramiden en Obeliscen zouden ingeenerhande manieren hier plaats verdienen, zoo niet dezelfde nu en dan ook tot Graftekenen opgericht, een gevoegzame schikking tot de reex der Grafgebouwen en gedenktekenen hadden; welke spitsnaalden,

Constantijns Eerboog uit die van Trajanus zaam geflanst.

Daer zijn waarschijnlijk twee Vitruvien geweest.

Doolhoven.

Pyramiden en Grafnaalden.

om

108 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

om datze zeer na met de Tooren-werken , zoo veel hun Form en opstijgende hoogte aangaat , overeenstemmen, ons verpligt ook de Toorengebouwen te beschouwen.

De bouwing
der Pyrami-
den is oud.

Dat het oprichten der Pyramiden out is, kunnen ons de Bybelschriften, en de gedenkenissen der Egiptenaren duidelijc aanwijzen; haar verscheide maniere bestaat gemeenlijk daar in, dat zommige uit een eenigen spitzen Steen, ander van ontallijke Steenen, en Zerken op den anderen gestapeld zijn; in welke laatste maniere, d'Egiptenaren boven andere, 't hooft om hoog heffen: want, wat en kunnen dry hondert en 't zellig duizent menschen, in 20 Jaar niet al Steen, tot eenen spits opgaanden heuvel op den anderen hoopen. Herodoot gedenkt dikmaal aan deze Grafnaalden, en Bellonius en den Vorst Radzevil, en andere hebben de gedaante, de hoegrootheid, de proportie, en de trappen zommiger dezer gevaartens naukeurig beschreven; die wy met de dingen welke Kircherus over de Sinesche Pyramiden en de Roomze Obeliscen die met Egiptische Beeldletteren pronken, moeten overwegen: en aldus achten we dat ons het Toorenbouwen van d'oude, hier van zelfs in de hand zal vallen; en de machtige onderneming der Babyloniers doen in gedachten komen. De opmerkelijke afteikening die Rusconi uit de woorden van Vitruvius van den Atteenschen Tooren door Andronicus gebouwd, ontworpen heeft, dienden voor den dag te komen; om te toonen in wat voegen d'oude die dingen verstonden, alhoewel men niet en kan ontwaar werden datze by d'antijken zeer gemeen zijn geweest, of daar veel me hebben opgehad. Hoedanig voorts de Obeliscen eertijts onder de Romeinen in achtig waren, hoeze in de Renbanen, en op

d'Egiptize
vermaard.

Roomze O-
beliscen.

Toorenbouw
der ouden.

de

Beschouwing der antijke Bouwpralen. 109

de Graffteden gesteld wierden; en hoe eenige naderhand uit hun vervalte stand en gekneusde stukken door den neerstigen D. Fontein, onder Sixtus de V. met groote omslag hersteld zijn, dat zullen wy door veel fraje voorbeelden van practijk en geweld, aanwijzen. Op ver na zoo bescheiden, maar echter niet min verwonderlijk zullen ons de Grafgebouwen der Reuzen, die uit rouwe en plompe Steenen, ongeacht op den anderen gestapeld waren, voorkomen, en hier en daar, zoo in Drenten, en de Noordze Landen, en andere Oorden des Wereldts, in menigte overblijfszelen gezien worden. Gelijk mede de naam van zoodanigen Reuzen, en grafgebouwen ons verscheide bedenkingen zullen geven, en doen twijffelen of men in dusdanige Steenhopen de Kolommen van Hercules kan t' huis brengen, als zommige meenen.

Herstelling der vervalte Roomze Obeliscen. Steenhoopen en Graffteden der Reuzen.

Veel licht de Kolommen van Hercules

By deze Barbarize grafsteden moeten we de Cierlijke Pronkgraven, en verstandige gebouwde grafteeken en toevoegen; en onder die, ook de prachtige Kolom van Trajanus niet vergeten. En gelijkwe in 't beschrijven van het graf dat Artemizia haren Man Mausoleus bouwde, de ware benaming van de Mausoleen of Pronkgraven zullen ontdekt zien, zoo zullen we ook de Pronkgraven waar mede Augustus, en Hadrianus, die Koningin hebben willen navolgen, met een bouwkundige aandachtigheid overwegen, en daar in zien hoedanig 't grafgebouw, eertijts Moles Hadriani, of 't gevaarte van Hadrianus genoemd, met zijn meer dan half gesloopt overblijfszel, door Bonifacius de achtste, tot een Kasteel of slot voor de volgende Pauzen, nu onder den naam van 't Kasteel S. Angelo, dat is Engelenburg bekend, aangebouwd, en vernieud is.

De Pronkgraven der antijken.

Mausoleen waar van herkomstig.

't Gesloopte Graf van Hadrianus tot een Kasteel gebouwd.

De verscheide afkomsten en manieren, der antijke

ke

110 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

† In de Grafgebouwen zijn veel toepasselijke waarneming in acht genomen.

Uitgehouwde Grafsteden.

Spookzels ontrent de begraafplaatsen.

Onderaardze Pronkgraven en Doodkelders.

ke Graven, Grafteikenen, Tomben en Lijkbussen, ja ook 't oprichten van Colosbeelden en Statuen zullen ons veel fraje en merkwaardige aanmerkingen in gedachten brengen, en begeerig maken die elders nader beschreven en afgebeeld te zien. Want dat d'oude in het bouwen van Grafsteden en het oprichten van Grafteikenen, veelerley opzichtelijke waarnemingen en toepassingen die zelfs veelzints op het leven en bedrijf, der gestorvene sloegen, hebben gehad, dat zal ons in de beschouwing zommiger opmerkelijke dingen, en vertellingen openbaar worden. Hoedanig de Grafsteden in Akkers, Spelonken, Grotten en Rotsteenen eertijts waren uitgehouden, en hoedanig die gebruikt, en bezocht wierden, en waarom de begraafplaatsen buiten de Steden, en juist aan de wegen en voorby gangen gebouwd wierden; en waarom met opschriften, en opmerkelijke spreuken, verrijkt, en met beeldwerken pronkten; en hoe zomtijts deze Doodkelders gelegenheit gaven voor de Duivel, om daar door bezetene menschen te spookken, en de wegen dikmaal onveil te maken: Ja hoe door Tooveressen en Waarzegsters de Grafsteden voor woonplaatsen zijn gehouden, dat zullen wy uit veele outheden, en blijken, zoo der Heilige als der Menschelijke Schriften ophalen. Ook moeten we de Grafsteden en begraafplaatsen, die met een merkelyk opzicht Coemiteria of Slaap-plaatzen by d'oude genoemd zijn, en tot onze Kerkhoven betrekkelijk zijn, van het eerste Kristendom, en de maniere van de Cierlijke Onderaardze Grafgebouwen, met alle gevolg en gewoonten, uit de Heidenze in de hedendaagze Lijkstacien overgebleven, een weinig van na by beschouwen: om daar door eenige dingen, de bouwing der hedendaagze Pronkgraven aangaande, toepasse-

Beschouwing der antijke Bouwpralen. III

toepasselijk te maken. Wy hebben met 'er tijt, eenige der fraiste Grafgebouwen van Europa, na d'oorpronkelijke afgetekent, by een verzamelt; onder welke zommige gemeen andere weinig bekend zijn: waar onder ook eenige proeven of modellen van een goede hand ontworpen zijn; die neffens andere waarneming hun tijt af wachten datze dienst zullen doen.

En gelijk de Lijkstacie de Laatste Eer dezès Aardzèns Levens is, en geen ander woonstede na de Grafbouwing voor den mensch noodig is, zoo zoude het mede tijt schijnen te zijn hier met de bouwkunde der antijken het Zeyl te strijken, om ons tot ruste te begeben, ten ware eenige weinige narichtingen over dingen die de benamingen der Huisgebouwen en Huisdeelen aangaan; 't recht van Statuen te hebben, 't gebruik van Kamers en Zalen, Eetzaalen, Galderijen, gewelfde Kamers, Platten, Zomer en Winterplaatzen, Grotten, oorsprong der Grottissen, en veel andere dingen, die in de vorige oeffening niet net genoeg in haar eigen plaats konden in geschikt werden, alslop het scheiden van de markt, tot een bywerp, daar konden aangelaft werden.

Grafbouwing de laatste woonstede des Aardzèns Levens.

Wat byzondere dingen noch te verhandelen.

De verscheide muurwerken der ouden en hoe die in hun zamenvoegzelen in verband opgehaalt wierden, dienden ook hier met eenige ruimte ingeschikt te werden: want dat d'antijken zeer groote en sware Muurwerken, zoo wel met vreeselijke Klotzen, en Blokken van Steen, als met Steenen van gemeene groote hebben gebouwd, zal genoegzaam in de beschouwing der bouwerken zelfs gezien werden; maar daar dient hier ter plaats aangewezen te werden wat onderscheide soorten en geslagten van Muurwerken daar zijn geweest, en welk en hoedanig de

Muurwerken der antijken.

112 *Beschouwing der antijke Bouwpralen.*

Zesdetley
maniere van
muurwer-
ken.

Byzondere
vercieringe
der antijken.

d'Hedens-
daagze pra-
ctijk-oefse-
ning.

De vijf ot-
dens als de
A B C der
bouwkunde
te verhande-
len.

maniere was die de Netwijze, de Gebakke, de Cementen, de Onzekere, de Hartsteene, en de Gevulde of Gekafte genoemd wierden: waar van wy de voorbeelden, beneffens eenige modellen uit de Griekze werken en de lessen van Vitruvius, en zommige rustike manieren der antijken getrokken, niet en zullen achter houden, Zoo dient hier ook gesprooken van de verciering der wanden en gewelven; haar schoone beplastering, bootzering in Stucco, beschilderingen, inleggingen, en velerhande prachtige vloerwerken, van ingeleide koleurde Steenen, Musivische Vloeren, Lythofrotten, en al wat voorts tot pracht en cieraat aan deuren en ingangen placht geoeffent te werden. En aldus achten wy datwe tot hier de Webbe van onze gedachten over de bouwkunde der antijken zullen afgeweven hebben, om die van de practijk-oeffening nu gevoegzaam op het getouw te konnen zetten.

Die dan het Oog niet vermoeit, noch het gemoet beswaart vint van wegen de beschouwing der antijke Bouw-ordens, en de gevaartens daar na uitgevrocht, zal niet alleen gulhertig toestaan datwe nu ook wat spreken van de hedensdaagze Practijk-oeffening der bouwkunde, maar zulks ook ten alderuitvoerigsten noodzakelijk achten, en met verlangen afwachten, dat het op een ordentelijke maniere gedaan werde.

Gelijk dan alle Konsten en Wetenschappen haar eerste beginzelen en leer-regelen moeten hebben, zoo achten wy dat de uitwerking der vijf bekende Bou-ordens niet onvoegzaam, als een eerste A B C en eerste grontvesting der algemeene bouwkunde, kan en mag in de eerste rang der practijk-oeffening gesteld en verhandeld werden: de wijl datmen daar in veele
beginne

beginzelen zal ontwaar werden, van welkmen zelfs in de uiterste volmaaktheden, nimmer kan ontslagen noch los gemaakt werden. Wy zullen daar ter plaats aanmerken, dat alhoewel de geheele verstandige bouwkunst, voornamelijk af hangt van de vijf Bou-ordens; het wezentlijk Ampt echter van een Bouwmeester niet alleen gelegen is, in 't wel verstaan van die ordens (want daar moet wel aangemerkt werden, dat de Bouw-ordens niet nieuwlijks geinventeerd noch in haar zelve vermengt noch verwisseld en worden) maar veel eer in het algemeen bestier dat-ter behalven d'ontwerpning, in, ontrent en over ieder zaak en werkdaat, die van de byzondere konsten en handwerken tot een eenig verstandig geordineerd bouw-werk, te werk geleid word. 't Geen onzes achtens zeer aardig van dien prachtigen Tempelbouwer Salomon, in deze woorden gedoodverft is, als hy zaid: *Door Wysheid word een Huis gebouwd, door verstand bevestigd, en door wetenschappen alle desselvs Binnekameren verciert.* Invoegen wy hier mogen vast stellen, dat het verstand van een Bouwmeester niet zoo zeer gezien werd in de verkiezing der Bou-ordens in 't gemeen, als wel in de welvoegzame en bevallige verkiezingen van veel dingen, ja van alle din- gen die zamen geschikt, een schoon verstandelijk ge- bouw uitleveren.

Het Ampt van een Bouwmeester be- staat niet in de kennis van de vijf Bou-ordens.

d'Heele bouw- kunde door Salomon in dry woorden afgeschelst. Prover. 24 v. 3:4

Hoe veel neerstige mannen hun bemocid hebben de vijf Ordens op regelen te zetten, Boeken en Mo- dellen daar van uit te geven; en hoe zeer zy verschil- len, en waar het door by gekomen is; dat, daarze al- le de beste voorbeelden hebben gepoocht te volgen; zyzoo veel niet alleen van den anderen, maar zelfs van de schoonste voorbeelden der antijke overblijfselen; afgedwaald zijn. Wie en welk men voor den grooten

114 *Inleiding tot de praëtijk-oeffening*

De verschil-
lige behan-
deling der
vijf bouwor-
dens is voo-
ren getoont.

Nutteles van
Scamozzi.

Raad der bouwkunde moet houden, dat hebben we vooren cenigzints met de vinger aangewezen. En het en kan niet ontkend werden, of deze verschilligheid heeft veele werklieden nu en dan groot spel gemaakt, en verlegen doen zijn: ja het heeft de zezigheid der bouwkundige regelen, by de klein verstandige in laag-aching gebracht; ziende ieder zoo veel van den anderen verschillende, datze einding van gevoelen wierden, dat hun werk ook wel de monstoring zou passeeren, al was 't dat het zoo wat fa la quam uit te vallen. Gelijk dan ook veele mislagen daar door in de bouwkunst ingeslopen zijn, daarom op veel plaatzen de Lidtekenen van ziet: ook is men hier uit in geschil en twijffeling geraakt, of men veel meesters tegelijk, of maar eenen Meesters voorbeelden volgen moet: en in wat geval men nu deze dan die maniere best volgen zal: 't welk wy door een bescheide redeneering nader zullen onderzoeken, en 't zekerste vast stellen: onderscheid makende tusschen een Bouwmeester die met Oordeel de Bouw-ordens behandelen kan, en tusschen de gemeene werklieden, die als men zeyd, de bouwkunst slegts in de tippen van hare vingeren dragen. En gelijk Scamozzi, ontrent deze zaak een nutte les gegeven heeft, als hy wil dat men in geval van twijffeling niet te zeer op de Boeken moet vertrouwen, maar tot de overgebleven Antijken gaan, zoo zullen wy daar by voegen, hoe men d'Autheuren, als wijze Raadsmanen moet hooren, en tegens malkander afwegen: om 't welk op een aanzienlijke wijze te doen, wy onzes achtens de maniere hier voren in onze vergelijking der antijke en hedensdaagze Meesters omstandelijk genoeg hebben voorgesteld. En alhoewel wy ook dikwils ondervinden, dat de voorbeelden in haar

ver-

verdeeling en proportie met de lessen der Authouren, niet al te naukeurig overeenstemmen, daar ontrent zullen wy een algemeene middel van redding aanwijzen.

Alle de Authouren komen daar in wel over een, dat de algemeene welstand en grootsheit der bouw-werken, afhangt van de schoonste proportionele uitdeeling der leden in d'ornamenten der Bouw-ordens; doch in het net aanwijzen waar in deze schoone proportie gelegen is, en door welk eene byzondere regel en waarneming dezelve zeker te bekomen is, daar in zijn de meeste te kort gebleven. Scamozzi heeft de zaak wel aldernaast aangetroffen; alhoewel zoodanig met eenige duisterheid beneveld, dat 'er zommige niet konnende doorzien, een geheel andere gedachten van opgenomen hebben. Ons voornemen leidt gestrekt om in dezen te toonen, watmen in 't reguleeren der ornamenten moet waarnemen, wanneerze in een donkere of zombre lucht staan moeten, ofte datze in een vrye en opene lucht gezien zullen werden: ofze noodzakelijk een groote of een enge afstand in de beschouwing onderworpen zijn? ofmenze meer van onder na boven, of van boven na beneden beschouwen zal? wat kleine ledemens en breukjes in zommige voorvallen dienstig of ondienstig, nagelaten, of gemaakt dienen, om de stand van beschouwing voordeel te doen? welk dat wezentlijke deelen der Bouw-ordens zijn, die noit en mogen nagelaten noch verminkt werden? en welk de wisselvalligheid en het believen vanden meester tot d'uitvoering van zijn oogmerk, onderdanig konnen werden. Hoe de bouw-werken in opstal gebracht, meenig Bouwmeester bedriegen, en geheel anders in de stand van beschouwing, danze in de modellen ver-

Waar de algemeene welstand door beklomen werd.

Van de meeste niet net aan gewezen.

d'Ornamenten te reguleeren na de afstand der beschouwing.

Wezentlijke deelen der Bou-ordens.

Bouwwerken in opstal gebracht heet anders dan de modellen.

116 *Inleiding tot de Practijk-oeffening*

toonden : en hoemen om dat te verhoeden , de stand van beschouwing volgens de gezichtkunde , zelfs in de uitdeeling der leden en ornamenten moet bepalen. Gelijkwe daar by ook met een woord zullen aanwijzen, hoe de bouwerken, door alle deze waarnemingen te gelijk groots en zedig kunnen zijn. En dit zullenwe ontwaar worden daar uit voort te komen , wanneer de kleine leden wel groot genoeg vertoonen, om de uitwassing en onderscheiding der groote leden, duidelijk en zichtbaar tot de stand van beschouwing over te brengen ; maar nochtans door geenerley uitsporigheid, de braverende grootsheid der meester spelende partijen (die wy de wezentlijke deelen noemen) k omen te benevelen.

Dienst der kleine en groote leden.

In de Practijk-oeffening moet van de maten gesproken werden.

Daarmen van de Practijk-oeffening der bouwkunst spreken zal, daar moet nootzakelijk van de maten, van de maniere van meten, van de verkiezing der Maatzetten of Modulen , en het toefstellen der Schalen en andere gereedschappen, zoo wel in de ware bouwing, als in de teikenkundige betrekking der Bouw-ordens noodig zijnde, gesproken werden. Welke dingen van hoe grooten belang in de algemeene boukunde, wy met vele blijken van Goddelijke en Menschelijke getuigenissen zullen grondvesten.

En nadien bekend is, dat de maniere om de proportien der Bouw-ordens uit te deelen wel eenerley is, maar zeer verschillig in ieder orden in 't byzonder moet toe gepast worden ; en dat die proportie maar in 't algemeen, en wederom in 't byzonder na elk voorval of gegeven hoogte des werks verwisseld, zoo moeter voor af de middel by hand zijn , om volgens een genomen Maatzet , die de Bouwkundigers de modulus noemen, alle de andere proportien en leden,

Modulus of Maatzet.

den, haar ledenstemming by te zetten. Deze modulus uit de midlijn van eenige der Kolommen genomen, neemtmen in de ontwerping der modellen die veelzints geen vast bestek tot eenige hoegrootheid vereiffen, groot of klein. Maar in de bepaalde bouwwerken daar alle fantazie en eigen inschikking, en gemak, en onwetentheid, en lukraak, diende verbanen te blyven, werdze gehaald uit de onderling proportien die in en met de hoegrootheid des werks, op het schoonst overeenstemmende, te vinden is.

En gelijk wy d'eigenschap van deze Modulus een weinig zullen uithalen en verklaren, zoo zullen we ook niet kunnen na laten aan te merken, dat het meer dan verwonderens waardig is, dat alle d'Autheuren die d'uitwerking der Bouw-ordens hebben behandeld, zoo weinig werk hebben gemaakt, duidelyk aan te wijzen hoe en op wat wijze men in alle gegeven hoogte de Modulus of Maatzet, in ieder orden bequamelijk vinden zal: en gelijk dit een zaak van belang is, (in welk haar misschien de sneedigste of door gewoonte, of door een handgreep dieze van jongs aan en uit het voordoen aangenomen hebben weten te redden) zoo heeft het ook d'onbedrevene en onvaste werklieden menigmaal verlegen gemaakt; en met de mont vol tanden doen staan, wanneerze van dees of geen na een algemeenen regel daar ontrent gevraagt wierden. Want of wel door een of twee van de latere bouwkundige Schrijvers, en voornamelyk van Jooft Vermaarsch, de werklieden als op een briefje voorgespeld is, hoedanig en in hoe veel deelen men de gegeven hoogte moet verdeelen, en hoe veel van die deelen de Modulus zal zijn, zoo is zulks om de veranderlykheit, die in de geheele proportie der Autheuren gevonden werd, en telkens wederom eenen

Nalatigheid
der meeste
Autheuren
ontrent de
vinding van
de Modulus
op alle gege-
ven hoogten.

nieuwen regel noodig hebben, onmogelijk voor den werkmán in de kop te houden, en werden genootzaakt, dan juist dien Auteurs te volgen, en gedurig hun boek in te zien: die toe gedaan de kunst daar in laten. Behalven dan noch dat er meer zijn, die ontbloot dan voorzien zijn van iemand die hun daar een regel van heeft voor geschreeve. Behalven dan noch dat hy den werkmán verplicht juist Palladio, Scamozzi, of Vignola en geen andere dan die dry te moeten volgen. En alhoewel het waar is, dat de gemeene en hedendaagze practijk meest volgens de genoemde Auteurs geoeffend werd; nochtans achten we dat de regelen van een konst zoo ruim en algemeen behoorden te zijn, datze den Konstenaar aller wegen, en zonder bepaling, tot dees en geen verstandelijke waarneming konden ten dienste staan.

Goede en ligte maniere van door modulen en minuten te werken.

De modulus sly zints op alle gegeven hoogte te vinden.

Schalen of Maatladders.

Waarom de Modulus in zestig deelen, die men Minuten noemt, de beste en lichtste manier gehouden werd; en wat volmaaktheid en gemakkelijke uitwerking in die getallen steekt, dat zullen we nefsens andere zaken daar aan vast zijnde, tot bevestiging zommiger twijffelachtige meeningen nader onderzoeken. Wy zullen dryderhande algemeene manieren aanwijzen om de Modulus op alle gegeven hoogten te vinden: d'eene die door de meting geschied, leerd een rationele portie zoeken welk in zijn regel over een komt met de geregul'erde zaak. De tweede door den regel van dryen diemen proportierekening noemd. De derde een vast gestelde regel zoo als die overflagen is, op de modellen en onderwyzingen van Palladio, Scamozzi en Vignola: daarboven van gesproken is. Tot deze werd een makkelijke maniere van Schalen of Maatladders vereist, welke uit de vast gestelde Modulus genomen, zooda-

nig verdeelt werd, datmen daar in alle de proportien der breuken en leden tot de minste vinden kan. Deze Schalen werden voornamelijk tweezints in de hedensdaagze practijk geoëffent, waar van de eene vierkant alleen en enkel; maar d'ander (die men gemeenlijk de Fuik noemt) tot veel en verscheide grootheden en verkiezingen van modulen kan gebruikt werden, zonder die te veranderen. Alswe met d'afbeelding en d'onderwyzing zullen openbaar maken. En gelijk deze zonder omslag en met groote lichtheid geoëffent werden, zoo heeft Joost Vermaersch by na diergelijke maniere als de fuik, tot gerief van de werklieden leeren verdeelen, op een Timmermans Duimstok, volgens welkmen zeer gemaklijk alle ornamenten en Lijsten kan reguleren, als men in 't begin van zijn boek zien kan.

Op een Duimstok gebragt.

Tot de voorbereiding der Practijk-oëffening behoort ook de middel om de Kolommen volgens een zekeren regel en welyoegzame wijze te verdunnen: ontrent welke maniere wy den vremden regel van Vitruvius, die de Kolommen op de hoeken der Galderien niet en wil verdund hebben, zullen verwerpen: gelijkwe ook 't opmerkelijk gevoelen, dat de Kolommen in allerhande hoogte, niet volgens eenerley proportie wil verdund hebben, aandachtig zullen overwegen, en met die van Vitruvius, en inzonderheit met die van den Spaanzen Diego de Sagredo, als mede met de verdunning aan Salomons Bouworden, daar de Kolommen op haar tiende gedeelten zijn verdund geweest, en andere zullen vergelijken; en aanwijzen waarom ook Scamozzi de leering van Vitruvius verwerpt: en hoe de Kolommen diemen van onder na boven opgaande doorgaans en zonder eenig gedcelte recht te staan verdunt (waar van men

Stijl om de Kolommen te verdunnen.

Misflag.

120 Inleiding tot de *Practijk-oeffening*

een verwerplijk voorbeeld in de scheidpaal, tusschen Middelburg en Vlissingen ziet) of die, die in 't midden met een buik opgezwollen zijn, een verfoejelijke stand in de beschouwing hebben. De middel nu om de gezeide verdunning bevallig aan het oog te doen, zullen we met een vertoogschets aanwijzen: en door een regel vast stellen hoe veel de Kolom in ieder Orden volgens d'hedensdaagze practijk van onder regt staat, en op hoe veel minuten hy boven aan den hals verdunnen moet. Hier op zullen wy de practijk-oeffening van ieder Bouw-orden vervolgens hun gemeenen rang, en niet zoo als wy achten datze behoorden opgeteld te werden, verhandelen en leeren uitwerken; beginnende van de Toskaanze en eindigen in de Korintische: en van ieder Bouw-orden een teikenkundige trek vertoonen, en daar by voegen een Tafel met de benaming en proportiemaat van ieder lit of gedeelte, datmen volgens gelijk noemende merkletteren en getallen van onder opwaarts zal kunnen vinden. Gelijk wy ook in elke orden hebben verzorgt, dat 'er een voorbeeld der Poorten, Deuren, Bogen, Frontispicen, Stijlkoppen, Pylasters, en Boven Cieraden der Deuren, wel geproportioneerd by zal gezien worden: en zal voorts d'onderwyzing zoo kort gedaan werden, dat 'erin ieder orden alleen zal aangevezen werden, haar geheelen inhoud: de stijl om de modulus volgens de genoemde meesters te vinden: het regt staan en verdunning van de Kolom: de verdeling van de negen Hoofddeelen, als namelijk wat algemeene proportie het voetstuk, de blok en de overkant aan 't pedestaal toekomt. Wat maat het Basiment, de Schagt en het kapiteel van de Kolom vereist; en ten laatsten, hoe groot d'Architrave, de Frieze en de Kroonlijst tot een heerlijk Ornament behoo-

d'Uitwerking der Bouwordens hoe te verhandelen.

behooren te zijn: Van welk alle de byzondere kleiner leden en breuken, in de Tafels, beneffens die der kleine en groote Stijlkoppen, Bogen, Deuren en Poorten, ten alderuitvoorigften zullen aangewezen zijn.

Wy moeten ook in ieder orden de regelen der Interkolommen of tuffenspacien der Kolommen wel in agt nemen, en de stijl aanwijzen hoedanig men de Kolomnaten, of Kolomreexen zal reguleeren en verkiezen in getal; hoe veel de Interkolommen der ingangen ruimer dan die van bezijden moeten zijn, hoe die met of zonder Pedestalen, (meer om dat d'Auteurs van Pedestalen gewag maken, als om datze gemeen gebruik hebben) veranderen, en wat verwisseling hier door in het reguleeren der Bogen en Poorten, Vensters en Niscen valt; en met wat opmerking deze dingen by eenige der beste meesters behandelt zijn.

En of wel niet veel byzonders over 't eenvoudig maakzel der Toskaanze Bouw-orden in acht te nemen is; en datter over zulks niet zeer breed en behoeft opgehaald te werden, op wat manieren de Auteurs dezelve behandeld hebben, nochtans zullen ons in de andere Bouw-ordens (behalven de gezeide dingen, die al de Ordens gemeen zijn.) Vry meer zaken voorkomen die opmerkelijke waarnemingen vereiffen: want voor eerst zal ons de konstige verdeling der Triglijfen in de Dorische orden voorkomen, en hoe d'Interkolommen daar na verwisselen: hoe veel Triglijfen en tuffenspacien in zulk of zulk een getal van Kolommen, en verkiezing van Interkolommen moeten komen. Wat mislagen by dees en geen daar in begaan zijn. Wat maat en proportie zy moeten hebben. Waaromze met Groe-

d'Interkolommen.

Toskaanze Bouw-orden.

Dorische Bouw-orden.

Triglijfen.

ven in gelooopen zijn; en waarom de hangende drop-
pen daar onder aan gezien werden. Watze in de bou-
wing beduiden; En hoe hun oorsprong by weinig
bekent is; Wat manieren dees en geen hebben aan-
gewezen, om de verdeling der Triglijfen na een va-
ste regel in alle voorval te doen; Hoe en waarom de
Metopen of ledige spacies tusschen de Triglijfen juist
vierkant moeten zijn; waaromze zoo genoemd zijn;
Wat eigenschap de halve Metopen hebben; Wat ver-
ciering men daar tusschen ordineeren moet, volgens
den aardt en opzicht des werks; Hoe en waarom
zommige oordeelen datmen aande werken uit de
Dorische Bouw-orden genomen, met trappen be-
hoorde op te gaan: en datmen volgens Scamozzi
gevoelen daar niet min dan dry trappen aan behoor-
de te ordineeren. Ofmen de Basimenten met snijd-
werken mag verciereen, volgens de latere meesters,
of datmen de zedigheit der Ouden behoorden te
volgen. En gelijk de beste antijke gants geen Basi-
menten aan de Dorische Kolommen hebben ge-
maakt; zoo achtenwe datmen de beste outheid vol-
gende zulks wel zonder berisping voor eenige weini-
ge der schranderste bouwkundigers zou mogen be-
staan na te volgen; maar niet licht, de bespottung
der hedensdaagze practijk-oeffenaars (die veel lie-
ver op 't gefag der nieuwe Auteurs en de gemeene
maniere, dan op de treffelijke antijke voorbeelden
steunen) ontduiken kunnen.

Hoe men de Kanalen of Strijen aan de schacht be-
hoorde te proportioneeeren, wat dienst de Kanalen
aan de Kolommen doen, en waar van herkomstig:
of de Kanalen de Kolommen ook waarlijk dikker in
de beschouwing doen schijnen danze zijn. Wat Cie-
raat hun kapiteel wel voegzaam is: en wat vrem-
de

Metopen.

Dorische or-
des hoe te
oeffenen.Kanalen of
geuten.

de grillen Serli en andere hun daar ontrent hebben laten ontvallen: hoe zommige de proportie der Architecturaaf, na d'hoogte der Kolommen veranderen; En waarom beter is dat d'ornamenten van de Inposten en Basimenten gecontinueerd, dat is recht doorgaande gemaakt werden, zal daar ter plaats welvoegzaam voor komen, Wy zullen ook eenige byzondere waarnemingen aangaande het proportioneeren der Dorische deuren, ter neer stellen: en in 't voor by gaan de duistere plaats van Vitruvius (daar hy zeyd; dat men de spacie van de Pavimente tot de Lacunari in $3\frac{1}{2}$ deelen moet verdeelen, en 2 daar van aan de hoogte des lichts geven) licht genoeg geven, schoon'er zommige met vreemde sprongen zijn over heen gehuppeld.

Dorische orden verscheidentlijk behandeld.

Proportien der deuren.

Zoo zal ons behalven de gemeene en de gezeide waarnemingen in de Jonische Bouworden in 't byzonder aan te merken staan, datse niet eigentlijk de middelste der vijf, maar de tweede, en alzo de middelste der dry Griekze Bouw-ordens is. Hoemen haar kapiteel wel zal betrekken, en voornamelijk de Voluten of Krollen en haar verscheide manier en maakzel wel reguleren, en hoe d'hedensdaagze daar in ver van de antijke manier zijn afgeweken: Hoe voorts de Modigliions of Krolneuten in de Kroonlijst moeten gereguleert en verdeeld werden, wat getal in opzicht der Kolommen daar moeten verkozen zijn. Hoe en waarom d'Antijken geen Modigliions maar Tanderingen in de Jonische Kroonlijst hebben gemaakt: wat snijdwerven en versieringen best in deze orden passen: Hoe uitsporig d'Auteurs in de proportie dezer Ornamenten zijn; hoe Serli door een lage en ingekrompe manier na de aarde duikt terwijl Vignola de Hemel met d'hoogte van zijn Kroonlijst dreigt te bereiken.

De Jonische Kolom is de middelste der dry Griekze bou-ordens.

Krollen.

Tanderingen beter dan Modigliions in deze Orden. Uitsporigheid van Serli en Vignola.

Wat

Romeinsche
Bouw-orden.

Wat valsche gronden en mislagen de Romeinsche of tweede Latijnze Bouw-orden onder den vervloekte dekmantel van *Composita*, of Gemengde, in de Wereld gebracht heeft, en hoedanig die van de hedensdaagze, (schoon na de beste voorbeelden der Aetheuren, in haar zelve wel gereguleerd) te gelijk met de Griekze Bouw-orden zeer gemeen werden ingevoerd, is vooren alrede met eenige flauwe streken aangewezen: zulks in de practijk-oeffening buiten een naukeurige aanwijzing van de algemeene en byzondere proportien, die die Bouw-orden volgens de beste hedensdaagze maniere vereist, en de dingen die aangaande de Interkolommen, de verdeeling der Modiglions, volgens de verkiezing en aanwassing der Kolomnaten bogen en boogpoorten, deuren en derzelver vercierte Nischen en Beeldvakken, en wat dies meer is, niets byzonders aan te merken zal zijn; alleen zullen de eigen vercieringen en snijdwerken, en de mislag n daar ontrent: de kapitelen, diemen in zommige werken zeer verscheiden, en wel ter degen gemengt en zeldzaam onder een gebrouwen ziet, met noch eenige dingen d'Ornamenten en verder verciering rakende (waar in haar zommige zoo onbesonnen aanstellen als of men in deze orden nergens in misdoen konde, en dat men hoe grillig en onvoegzaam het ook was, het altijd met den dekmantel van *Composita* rechtveerdigen kon) wat nader uitgepluift werden.

Korintische
Bouw-orden.

Even op dien voet agten wy d' uitwerking van de Korintische Bouw-orden op te stellen: en gelijk deze pronkt met d'edelste, en dertelste vercieringen, zoo zullen wy over der zelve rijkheid, ook wel in de meeste ruimte spreken: en voornamelijk aanwijzen, dat veel latere Meesters, Achantus loof in plaats

Onderschei-
de kapitelen.

van

van Olijfbladen volgens d'antijken aan de kapiteelen, hebben uitgehouwen, als wy in de vergelijking der Autheuren die hebben onderscheiden. En gelijkwe hier de verciëring der deuren ook moeten aanraken, zoo zullenwe hier een algemeenen regel geven om allerhande deuren van wat flach, groote, of Bouw-orden die mogen zijn, te proportioneeren. Nopende de dertele verciëring der Ornamenten, daar van zullenwe ook fraje voorbeelden by brengen: en met een woord aanwijzen hoe alle die dingen, die 1 Kon. 7. aangaande de Nettekens en de Granaad-appelen, die Salomons kopere Kolommen toegeschreven werden, gemakkelijk kunnen verstaan werden: zonder zoo veel duistere raadzelen als 'er zommige Bybelgeleerde uitgecijferd hebben, (en door al de Orakelen van de bouwkunst niet en kunnen opgelost werden) daar van op te geven. En dus ver kunnenwe zeggen dat onze oefening over d'uitwerking der vijf Bouw-ordens tot een voorbereyding der algemeene bouwkunde gaan zal; die wy noch met eenige byzondere dingen die niet als zydelings konden ingeschikt worden, zullen verrijken, en tot den draat van onze vorige reden aanlassen. Want alhoewel in den algemeenen Huisbouw van 't wel ordineeren, en verkiezen der bouw-ordens, en de sweemzels daer van afgeleid, moet gesproken werden, nochtans zal 't hier ter snede komen, te zeggen hoedanig men de bouw-ordens niet alleen verstandelijk in haar eigen rang, maar ook in haar eigen geslacht en Landaard moet op den anderen zetten. Zeker daar is in deze zaak zoo merklijk gezukkeld, en zoo algemeen gedwaald, dat zelfs by na de gauwste mannen, en die veel lofen eer van deze eeuw verdienen, daar in hebben mis getaft. Den

Ontrent de
se ikking
der Kolom-
men, en hoese
op den an-
deren in rang
behooren
wort vaak
gemist.

Van

126 *Behandeling der vijf Bouw-ordens.*

Hier te ver-
beteren.

van hebben gezeid, en het zal hem niet zwaar vallen te verstaan dat het onbetamelijk is, de Griekze bouw-ordens met de Latijnsche te vermengen: en hoemen in alle geval moet handelen wanneer men twee of dry ordens boven malkander verplicht is te ordineeren; Ofte dat men dry ordens boven den anderen uit de Latijnsche bou worden zou moeten schikken, daarder maar twee en zijn, en buiten verbaftering blijven: dat zullen wy met verscheide reden, blijken en getuigenissen der Ouden, en schranderere gedachten van eenige verreziende mannen, ja ook uit een voorbeeld van de Goddelijke bouw-orden genomen, tot een merkelijke verbetering in de bouwkunst aanwijzen.

Verminder-
ring der Ko-
lommen in
de ordens
boven den
anderen.

Tot dezen komt ook noch in aanmerking hoe de Bouw-ordens boven den anderen gezet, aangaande de hoogte moeten verminderen. En hoe zommige daar in verschillige gevoelens hebben gehad: ook moeten we daar onderzoeken of rond op vierkant of vierkant op rond, een beter beschouwing geeft: en met een vertoogschets aanwijzen, in wat voegen en volgens wat trek de Kolommen van onder behooren gehouwen te zijn, om zonder breken der kanten en Aftagalen, op de basimenten te kunnen vast staan.

't Verkiezen
der Kolom-
men.

Daar moet ook nootzakelijk gesproken werden op wat manieren men de Kolommen en Pylasters in getal, dikte en tussenspacie wel voegzaam tot den aart en gestalte des bouwerks verkiezen zal. 't Geen in de Dorische orden om de moejelijke verdeling der Triglijfen wel de meeste snaps in heeft. En of het uit nooddwang mochte toe gelaten werden, dat eenig bouwerk, rontsom op Kolommen rustende, aan de zijde oneven getal gegeven wierden, zoo en mag

mag sulks aan de voorzijde nimmer plaats ingeruimt werden. Want de gelijktaligheid verschafft de middel om d'ingangen der deuren, Niscen, Vensters en anders zeer welvoegzaam en gelijkzijdig, dat is regulier te ordinceren. Men moet ook aanmerken dat de dikte en d'hoogte der Kolommen de tussenspaciën, en de tussenspaciën de Kolommen eenigzints reguleren kunnen; die, wanneerze wel zijn waar genomen, een groote welstand in de oog des beschouwers te weeg brengen. Den Vermaarden Schilder L. Davinci heeft de Schilders die gebouwen ontrent hun beelden ordinceren, een dappere schuwing, over 't qualijk verstaan van de Kolommen en Interkolommen gegeven. d'Antijke Bouwmeesters hebben verscheide wetten ontrent de tussenspaciën der Kolommen gehad; en plachten die met verscheide benamingen, als Pycnostylos, Systylos, Diastylos en zoo voorts te onderscheiden; alswe op zijn plaats zullen aanwijzen: daarwe dan zullen verklaren welke de manier van tussenspacie was, die anderhalf, die twee en die dry modulengroot waren; als mede in wat geval die noch ruimer verkozen wierden. Ontrent welke verhandeling ons gelegenheid zal in de hand gegeven zijn, een aanmerking te doen over de Interkolommen van het Philistijns gebouw dat Simson door 't indrukken van twee Kolommen deed nederploffen. En gelijk deze Historie nu en dan van slinkze herffenen door misvatting der omstandigheden dieze tot hun voordeel drajen, voor een fabeltje is opgenomen; zoo is aan d'ander zijde door de verklaring zommiger Godtgeleerden, (die in dusdanige stoffen veel eer gewoon zijn hun toevlugt te nemen tot onnoozele bewimpelingen die noch met de konst noch reden overeenstemmen, dan tot

Gelijkzijdigheid geeft een deffige beschouwing.

Wat misflag L. Davinci in de Schilders bestrafte.

Verscheide manieren van tussenspaciën.

't Philistijns gebouw door Simson neer gebouft.

tot de mogelijke reden uit de bronader der konsten geput) de waarheid der zaak een flegte doekhuif op gezet: deze zullen we na ons vermogen afligten; en de mogelijkheid der H. Historie, door eenige boukundige giszingen vast stellen.

Of de hoek Kolommen dikker dan d'anderen moeten zijn.

De Cieraden van Nisfen en Vensters moeten aan de Bouw-ordens onderdanig blijven.

Onderscheid der cieraden.

By d'Oude is al verschil geweest of men de Kolommen die op de hoeken aan de opene Galderyen komen, niet wat dikker dan d'andere moet maken, uit reden datze tegen d'opene lucht gezien, schijnen te verminderen: 't is waar dat Vitruvius dit ook toegedaan schijnd, maar wy en vinden 't onder de beste antijken noit in acht genomen. En alhoewel het zeer wel voegzaam is dat alle cieraden het zy Nisfen en Vensters met Ornamenten, Balkons, Deuren en anders die tussen of nevens de Bouw-ordens komen, altijt uit deselve Bouw-orden genomen werden daarze geplaatst zijn, nochtans en ismen niet verplicht die, in alle leden even prachtig of rijk van breuken te maken: maar 't is betamelijker datze minder en aan de Bouw-ordens onderdanig blijven: alhoewel men 't tegendeel dikwils en dagelijks geoefent ziet. En daar moet wel onderscheiden worden, of de cieraden van de Bouw-ordens afhangen en ontleend zijn: ofte dat het vercierzelen zijn, die meer van buiten, het zy uit de Schilderkonst, ofte uit de Beeldhouwerie, dat twee Susters van de bouwkunst zijn, ingevoerd werden. De gemeene wijze om ronde en spitze Frontispicen te betrekken is bekend, en ofmen d'een boven d'ander mag zetten, waarze gesloten, en waarmenze mag breken, en ter wat gelegentheid men die behoort te maken, dat zullen we nader onderzoeken. Ook moeten we een korte aanmerking doen over de betrekking der Holle, Bolle, Kreuzen en Odgijfze leden. Nopende de

verscheide soorten van Balonsters, Sporten, Kandelabers, en diergelijke; als mede de veelerhande Trappen, Schoorsteen, Portalen, Cierlijk gespiegelde Zolderingen, Lambrissen, Posten, Stijlen, Beschotten, Vloeringen, Beschilderingen, en al de rest der bouwing, zullenwe beneffens de toepassing der bouwstoffen, ten opzicht van de waardigheid des gebouws in den algemeenen Huisbouw, zoo die ontrent de statelijke Praal en zedige Burgergestichten der Stedelingen, als de gemakkelijke Landhoeven en geringe Veldwooningen verstandelijk behoorden geoefent te werden, verhandelen: wanneer wy ook de Practijk-oeffening met een rijk woordenboek of verklaring van alle Onduitze, Latijnsche, Italiaanze, Griekze en bedorve woorden, die in de Boeken der Autheuren, en in de gemeene practijk-oeffening der bouwkunst dagelijks gehoord en gebruikt worden, zullen opluisteren: in het welke zelfs de benamingen en gebruiken der gereedschappen, werkwoorden, en woorden van gebieding, niet en zullen na gelaten zijn. Alles op datmen niet alleen ontrent de Bouw-Ordens weet wat een Architraaf, een Basiment, een Kapiteel, een Frieze, een Modiglion, een Triglijfe, een Torus, een Astragaal en honderd andere, voor een ding of deel te kennen geeft; maar datmen weet hoe men 't in zijn eigen Letterklank noemen zal; daar zommige hun vry belachelijk in dragen, ja ook zommijts zoo onkundig en onzeker in zijn, datwe aangaande zommige woorden, hoe menichte en verscheide werkluiden en bazen wy om de ware klank daar van te weten hebben gevraagd en onderzocht, en pogen af te luisteren, wy tot op dezen dag ontrent verscheide, noch niet al te zeker en zijn. Gelijkwe ook zeer veel werkluiden, inzonderheid die bazen waren of meen-

Wat dingen voorts inderi algemeent Huisbouw zullen verhandelt werden.

Watwe in een woordt boek zullen doen.

En waar 't dienflig.

130 *Inleiding tot d' Algemeenen Huisbouw.*

den te zijn, ontrent de gemeen-making zommiger dingen, wonderlijk stug, en steiloorig hebben bevonden; haar zelve niet anders gelatende dan ofze door 't bekend maken van een kleene omstandigheid, d'heele klem van haar konst in de waagschaal stelden; dat onzes achtens vry misgekeken is; en niet in een verstandig en bescheiden Meester behoorde te kunnen vallen. Wy wenschten dat we met waarheid niet en konden zeggen, dat we in dezen de werkgezellen vry rekkelijker en gulhertiger dan hun meesters gevonden hebben; alhoewel wy ook de goetheid van zommige bazen niet en willen bekladden. Wanneer wy dan d'afkomst zommiger dingen, en de beteekenis zoo veel wy kunnen, zullen aangewezen hebben, en hoedanig men 't zelve met een voegzaam woord in onze taal kan noemen, zoo achten wy dat we de middel zullen aangezeit hebben, om daar van als menschen te spreken, en niet als Papegajen te klappen.

Algemeenen
Huisbouw.

Van den algemeenen Huisbouw, zoo als wy die geeren verhandeld zagen is vry spaarzaam, maar van de vijf Bouw-ordens alree by na te veel geschreven. Den Huisbouw is tot noch meer door fraje modellen en voorbeelden, dan door naukeurige onderrichtingen en ervarenissen voortgezet. En nadien wy voornemens zijn desselfs geheelen omslag te doorwandelen, en aan te teekenen in wat dingen, een Bouwmeester al diende afgericht te zijn; zoo doet sich hier voor eerst een groote leesrol van zaken op, daar in wy voornamelijk zien de verscheide geslachten der bouw-werken: de verstandige ordincering: het maken van bestekken: 't ontwerpen van modellen: 't overslaan der erven: 't bestel en toepassing der vertrekken en gemakken, met derzelver vercieringen en gebrui-

Wat zig daar
in op doet.

gebruikelijke dingen. De bestedingen, 't stellen van Conditien, de waarderingen der bekostiging. Het verkiezen, toestellen en reeden der Materialen. De Fondament-legging, en 't graven veelerhande aart van gronden. 't Heyen, de Wetten en Rechten der Buitenstedige en Binnenstedige bouwing. De Landhuisbouw, 't ordineeren der Hofsteden en Landhoeven, de verdeeling der gemeene behuizing der Boeren, Stallen, Schuuren en Kojen. 't Afssteken en verdeelen der Landerien, Delven, Bepantingen; 't ordineeren van Playzanthoven, Thuinen, Fonteinen, Vijvers; 't schikken en leggen en verleggen der gemeene en byzondere Wegen, en Toegangen, Dammen, beschojingen, Brugwerken, Sluizen, en duizent andere dingen meer: tot welkwe de kennis van allerhande handwerken, en die eenig vermogen in de bouwkunst en ontrent de gezeide dingen hebben moeten toevoege. Zulks dat een Bouwmeester alle zoorte van Timmerhout, gebakken en gehouwen Metzelsteen, Kalk, Zant, Yzer, Loot, Leyen en anders in zijn Natuur, Land-aard, Grootte, Vermogen, Prijs, Fatzoen, Geduurzaamheid, Toebereiding, en Maakzel, en wetten daar ontrent; beneffens alle gereedschappen en werktuigen tot de bearbeiding der zelve stoffen, op zijn duim moet weten en rekenenschappen van kunnen geven.

Op dat een Bouwmeester zecht Vitruvius elders, rijk en vaardig van gedagten zou wezen, is het noodig dat hy wijs en geleerd is, en zeer veel weet. Hy moet in de Teikenkunst, Rekenkunst, Wiskunst, Doorzichtkunst, en Natuurkunst ervaren zijn: de Wetten en Rechten van zijn Land verstaan, en in de outheden der schoonste bouwkunst doordronken, en van een groot en omzichtig gemoet zijn. Wy zullen

Een Bouwmeester moet ook de natuur der bouwstoffen verstaan.

Een Bouwmeester beschreven.

Moet in veel dingen ervaren zijn.

132 't Ampt van een waar Bouwmeester.

aanwijzen hoe een Bouwmeester door d'algemeene kennis aller dingen rijk en overvloedig in allerhande inventien en toepassingen kan zijn: want door de Teikenkunde zal hy zijn gedagten in verscheide modellen kunnen ontwerpen, en met allerley bevallijke Cieraden verrijken. Door de Rekenkunde zal hy alle overslag en bekostiging der bouwstoffen en andere ongelden kunnen opgeven. De Wiskunde zal hem den inhoudt der erven en plaatzen, ten naufften leeren uitvinden, en alle bestier en making der makkelijke werktuigen van practijk en geweld, daar van leeren afleiden. De Doorzichtkunde zal hem niet alleen de middel in de hand geven, om zijn modellen en teikeningen in een natuurlijke stand van beschouwing te stellen, maar ook aanwijzen, alle de leden der Bouw-ordens na de gezichtstand eenigzints te proportioneeren. De Natuurkunde zal hem behalven de werking van Wind, Water, Lucht, Aarde, en Landstreek, den aard van alle Materialen, als Hout, Steen, Kalk en Zand en van al de rest kunnen aanwijzen. Door de kennis van zijn Landwetten zal hy zich nimmer vergrijpen, in 't ordinceren, of aaraden van verboden muuroptrekking, licht berooving en anders zijn Meesters en Meestersgebuuren, schadelijk zijn, of in groote moeiten helpen, of zich bespottelijk aan stellen. En door de Outheden wel te verstaan, kan hy zijn afgedwaalde gedachten nu en dan vernieuwen om de hedensdaagze werken daar een voegzame swier na te geven, en ook van veele dingen daar van afgeleid, goede rekenschap doen.

Omzichtig en eersierig van gemoet. Een Bouwmeester mag voorts wel groot en genereus van gemoet zijn om brave dingen te ondernemen, maar echter niet te stout zijn om alles op zijn oordeel met verleg van allemans raat te laten afrijen. Kloekmoedigheid

moedigheid kan wel gezegt werden uit de ware wijsheid voort te komen, maar roekelooze stoutheid wert ook veelzints uit laatlunkenheid en laatlunkenheid uit luttel weten gebooren: en hoe zommige bouwmeesters hier in vry wat ongelukkig geweest zijn, en nijd en schande daar door hebben op den hals gehaald, dat zullen we met eenige staaltjes aanwijzen.

Dat den algemeenen Huisbouw nootzakelijk out en deffels beginzelen gants arm zijn geweest, zal in de bouwkunde der antijken ruim genoeg gezeid werden. En die tot den verstandigen Huisbouw gekomen waren, wisten aanstonts te zeggen, dat wel wonen wel leven, en een gemaklijk huis, het gemak des wereldts was. Daar is niet eerlijker noch profijtelijker voor den mensch seide Socrates, dan een goet huis te bewoonen. Indien ons iemand af eiste, een goet Woonhuis met weinig woorden te beschrijven, wy achten dat we zulks met deze volgende trekken zou kunnen afmalen: een Huis zeggen we, dat zoo veel woningen heeft als 'er eerlijk en waarlijk van nooden zijn, en dat 'er meer en noch meer na den trant des Gebouws en bewoonders zijn: daar Zomers koele, en Swinters warme plaatzen zijn, die alle in dier voegen geschikt zijn, dat de Slaapkamers en Kook-keukens van de algemeene doorgang zoodanig bevrijd zijn, datze niet dan uit nood, zelfs niet van de onbedrevene onverhoedts bezocht, of te licht voorby geloopt werden. Dat d'eene plaats zijn licht van el'andere niet gemiddelt ontfangt, of daar ingezien werd: als men voorts na achter of na boven, niet midden door eenige kamers moet passeeren, om droog voets te blijven, en dat de verdiepingen alle haar doorgaande gronden hebben, en de planen effens

Den Huisbouw out, en wel wonen wel leven.

Genuegenis van Socrates.

Beschrijving van een goet woonhuis.

134 *Algemeenen Huisbouw beschreven.*

vloer zijn. Dat het in de voorname stookplaatzen, niet en rookt; immers niet zoo datmen de keet uitgeboend, 't zelve door geene gemeene remedien helpen kan. Zulken Huis zeggenwe; het zy dan groot of klein, kan onzes achtens in 't algemeen van gebreken en onlijdelijke ongemakken vry gelprooken werden. En gelijk hier uit kan afgenomen werden dat het tegendeel van die gemakken, noodwendig veel ongemaks moet baren, zoo kanmen over de wooningen die gemaakt zijn, ofnoch dagelijks zonder de gezeide waarnemingen gebouwd werden, gefwind een waarachtig Oordeel vellen aangaande de verbetering der aanzienlijkste gebreken. Wat en zietmen niet wel meenig woonhuis, in de vorige, en in 't begin van deze eeuw hier te lande verbrot en onverftandig gebouwt; dieze met aandacht beschout zal in twijffel zijn, of de menschen haar oogen in haar nek hebben gestaan, of 't verftant in de elleboogen heeft gezeten, of datze in plaats van verftandige en ervaren luiden, zotten of moetwilligers zijn geweest. En gelijk het hen, om met ernst te spreken, mogelijk aan licht in de Bouwkunde gehaperd heeft, zoo is opmerkelijk datze menigmaal de grootste en onverschoonlijkste mislagen aan het schikken, zoeken, en ordineeren van Lichten hebben begaan. Want daar 't licht was, hebbenze het betimmerd, of belemmerd, en daar 't niet en was, hebbenze het met duizent practijken gezocht; het is te gelooven indienze het Licht, als het Water hadden konnen leyen, zy hadden 't wel over Daken en Huizen, tot in de Woonkeukens en Kelders heen willen trekken. Het moet ons dan niet verwonderen wanneerwe hooren dat in zoodanige Huisgebouwen ook vertrekken zijn die men by uitnemenheid donkere Kamerkens noemt.

noemt, Alhoewel de minste zal kunnen verstaan, dat de voornaamste der gezide gebreken zouden vermijdt geweest zijn, zooze slechts 't verstant hadden gehad van middelplaatzen in de woonhuizen te ordineeren. Men ziet in die gebouwen veelzints dubbele Saletten met Glazen in ste van Schuttingen afgescheiden: donkere binnenkamers, valsche lichten, gezochte lichten, Koekhoeken, neervallende daklichten: betimmerde lichten. Plompe sterkeheid in overvloedige dikke muuren, en galg-achtige stijlgebinden en Karbeelen gezocht: verlooren en onnutte Erfquisting; rommetijkige Spinden en Turfhokken, perikeleuze Kelderluiken die over verbysterende Wenteltrappen recht voor de ingang van d'een of d'ander deur komen, om hals en been te breken. Tijdquistinge en geldspilling aan lamme en prulachtige cieraaden: Wandluizige Beschotten en Koetzen, Rottenestige Hangkamers: en de Zolderingen en Kamerschutzelz menigmaal zoodanig met gegate Pannekoeken, of onzekere grillen en Characters, en Heintjepiks Letters geflitterd, als of men tegen 't verhemelte van een Kolrijdsters Tooverhol aan keek. In het Repareren en verbeteren van dusdanige Huisgebouwen zal een verstandig en ervaren Meester met slechts kleine kosten en weinige verandering te doen, menigmaal groot gemak, en veel welvoegzaamheid toe brengen. Vraagt men nu ook om een beschetzing te hebben, die aanwijzen kan, hoedanig een Huis ten opzicht van zijn verdeeling en schikking ter gebruik en wooning behoorde gereguleerd te zijn: wy meenen datmen 't met weinige woorden aldus doodverwen kan: Byna in alle staten, moet het voorste gedeelte van een huis, voor den Man of Huisvader geordineerd zijn; om daar zijn Voor-

Ordineer'ng
en toepasse-
lijk gebruik
der vertrek-
ken.

136 Toepasselyk gebruik der Vertrekken.

huis, zijn Winkel, zijn Komptoir, zijn Salet of spreekkamer, en zijn Pakkelder, &c. te hebben. De Vrouw of Huismøeder heeft haar verblyfsplaats, in en ontrent de achter vertrekken; daar ook de Kook en Woonkeukens, Washuis en de rest der dingen tot de Huishouding noodig ontrent moeten geordineerd zijn. De Kamers voor de Kinderen moeten dicht by die van de Ouders en voornaam van de Moeder zijn, schoon ook datmen die door andere laat waarnemen. De gemeene Slaapkamers moeten niet zoo deun by de hand noch voor den eersten aanloop zijn, dan de plaatzen daar men iemand spreekt of ontfangt. Studeerplaatzen moeten in den stilsten hoek geschikt zijn. De Kamers die men houd om vrienden te Huisvesten moeten niet te wijd van den uitgank zijn; op datze zonder groot beslag en geswerm door 't Huis te maken, vry konnen uit en in gaan: de Kamers der bejaarde Kinderen mogen wel dicht ontrent de vrienden Kamers zijn, op datze goede gelegenheid mogen hebben, hun vrienden wel te festeren, of gediensfigheid te offereren, en met menschen wel te leeren omgaan. De gemakken, of geheime plaatzen vereiffen wel van haar zelve een verhole plaats, maar de nootzaak van allemans gebruik dwingt den Bouwmeester dezelve te ordineren, daarmenze makkelijk kan vinden, en het huis nochtans zonder stank en ander ongemak blijft. De Knechts Slaapkamer en die van de Meiden dienden zoo wijd van den anderen gehouden te werden, als 't vier van de verbrandelijke dingen: ook moetenze niet door ofte voorby malkander gaande, bezogt werden: zeker Koopman tot Amsterdam wiens Knecht een van zijn Dienstmeiden bestruift had, wou den Bouwmeester, om dat hy haar Slaapkamers met te grooten

gebuur-

Voor de
Vrouw.

Voor de Kin-
deren.

De Slaapka-
mers.

Voor de
Vrienden.

Voor de be-
jaarde Kin-
deren.

Sekreten.

Slaapkamers
van Dienst-
boden.

Wat tot d' Algemeenen Huisbouw hoord. 137

gebuurschap geordineerd hadde, het kint met drommels kracht, voor een leerjongen t' huis gezonden hebben. De Hangkamers of ingesteken Kamerkens plachtmen veelzints tot Slaapkamers voor Meiden en Knechten te ordineeren: dan wanneerze tot het voorgaande gebruik te veel aanleiding zouden geven, mochtmenze veel eer Insteek-kamers, dan ingesteken Kamers, of staande Kamers in plaats van Hangkamers noemen.

Kluchtig, voorval.

Hangkamers verworpen.

Wanneer wy deze Bouwkundige verhandeling noemen den *Algemeenen Huisbouw*, moetmen zulks niet alleen verstaan van Woonhuizen, maar ook van alle andere geslachten van Bouw-werken, als Torenwerken, Kerken, Raatshuizen, Paleyzen, Hallen Grootze Muurwerken, Steene en Houte Brugwerken, Landhuizen, Pronk-gebouwen, Boere wooningen, Stallen en anders. Van ieder zullenwe eenige dingen aangaande hun vindrijke ordineering en byzonder opzigt aanmerken. Gelijk 'er ook van alle de gezeide dingen een groot aantal, naukeurige modellen, zoo die na de oorspronkelijke, als die nieuwtijks bedacht en afgeteikent zijn, beneffens de maten en bekostiging, onder ons in bewaring zijn, die tijt en gelegentheid afwagten de bouwkundigers daar mede te dienen.

Watwe by den algemeenen Huisbouw verstaan.

Verscheide modellen den Huisbouw rakende onder ons in bewaring.

Tot de beschouwing der veelerhande bouw-werken dient ook de verscheide maniere der Natien aangemerkt, en gezien hoe, en waar in die, eenigzints anders in Italien, anders in Spangien, anders in Vrankrijk, anders in Engeland, anders in Duitsland, anders in Neerland, en vry geheel anders, en byzonder vreemt in d'afgelegen Rijken van China en daar ontrent geoeffent werd. Daar by ook moet aangetekent zijn dat alle dingen niet over al even oorbaar

De gebouwen verschillen ook ten opzicht van de Natien.

138 Ordineering der Huisgebouwen.

Alle dingen
kanmen niet
over al heb-
ben.

Gebouwen
moeten met
den staat des
gebruiks o-
vereenstem-
men.

Goede Ordi-
nantie
spaarde dik-
maal kosten.

Algemeene
Ordinantie.

Verkiezing
waar men
bouwen zal.

zijn; nadien ieder Lant zijn eigen en natuurlijke gave heeft, en geheel verschillig van gront, van locht, en van warmte is: in welke beschouwing wy zullen ontwaar werden, dat d'hedensdaagze Practijk, hoe-danig die volgens de leiding der beste Autheuren, en voor zoo ver zy na de beste antijken hervormd is, en noch dagelijks kan verbeterd werden, en in onze Landstreek geoeffent werd, een ware verstandige bouwkonst is.

En gelijk alle ordineeringen van gebouwen moeten geschikt zijn na den staat en oogmerk des ge-bruiks, zoo komt voornamelijk de zedigheid als een algemeene deucht over al te pas. Den aanleg der grootte, noch de pracht en mag voor al niet buiten 't vermogen van den Bouwheer gaan. 't Oude spreekwoord zegt; *Men moet bouwen, dat de Klijfboom aan de wand blijft bouwen.* d' Ordinantie kan ruim zoo veel, ten aanzien van de welstand, als de bekostiging, en Materialen van hoogen prijs, in de bouwing te weeg brengen. Imant van de oude placht de ge-heele ordineering der bouw-werken in deze woor-den te doodverwen: De maat zeide hy, moet tot de plaats 't voornemen tot het gebruik, de schoonheit, en bekosting tot de qualiteit des persoons, zoodanig te zamen gevoegt werden, datze een goede overeen-komste met malkander hebben: en wat zich inde eerste ontwerping daar ontrent onvoegzaam op doet moet zo lang bygevoegt, en afgetrokken werden, tot de overeenstemming der gezeide dingen getroffen werd; en 't werk zal altijd onberispelijk uit vallen. De plaats daarmen bouwen of wonen zal, hangt in de bevolkte Steden zelden geheel aan iemants vrye keur: als menze heeft, of dat menze elders zou kunnen of mogen hebben, zoo kanmen zeggen, dat de Raads-heeren

heeren ontrent de Hoven : de Rechtsgeleerde by de Markten dienen te woonen om licht gevonden te werden. Die de Studien oeffenen , zijn gerne van 't geraas, 't geklop en gekleun der gemeene Arbeitsluiden afgescheiden. Edelen en gegoede luiden , moeten inde grootste en luchtigste Straten woonen , om dat die gemeenlijk van de vremdelingen eerst bezocht en bewandeld werden. De rijke en welgestelde Borgers moeten over al verspreid en tussen de gemeene luiden gemengt zijn, zoo om van de geringe gedient te werden, als om dat de geringe van de wel gegoede Kooplieden en Winkeliers zouden kunnen te werk gesteld , en alzoo door een geschikte middel onderhouden werden. De Thuienen achter de Borgers Huizen zijn niet alleen vermaaklijk , maar ook dienstig om hen veelzints t' huis en dicht by hun affairen te houden. De Winkeliers willen gern ontrent de Hallen , Beurssen , Panden en Marktplainen woonen : maar de Herbergen en Drinkwinkels en ordi- neeren by de Kerken niet.

Een verstandige ordineering behoorde altijd d'een of d'ander bekende Bouw-orden te vertoonen ; en men moet niet als uit nood, daar buiten gaan, of eenige ongelijkzijdigheid laten zien. De bygevoegde Cieraden als Beelden, Snijdwerken, Schilderijen, &c. moeten binnen de palen van de staat des werks blijven, en zoodanig verkozen werden datze lang daar in en aan kunnen bewaard blijven, op datze geheel vergaan zijnde, als 't Huis gebouw noch in zijn volle glans staat, 't zelve niet veel eer ontcierden, dan verheerlijken, en alzoo voor zijn tijd doen vervallen staan. 't Voor aanzien mach wel op een betamelijke wijze de staat des gebouws, en vermogen des Bouwheers als van verre te kennen geven. 't Werk moet niet

Thuienen
waar toe
zomtijts
dienstig.

Kroegen en
Kerken pas-
sen niet wel
digt by een.

Algemeene
waarneming
in 't ordi-
neeren.

Cieraden
moeten ook
duurzaam
zijn.

140 't maken van Modellen en Bestekken.

niet alleen sterk zijn in hemzelve, maar ook met alle in en uitwendige blijken zoo schijnen te zijn.

't Maken van modellen en bestekken.

d'Ordineeringen kunnen nergens beter dan door het ontwerpen van bestekken, en maken van goede modellen gemeen gemaakt, of vertoont werden: waarom het dan ook den Bouwmeester als zijn rechterhand zal dienen, hier in afgericht te zijn.

Wat in de bestekken waar te nemen is.

De bestekken moeten voor al niets buiten de mogelijkheid behelzen. De maten die daar in moeten gebruikt werden dienen vast te staan: om datze na de Willekeuren en Landkostumen verschillig zijn: en datter anders veelzints moeiten uit ontstaan; en dat alle levering daar ook na moet gereguleert zijn.

Wat zaken daar in uitgedrukt werden.

't Bestek gaat gemeenlijk eerst over 't geslacht des werks, en de grond en hoegrootheid des gebouws, en daar na tot het ontwerpen van een teikenkundige trek, uit de grondvlakte in opstal en in zijn volkomen maten en proportien gesteld. De platte grontteikeningen en stant-teikeningen, moeten wel tot malkander verstaan-zijn, zoomen niet en wil dat het werk vals uit vallen zal, en dat Meester en Knecht bey in hun meening zullen bedrogen zijn. Waar toe verscheide middelen en manieren volgens 't vermogen der teikenkunde bedacht zijn: en wat misflagen door 't niet wel verstaan van deze dingen dikwils begaan werden; en hoe zy lichtelijk kunnen verhoed werden, dat zullen wy op zijn voegzaamste plaats aanwijzen.

Grond en stant-teikening.

Hoe bestedingen in gescrevene Conditien gesteld werden.

De bestedingen en aannemingen die op zommige bestekken en ontworpe modellen komen te volgen, vereiffen enige byzondere waarnemingen die niet en mogen noch kunnen achter weeg gelaten werden, net by geschrifte en in onderscheide artikelen bepaalt te zijn.

In

Conditien en besteding der bouw-werken. 141

In de bestekken der bestedingen moetmen eerstelijk in 't Hooft der Conditie niet vergeten te stellen, wie besteder is, wat geslacht van bouw-werk besteed werd; en of het Metzelwerk, Timmerwerk, Delven, Heyen, of anders, of veel, of meer dingen te gelijk zijn: of den Arbeids-loon en Konst, of Leverantie der Materialen daar by en onder zal begrepen zijn. Voorts bepaaltmen na wat voetmaat het bestek zal voldaan werden: dan de lengde, hoogte, diepte en breedte des werks verdeeld in en aan alle de byzondere vertrekken en gedeelten des gebouws, het zy Kamers, Keukens, Zolders, Kappen, Spannningen, Daken, Voorgevels, Wanden, Vloeren, Schoorsteenen en anders, en daar ontrent maaktmen verscheide Artijkelen en Items aangaande de gelegenheit van de Gebinden, de Windbanden, Toogbanden, Gordings, Flieringen, Tasslementen, Ankerstijlen, Aanvalders, Lijsten, Platen, Schalieborden, Boogstukken, en deucht van 't Hout en wat 'er aan eenig werk van belang een byzondere naam kan voeren. Ook steltmen wat soort, getal, deucht, Land-aard, lengde, breedte, dikte en swaarte alle het Hout, Steen, Yzer, Loot, en anders hebben zal, hoe 't behandelt, gereed, gebouwen, gesteken, gevrocht, gelast, gekeept, verbonden, geankert en verzorgt zal zijn. Wat Spijkers gebruikt zullen werden; wie de stelling leveren en maken zal. Op wat tijt het werk zal gedaan zijn. Wanneer en op wat Termijnen de betaling zal geschieden. En zoo het noodig is steltmen wederzijts borg, ook eenige geldtboeten by faulde van nalatigheid. Men stipuleert zomtijts eenig buitenwerk: ook wel Graven en Delven, afbreken, op ruimen, en wie d'ongelden van 't voeren der Materialen, Reedtschap, Drinkebier en anders dragen zal.

Stijl om
Conditien
van beste-
dingen in
te stellen.

Buitenwerk
en Items.

142 *Van't Royen en afsteken der Erven.*

Wanneer men geen aangenomen werk aan een ander mag over doen.

zal. Gelijk dan ook veelzints werd besproken, dat den aannemer 't werk aan geen ander en zal mogen overdoen: en wel voornamelijk mag zulks niet geschieden onder eenig voorwenden, wanneer den Heer besteder op de konst en bequaamheid van een Werkmeester gezien heeft. Alderlaast steltmen, wie op alle voorgaande Condities aannemer gebleven is, voor zulken zomme van penningen. 't Geen wy met alle de gebruikelijke Termen, en Looptjes, door een voorbeeld of twee zullen voorstellen.

Erfmeting en Roy-ing.

Tot d'ordineering kan de Roy-ing en Erfmeting niet afgescheiden blijven: en 't komt inzonderheid hier op aan, de erven wel te over slaan, voornamelijk wanneerze een wanfigure maken, en datze of zeer lang, scheef, en met hoeken en wijnkels en geeren, in en achter de planen van andere Huyzen of gronden heen gestrekt leggen en in springen. Deze moeten wel afgesneden, en zoo gedeelt werden; dat de voorname plaatzen in den haak, en de geeren en scheeve hoeken, tot de geringe dingen, of zoodanig met Kassen, Trappen, Portalen, Bedsteden, Alkoven, Bottelarijen, Bleekvelden, Washuiskens, &c. ingeschildt werden, datze het oog in de beschouwing, noch 't gemak der voorname vertrekken, gants niet hinderlijk, maar veel eer voordeelich zijn. En dit zal den Bouwmeester best kunnen doen wanneer hy eenigzints ervaren in de meetkunde den inhoud der vlakten uitrekent, en over slaan kan welke Figuur of Form de meest plaats begrijpt, 't geen voornamelijk in de ordineering van Kerken, en gebouwen daar publijke vergaderingen moeten gehouden werden, dient in acht genomen: want de vlakten van verscheide Formen, schoonze van eenerley omloop zijn, zijn op ver na niet van eenerley inhoud, als we met voor-

Scheve en ongelijke erven hoe te verdeelen.

De meetkunde kan hier dienst doen.

voorbeelden, en hoe zommige daar in zijn bedrogen geworden, zullen betoogen. Daar 't onmogelijk is, de scheve zijden geheel te verduisteren en in den hoek te drommen, daar moet 't vernuft des Bouwmeesters de mistant zien te bedekken; zoo met het leggen van de Vloersteen, Zolderbalken als anders: waar van eenige goede inventien en modellen onder ons in bewaring zijn. In 't rojen en verdeelen der erven moet den Bouwmeester de Wetten en Rechten van zijn Land of Stad wel in acht nemen; en weten waar, hoe ver en wat geoorloft of verboden is te maken. Gelijk dan in zommige plaatzen en tijden, de willekeuren een bestipte maat hebben gezet, hoe hoog en hoe ver men d'erven betimmeren zal. Waar van onze Agtbare en Welzorgdragende overheid hier binnen Amsterdam (navolgende de loffelijke tijden der Romeinen, onder Augustus en Trajanus,) in het Jaar 1663 ook een proef gegeven hebben; belastende d'Erven op de Nieuwe Heere, en Nieuwe Keizers Graft, niet dieper dan 100 voet te betimmeren; en aan 't einde van de Erven, zoo de geerfdens wilden een Speelhuis ter breete der Erf, en niet dieper dan 15 voet en niet boven de 12 voet uit den deksteen hoog zonder op de middelerfeenig gebouw te maken.

Een Bouwmeester is onnut, ja hem zelve en zijn Heerschappen schadelijk zoo hy niet wel afgeticht is in 't Kalkuleeren en overslaan der bekostigingen, zoo aangaande de Materialen als den Arbeitsloon: dit kan hy niet doen zonder de Markt en de prijs van alle voorkoop der Bouwstoffen op zijn duim te verstaan. Hy moet dusdanige overslagen op een en 't zelve bestek volgens verscheide wijzen en aanleg kunnen doen, met toevoegen en aftrekken van zommige min noorzakelijke dingen; 't zy dan Cieraden, verschil van

Hoe te verbergen van neder niet kornen ingeschild of afgesneden werden.
De wetten van Landen en Steden mochten wel in acht genomen zijn.

Voorbeeld; hoe ver men timmeren mag.

Wanneer een Bouwmeester hem zelve en zijn Meester schadelijk is.

Moet de prijs van alle Materialen verstaan.

beter

Om calcula-
tie van de
bekostiging
te doen.

Reglemen-
ten op dach-
gelden.

Die veerdig
willen bou-
wen moeten
alles maken
by de hand
te hebben.

Volg bou-
wing.

beter of slechter Metzel en Vloersteen, Eiken of Greinen-hout; een of meer voeten hooger of lager betimmering, een stadie min of meer optrekkinge en honderd diergelijke dingen; en hoe veel den Heer daar mede zal kunnen profijteeren, of beswaard werden: in welk doen zeer wel op de welvoegzame toepassing moet gelet werden; namelijk dat de bouwstoffen in 't algemeen wel na den aart des werks verkozen werden, en een onderlinge goede zamenstemming met den anderen hebben. In welgestelde Steden, en daar de Overheid goet acht op 't gemeen best geeft; zijn de dachgelden van al de voornaamste werklieden, (en wel byzonderlijk van de vier bouwkundige Ambachten,) Bazen en Gezellen, Opperluy en Jongens, net bepaalt en gereguleerd na de verkorting en verlenging der dagen; watze voor Zomerloon, Herfstloon, Voorjaarloon en Winterloon zullen winnen; en hoe veel een Werkbaas op ieder Knechts dachgelt mag opsteken. Welke dingen wy met eenige omslag van langer hand hebben by een gezamelt, om dat net op zijn tijt en plaats af te schetzen.

Die een werk aangenomen heeft zal groot voordeel doen, wel te verzorgen, dat hy tijdelijk alle dingen gereet gemaakt, en deun by de hand heeft. Zulks dat in 't arbeiden; by na niet anders is te doen, als *strijk en zet*; en datmen nergens na behoeft te wachten: dit moetmen in zoodanigen orden en vervolg aantasten dat al de verscheiden handwerken, tot den Huisbouw behoorende, elkander in de hand werken, en alzoo te gelijk bouwen. En gelijk deze orden van volgbouwing wel eenigzints veranderd na den aart des werks, namelijk of 't groot of klein beslag vereist; of 't geheel nieu werk, of slechts stukswijs vernieuwt

en

en aangebouwd werd, of datmen meer of min Volk kan hebben; zoo is ook de maniere van volgbouwing onder alle Werkbazen, in de verscheide Landen en Steden niet even eens. Maar om evenwel met een Schersken te toonen in hoedanigen reeks van doen, men den Algemeenen Huisbouw aantasten en gaande weg bearbeiden kan, zoo achten wy, datmen (zonder nochtans iemants beter manier te willen veragten, of daar van af troonen) 't zelve zonder groote wan-
Volgbou-
wing ver-
scheiden,

d'Ordinantie en bestek dan eerstelijk tot de Erf Hoemen een
vast gesteld zijnde, zoo maakt den Timmerman het Huisgebouw
Hout klaar, en wel met namen eerst de Balken, Peui, aanvangen
Deur en Vensterkassijnen, en ook wel de Kap- en vervol-
binten. Den Steenhouwer, houdt alles wat niet ge- gens in or-
reed of op zijn maat in voorraat gevonden werd. den opbou-
Onder wijlen Graaftmen en Heidtmen: het Fonda- wen kant,
ment word geleid en opgehaalt; Kelder, Regenbak
en Zekreetkuilen gesteken; andere doen 't nader-
hand, men trekt de Zydelmuren op tot d'eerste stadie;
men leid de Balken (of Moerbalken zooder Ribben
moeten zijn) en de Reveelen en Strijkbalken. Men
haalt de Zydeltuuren op tot de tweede Stadie, en
leid wederom Balken. Ondertussen maaktmen de
Kapbinten klaar: en de Borstweering werd weder-
zijts opgehaald zooder geen Stadien meer op moe-
ten. Men leid de Span-plaat, stelt 'er de Kap op,
zet Dak Kassijnen; en de Windbanden aan de Kap vast
zijnde, zetm 'er de Mey op, en zoo 't Heerichap
mild is, drinktmen een half Vat of een Ton Bier, en
kluift een Hammeken. Men Spijkert de Sparren op,
men Plankt, of Lat het Dak, tot Schalien of tot Pannen:
't Loot werd in de Goten en Kelen geleid; men dekt
Schalien, of hangt Pannen; ondertussen stelt men
K de

146 't *Algemeen bestier in den Huisbouw.*

de Peuy van de Voorgevel, en Deur en Venster Kaffijnen, en verzorgt al de Sponnings met Stroo voor stoten en afsplinteren. Men haalt de Gevel voor en achter op tot aan de tweede Stadie, stelt de Kruis-Kaffijnen voor en achter van 't tweede Vierkant, en men haald de Gevels met de rest der Kaffijnen tot in de Nok op. Men steekt het Houtwerk in de Grondverw voor 't scheuren en trekken; men legerd Ribben in zoo'er wezen moeten; terwijl haaltmen de Schouwen en Schouwpijpen op: men stelt Wenteltrappen en Bordestrappen; Deurkaffijnen en Schutzelmouren van Kamers, Keukens, Galderijen en andere vertrekken, eerst d'onderste dan de bovenste, en sluit alles vierkant op: ondertussen maaktmen Deuren en Vensters gereet; men pastze in, terwijl de Smit 't Yzer, dat is, Sloot en Klinkwerk vaardig maakt. Men past de Ramen in terwijl de Glazemaker de Glazen gereet maakt. Het Yzerwerk word aangeflagen, en men maakt Deuren en Vensters Gangvaardig; en steektze in de Grondverw: men legt de Zolders en steektze zonder noch te verdrijven, van onder in de Grondverw. Men maakt vast staande Koetzen, Alkoven, Spinden, Schouwmantels, Portalen, Lijsten, Lambrissen en Belegzels om Deuren, en steektze in de Grondverw. Men Pleisterd de Wand en Schutzelmouren, zet Witte Steentjes en strijkt het Pannedak. Tussen beiden heeft men Pomp en Watersteen gesteld, Regenbak opgehaalt, of toegeleid. Men leid de Vloersteen en Plankt de Kamervloeren, strijkt de Zoomen en Planeerd het gantze Huis van achter tot vooren op. Men stelt de Glazen, en Schildert buiten en binnen voor goet. Dat eenige voor 't stellen der Glazen doen, omze nergens te bemorffen. En dusdanigen
manier

Graven, Heien en Fondamentlegging. 147

manier van volgbouwing werd veelzints in Holland geoeffent: maar in Zeeland werd eerst de Peuy en dan de Zydeltuuren gesteld; en men haald het werk in zijn vierkant teffens op. En gelijk dit in den Huisbouw gevoegzaam kan waar genomen werden, zoo konnen andere werken van meer beslag of verschillig geslacht, daar eenigzints na gereguleerd werden.

Vershillige
manier in de
Volgbou-
wing.

Ontrent de Fondamentlegging moet een Bouwmeester veel eer voorzichtig en bekommerlijk, dan stout zijn. En alhoewelmen noit met voordacht, kosten moet verlooren doen, kanmen zelden missen in de Fondamenten diep en breed te leggen; daar van wy eenige regulen zullen aanwijzen, ten opzicht der harde en zachte, waterige en drooge gronden: als ook de gemeene maniere zommiger Landstrecken en voorname Steden vertoonen. Daar wy dan ook van het Graven, en van den Aart der verscheide Gronden en kennis der Aarde, van het diep en niet diep Heyen, van de Grondmuuren, en d'onheylen die der in 't Graven en Heyen te wachten zijn, verscheidene waarnemingen en regulen zullen by brengen. Ook zal daar nootzakelijk moeten gezeyt werden, wat soort en aart van Palen en Masten tot de Heygronden bequaamst zijn. Hoe en waar doorze langstant houden en duurzaam zijn. De manier van Heyen en Heytuigen, en welk met minst volk meest geweld doen: wat in 't Heyen ontrent de naaststaande Huyzen te verzorgen is: door wat middelmen in rulle of onwillige Gronden, daar in de Palen dikwils weder op rijzen, de Masten dieper zal in slaan datze Grond houden. Wat Palen noch in het Oude Amsterdam gevonden worden: hoe diepmen daar gemeenlijk, en in byzondere toevallen Heyen

Fondament-
legging.

Graven.

Heyen der
Gronden tot
Fondamen-
ten.

148 *Deelen en vertrekken der Huisgebouw:*

moet, en wat het opzicht van een Heymeester daar ontrent te doen heeft.

De beschouwing der groote gedeelten die tot den Burgerlijken Huisbouw behooren, kan niet net, en volgens ieders begeerte geschieden: en daarom achten we genoegzaam dat zulks slegts in een ruwe orden overloopen werd.

Gedeelten
en vertrek-
ken der Huis-
gebouwen.

Men kanze in het Gros, onder voor en achter Gevels, Vloeren, Kelders, Keukens, Kamers, Zalen, Galderijen, Portalen, Gewelven, Zolders, Daken, Trappen, Schoorsteenen, Peuijen, Deuren, Vensterlichten, Kassijnen, Stoepen, Leuiffen, Alkoven, Kabinetten, Bedsteden, Kassen, Spinden, Garderobben, Balkons, Secreten, Waterbakken, Putten, Goten, Waterloopen, Hoven, Thuinen, en diergelijke verstaan; in welk wederom verscheide andere en byzondere dingen in acht te nemen zijn, die verscheiden in Grootte, in Forme, in gebruik, in stoffe en in kostelijkheid gemaakt werden.

Gedaante
der Voorge-
velen.

De Voorgevels moeten met een Statige aanzienlijkheid blijk geven wat 'er van binnen te wachten is; en wie daar woond. Daar moet in 't maken derzelve ook in acht genomen werden (is 't by aldien dat ze op hout Peuijen, of op Blokkeels gesteldt werden, 't geene nu zoo gemeen niet als voor dezen gedaan werd, en ook niet vry van gevaar is) hoe veel die mogen over gebouwd werden; als mede hoe veel zy vliegende, dat is voor overhellende mogen opgehaald werden; en waar het min en meer noodig is.

Cieraden.

En wat 'er voorts tot cierlijkheid van Snijdwerken, Nissen, Frontispicen, Pylasters, Spektagen, Kantee-len, Yzere Tralywerken en voor-Ingang, dient waar genomen, dat zullen wy daar ter plaatze beknopt aanwijzen.

De

Zalen en Galderijen der Huisgebouwen. 149

De Zalen zijn in alle Huisgebouwen die iets wil-
len zijn, gemeen en oorbaar: men kanze gevoeg-
zaam in gebruik en eigenschap van de Saletten, of
Voorzaaltjes en van de Eetzaaltjes, en noch wel al-
derbest van de verdrietzame donkere Kamertjes, on-
derscheiden: de Saletten zijn de plaatsen om te
spreken, en daarom best naast of deun aan 't Voor-
huis. De Zalen dienen om iemand te onthalen, groot
bezoek en Statie te houden; waarom zy niet ongra-
celijk in 't midden van 't Huis, als 't Hert in 't Lig-
haam, of als een ruim Marktplein midden in een Stat,
geordineerd werden: gelijk het dusdanige vertrek-
ken mede niet en ontciert dat menze van de rechte
en beste zijde der Galderije of ingang bezoekt. Zy
vertoonen min of meer Cierlijk na datze van Form,
van verdieping en uitzicht, en inkomen verkozen
zijn, alswe met eenige regelen, zoo die by de oude
eertijts als by d'hedensdaagze in acht genomen zijn,
zullen toonen.

De Galderijen geven aan 't inwendig Gebouw
Grootshheid, Gemak en Playzantie; voornamelijk
alfe licht, en nuttig en gemakkelijk tot het bezoe-
ken van veel, of van alle de vertrekken kunnen
zijn. Daarze ruim kunnen vallen moetmenze
niet eng, daarze maar eng kunnen vallen, zoo wijt
maken als men ten uitersten kan. Hoeze wyer en
langer uit gerekt, en fleeksmuurs, dat is, zonder Hoe-
ken of Winkels doorgaan, hoe zy 't Huys in de be-
schouwing grooter zullen doen schijnen, 't geen niet
en zal verminderen, wanneer de Deuren en Ingangen
der Kamers en Vertrekken, dubbel, dat is, regulier
of gelijkzijdig zijn, het zy dan datze tusschen Pyla-
sters, of in de effene Muuren komen, of dat het alle
ware Deuren zijn, of dat er eenige valsche onder loo-

150 *Galderijen en Kamervertrekken.*

pen: wanneer de Deuren in de Galderijen, of Doorloopen die niet al te ruim kunnen vallen, zoo dicht aan den anderen komen dat 'er geen Niscen gemaakt werden, of datze geen plaats voor Tafereelen over laten, staat het best datmenze geheel effen en eenvoudig laat, en boven de Deuren, met vercierde vierkanten of Boogniscen inlaat, en alles uit eenen aart en kleur der Muuren houd; het geeft een zedige en fraje wellstant zelfs in groote en prachtige gebouwen als de voorbeelden uitwijzen. De Galderijen die aan 't achter end met Lichten op de Thuinen uitzicht hebben, schijnen wel playzant; nochtans zullenze grootzer schijnen, wanneerze gesloten en dicht zijn, en dat het oog des beschouwers niet door, dat is 't enden en verder dan 't gebouw gaan kan. Ja de Galeryen en 't heel gebouw zullen verkorten en kleinder schijnen, wanneermen met een geheele opening daar door tot in de ruime Lugt ziet; waar van wy de reden breeder zullen uithalen: daar wy dan ook zullen kunnen spreken van de opene Galderijen, die aan de plaatzen, en aande Thuinen komen; en hoe die verscheidentlijk en opmerklijk in Spangien, Vrankrijk en elders, aan groote Heeren Huizen geoeffent werden.

Hoeze groot
kunnen
schijnen.

Zomer en
Winterka-
maren.

Den gemeenen Huisbouw, onder de gematichtheid van onze Landstreek verplicht de Neerlanders niet, zeer hard gezet te zijn op Zomer en Winterkamers, dat zijn verkoel en verwarmplaatzen; het geen in de heete Landen en in de Koninglijke Paleyzen, pleeg in acht genomen te werden; alhoewel ook onze Huisbewoonders, zoo 't de veelheid harer vertrekken toelaat, na het Zayzoen des Jaars hun verblijf-stook- en Eetplaats zeer licht weten te verwisselen. Groote plaatzen zijn Zomers koel, en
kleine

Ordineering der Kamervertrekken. 151

kleine 's winters warm, en de Kelderkeukens die droog kunnen zijn, en van byzondere tocht bevrijd zijn, zijn van de selve natuur. De Wanden met Laken behangen brengt warmte by, en bloote Muuren koelte. Volgens de gemeene waarneming.

't Ordineeren der Kameren vereist mede een goede waarneming, om 't gebruik en de Form en grootte met de mogelijkheid, wel over een te brengen. Wat proportie van lengde en breedte zy ten opzicht der hoogte behooren te hebben, wat kleine of groote Kamers zijn. Waar inze van de Zalen verschillen, waar hun benaming van afkomstig is, Hoeze by zommige Natien fray gebouwd werden, wat verandering daar in valt, na 't gebruik datze zullen hebben, hoe de Vertrek-kamers, Slaapkamers, Boek en Studeer-kamers, Kunstkamers of Kabinetten moeten gereguleerd zijn; dat zullen wy in een tamelijke orden na den anderen aanwijzen: alhoewel wy achten dat wy aangaande de dry laatste soorten van Kamers ten opzicht onzer Zeeuwze Landsluiden, en in 't byzonder onze Geboorte Stad Middelburg, die moeiten wel mogten sparen, nadien de Goden (is 't me geoorlooft een Heidens woord te gebruiken) daar zoodanig Kerken en Altaren hebben verlaten, dat 'er noch Kunsten noch geleertheid, noch voortgang in de begonne wetenschappen, noch bescherming der welmeenende, noch Vryheid, noch Geregtheid, noch ware Godtsdienft meer kan doorbreken: Zulks dat die Stat van zijn eigen Inwoonders genoegzaam gevloekt en uitgespogen werd, en het tijt werd haar toe te roepen (hoe wel misschien te laat) *ô Middelburg Middelburg sluit u Poorten toe, je Stad loopt uit: en gy Provincie van Zeeland vertrouwd niet langer op u zinspreuk Luctor & Emergo, (ik worstel*

Ordineering
der Kamers.

De Stad Mid-
delburg na
't leven ge-
doodverft.

152 *Ordineering der Kamervertrekken.*

en houd my boven.) Maar schrijft veel eer; *Heere beboed ons want wy vergaan.* Dusdanigen rampspoed had hun niet tijd genoeg by toeval kunnen overkomen, maar men ruste daar niet, voor datmen zelfs by solemnele besluiten de geleertheid en wetenschappen, ja zelfs de hooge School die Stad uitgeboend had; en datmen de klem en uitvoering van zoodanigen Vonnis niet alleen aan een opgerokkend kot vol sijf-koppige Dommekragten had toevertrouwd, maar zelfs by uitgeplakte Plakkaten (niet anders als in een tweede Turkdom) verboden had, datmen over de Wettige of onwettige bezitting van zulken vermogen, niet twistreden noch onderzoek doen zouw. O Klip, ô Zand, waar toe verzeild dat Lant. O Steen, ô Zerk, waar toe vervalde die Kerk? Wy gedenken noch menigmaal aan de nadrukkelijke Antwoorde die zeker doorzigtig Heer eens klakkeloos uit de mont viel, wanneer hem gevraagd wierd, hoe het mogelijk was, dat een overheid, ziende dusdanige mishandeling en verval van zaken, noch veel eer hun macht en gezag kon leenen, om (indien 't geoorloft is zoo te spreken) het Oordeel Godts, tot verderf harer Onderdanen, zoo veel in haar is, al lache die ten dienste te staan, dan de hand uit te strekken, om zooze anders noch door menschen hulp te beschermen waren, die te behouden, zeggende: zy zijn geworden als de trouwlooze Schippers, die hun lading en Kargezoenen aan vremde Kusten verdommineert hebbende, op de r'Huis reis het Schip door een moettwillig lek ontrent de Haven zoeken te verzuipen, om niet verplicht te zijn, rekening aan haar Reeders te doen.

Alkoven,
Garderob-
ben &c.

Tot de Kamer-vertrekken behooren de Alkoven,
Garderobben, en Kleerkassen, Schoorsteenen, en wat
dies

dies meer is; welke dingen 't vernuft des Bouwmeesters, de gelegentheid der Erf, en de zindelijkheid des Heerschaps volgen: alhoewel de Garderobben ook zeer wel in de Galderijen, en in den voorbygank der doorgangen, achter de Portalen, en onder Trappen, en elders beknopt kunnen geordineerd werden. De vast staande Koetzen, zijn van wat geringer slag, en werden thans zelden, en niet zo gemeen als wel voor dezen in de beste vertrekken, plaats gegunt. Wy zullen 't maakzel van alle die dingen, na de verscheide wijzen, met alle haar Richels, Beschotten, zy, voor en achter Panden, Dilt houten, en anders net genoeg aanwijzen, om te kennen wat 'er toe behoord.

De Keukens zijn als de maag in 's Menschen Li.
 chaam in alle Woonhuizen noodig, hoe wel niet even Groot noch met even grooten toefstel van gerief. Zy kunnen onderscheiden werden in Woonkeukens, en Kookkeukens, Zomer en Winterkeukens voor en achterkeukens, en Kelderkeukens, alhoewelze veelzints van een en 't zelve gebruik zijn. En om dat de Keukens in de Huizen by na als een Markt moeten zijn, daarmen Winkels van allerhande koopwaren vint, daarom moetenze van veel gerief verzien, en liever groot, als klein, en beter tamelijk hoog en luchtig, dan laag van verdieping zijn. Zy dienen met Spinden, of Spijskamers, Hout en Turfbakken, Fornaizen, Watersteen, Pompen, Schoorsteen, Trezoren, Dresslooren of Aanrechtbanken, en plaatzen daarmen Ketels en Vaten stellen kan, en met noch veel andere dingen gemaakt zijn. Welke dingen anders in de Heere, anders in de Kooplieden, anders in de Burgerlijke, en veel anders in de Koningen en Princen Keukens gereguleerd moeten zijn, als we op zijn plaats niet en zullen vergeten.

Keukens.

Zoorten.

Gebruik.

Dingen van gerief.

Onderscheit van omflag.

Aanmerking
over de Kelderkeukens.

En alhoewel de Kelderkeukens hier te Lande zeer gemeen gemaakt en tot de dagelijkse Wooning en Huishouding gebruikt werden, zoo achten wy nochtans onder verbetering, datze niet van al ten grooten nootzakelijkheid zijn, om die in nieuwe gebouwen van eersten aan te ordeneeren, voornamelijk niet daarmen de middel in de hand heeft om Woonkeukens effens Vloers die haar licht op de middelplaatzen of aan de Thuinen kunnen scheppen, te maken; want wat is het noodig met den levende lijve onder d'aarde te wonen? dat doet men lang genoeg, als men doot is. Daar en boven looptmen gevaar van vogtige en weeke gronden, in voegen men des Winters, en in tijt van hooge grondwaters zelden droog kan blijven, hoemen dezelve ook met duizent practijken en kosten, van Terrassen, Cementvloeren, dikke Borstweeren, en steene Beeren, poecht te verzekeren; na alle welke gedane kosten, de Huisgenooten zich dan noch dagelijks met Pompen, en Uitbaalien, moeten boven Water houden. Zeker wy hebben ons menigmaal verwonderd, datmen inzonderheid hier binnen Amsterdam, (daar immers op de meeste plaatzen de grond geen natuurlijke bequaamheit heeft, om Kelderkeukens na wensch te hebben, en daarmen nu al ruim zoo ver in de verstandige Ordineering der Huisbouwing, als elders gekomen is) noch al in 't maken van Kelderkeukens tot over eenig tijt is blijven volherden. Onzes achtens, die het licht beminnen, zullen nimmer lust krijgen om op den klaren middag by de Keers, of in de duisternis te leven, gelijkmen in menig Huis doen moet. En niet alleen dit, maar oude en jonge Huisgenooten lijden gebrek door die plaats, die hun tot byzonder gemak moest dienen; want terwijl het d'oude moeijijk

lijk valt, op en af te klimmen: zoo zijn de jonge en onbezuifde Kinderen ieder oogenblik in duizent perijkel om door vallen en rollen, haar jammerlijk te bezeeren. Wy bekennen geern datmen door het maken van een Kelderkeuken, menigmaal een gemakkelijck vertrek meer, als men anders zouw, in een Woonhuis kan hebben, en datmen die elders onder een Zaal, of Opkamer en anders, ja onder een Voorhuis, als 't nau komt, daar 't warm, vry en buiten den gemeenen aanloop is, tot veel gerief voor de Huis-houding ordineeren kan; doch wy achten dat zulken aanmerking voornamelijk dienden te gelden, wanneer men die zoodanig kan uitvinden in een out of lang gemaakt Huis, daar geen bequame Keukens alreede zijn, en datmen om de vermeerdering der Familien, en om andere plaatzen te sparen; noch een vertrekplaats meer van nooden heeft; en belemmerd is om eenig ander achterhuizing op te trekken of gants geen en heeft: alle welke dingen in de nieuwe gebouwen gemeenlijk geheel anders voor komen; dewijl men daar meest de vryheid heeft zoo hoog te bouwen als men wil; want Hemels hoogten is goet koop Erf.

En alhoewel de Bottelarijen, Spijs en Provizi-
kelders, om gewichtige reden best buiten de Kook-
keukens geordineerd werden (gelijk zommige ook
inzonderheid, Zomers, de Spinden en Spijskamers
niet geern hebben daarmen stookt) zoo zijnze be-
quaamft wanneerze dicht daar ontrent zijn, en datze
zonder door 't Huis te swieren, uit den anderen kon-
nen bezocht werden. Om de koelte en bewaring
der Spijzen en Eetwaren, moetenze maar weinig
licht hebben, en beter met Steen verwulft, dan met
Hout overleidt zijn, dewijl de Zolderingen Stofen
Zant,

Bottelarijen
en Provizie-
kelders.

Standplaats.

En maakzel.

156 *Schoorsteen en Schouwpijpen.*

Zant, en met 'er tijd door de Worm vermollfemen, en zavel door laten, en de Spijs bezoetelen. Wanneer de gronden en zymuuren droog, en niet dicht ontrent Regenbakken, of Waterloopen komen, zalmen min nood van Slekken, Zeugen en ander ongedierte hebben: of nu de gebakke steenen beter dan harde Steenen tot de Vloeringen zijn, om dat die 't Water en het nat dat 'er door storten en plengen valt, beter dan den harden Vloersteen in trekt (waarom zommige die met klinkert over kant willen gevloert hebben) dat zullen wy nader onderzoeken.

Schoorsteen.

Gemeene Schoorsteen.

Cierlijke Schoorsteenmantels.

Nader aangemerkt,

De Schoorsteen en Schouwpijpen, zijn de keukens en kamers zoonootzakelijk als de Mont en de Neus tot de Ademtocht; en men is 'er qualijk aan als geen van beide wel trekken wil. In de keukens moeten de Schoorsteen wel eenvoudig, maar wat ruim en wijt zijn, en een brede Haartfede hebben: die ook best den rook optrekken; en groot gemak geven wanneerze wel met leggende en staande Vierplaten, Doofpotten en anders voorzien zijn. In de kamervertrekken past de Schoorsteen meerder bevalligheid en aangenaam cieraat: in welke wel te ordineren den Bouwmeester stof verschaft werd, fraje Inventien uit de Bouw-ordens, het zy dan met kolommen, met Pylasters, Lijstwerken, en frayvlojende korriffingen, Festoenerien, Beelden, Schilden, Bladertjes, &c. te inventeeren; die dan ook geheel na den staat des vertreks en volgens eenerley Bouw-orden (zoeder anders eenige blijk van gezien werd,) dienen geschikt te zijn. Men moet aanmerken dat de overtollige pracht, minder welstant aan de Schoorsteenmantels geeft, dat een zedige vercieringe die tot de wel verkozen proportien der Bouw-orden

Ordineering der sierlyke Schoorsteen. 157

den met een lodderlyke zamenstemming toegevoegt is. Want de vercieringen moeten in geen ding het wezen van een zaak die het verciert, zoodanig belemmeren dat het Lichaam zelfs daar in te zoeken is; want dan is de grootsheid geheel benomen, en 't geheel werk schijnt niet anders dan een op een getasten klomp van allerhande dingen die wel blijk geven datze elders zouden kunnen dienen, maar daar, daar menze ziet, geen dienst en doen. En zoo wy het mogen door een gelijkenis verklaren; zoodanigen werk is even als de Beelden van zommige Schilders, die door de menichte der kleedingen en overtollig gezochte rijkheit der plojen, zoodanig bedekt zijn, dat menzer niet onder bedenken, veel min onder zien kan. Het zou mogelijk iemant te wijt schijnen van de Schoorsteen op den Predikstoel te springen; anders zouden wy over dien, diemen met d'uitstekenste naukeurigheid kosten en arbeid, in de Nieuwe Kerk hier binnen Amsterdam gemaakt ziet, verscheide dingen aanmerken die hier zouden ter sne komen; die wy op een ander tijt sparen; alleen willen wy de alderfchrandersten bouwkundiger in bedenken geven; of het niet mogelijk en zou zijn (schoonmen verplicht is, 't werk in veel opzichten te prijzen) met min dan de helft van die snijwerken, kosten en tijt, die aan dat werk verspilt zijn, een Predikstoel te maken, die zesmaal beter en verstandiger welstant hebben zou. Daar zijn veel fraje voorbeelden en modellen van Schoorsteen in Print uitgegeven, die aan al die oordeel hebben, aanleiding genoeg geven om duizent anderen nieuwljks te inventeeren. En zijn ook noch eenige zinnelijke modellen in haar maat en proportien beneffens haar bekostiging gesteld (daar onder eenige die in Engelant en elders na de oorspron-

Voorbeelden
van Schoor-
steen.

158 Schoorsteenen en Trappen der Huisgeb.

spronkelijke geteikent zijn) onder onze Papiertjes in bewaring. Wat vremde manieren van Schoorsteenen in Italiën en elders nu en dan gemaakt zijn , hoe in zommige kleine vertrekjes aardige Schoorsteentjes, om plaats te winnen, in de Muuren zijn gemaakt; dat zullen we met eenige getuigenissen bevestigen. Wat hoogte het opene van vooren, aan een Schoorsteen hebben moet, om behoorlijk te warmen, en waarom, en hoemen voor dezen daar in gedwaalt heeft; beneffens de waarnemingen die ontrent de Kokers en Schouwpijpen ten opzicht der Zolderingen, Tuleihouten, Reveelen, Daken en anders moeten gelden: als mede tot wat hoogten zy volgens voorname willekeuren, boven de Daken moeten opgetrokken en geankert worden, zal daar al mede gezien werden. Daar het dan ook niet onvoegzaam zal zijn te onderzoeken, hoe het by komt dat zommige Schoorsteenen met alle, eenige met zommige winden rooken: en door welke middelen die gebreken verscheidentlijk kunnen geholpen werden: waar toe wy eenige voorbeelden en ervarenissen, beneffens de gezonde reden zullen bybrengen.

Rookten der
Schoorsteenen.

Trappen en
opgangen.

Onderscheid.

De Trappen zijn van Outs, als d'Aderen in 's Menschen Lichaam aangemerkt; om dat gelijk het bloed daar door in alle de deelen omgevoerd werd, men ook door de Trappen boven en onder, alle de deelen des Huis bezoekt. Zy werden buiten en binnen de gebouwen gemaakt, maar de binnenste zijn de noodwendigste: men onderscheidze in Wenteltrappen, en Bordestrappen, daar de steek en Hoendertrappen, als afzettingen van die, kunnen toegevoegt werden. d'Een soort betreedmen recht van voor zoo als de Trappen in haar Tramen of quartierborden hangen, d'ander hebben, Slingertrappen die om

om een spil gaan; Ook zijnder hangende Trappen die hier te Lande zelden gemaakt werden.

De Trappen van voor aan de ingangen der Huisgebouwen, geven doorgaans wel eenige grootsheid; nochtans werdenze in den Burgerlijken Bouw veelzints alleen uit nood en om Pak-kelders en Wooningen onder de Huizen te bezoeken, geordineerd. Aan ^{Gelegentheid der Trappen.} t wel verkiezen en ordineeren der Binnetrappen zoo ten opzicht van haar plaats als bequame ruimte en licht, en gemakkelijke opgang, is veel gelegen, en is meenig Huys daar door bedorven. Wanneerze ruim en licht, en makkelijk om vinden zijn, en geen voorname plaatzen bederven, zijnze onberispelijk. Die naukeurig op de welstand letten, ordineerenze zelden dicht aan den ingang van eenig vertrek, om dat twee opene gaten van verscheide gebruik, en zomtijts van verscheide gedaante, dicht aan den anderen, een slechte beschouwing geeft. Wat dingen voorts tot het maken van verscheide geslachten van Trappen behooren, hoe hoog en breed die moeten zijn, en wat 'er waar te nemen is aan zeer hooge en doorgaande Trappen, en ten opzicht van 't getal dat ieder Stadie behoort te hebben: dat zullen we ontrent deze plaats aan wijzen.

De Kelders zijn in onze Landen van groot en nuttig gebruik; in 't graven moet men zich na de wecke en harde, vochtige of drooge gront schikken: en op wat hoogte en peil het ontrent gelegen Water, gemeenlijk staat. De diepe Kelders zijn Zomers koel, en 's winters laauw. Hoe dieper hoeze beter Wijn, Aardvruchten, en andere dingen kunnen bewaren: voornamelijk in heel drooge gronden, als ons de voorbeelden in Vrankrijk, Italien, Duitsland en elders waar maken. Men kan de Kelders onderscheiden

160 *Kelderbouwing tot verscheide gebruik.*

Verscheide
Kelders.

den in naam, gebruik en maakzel, als namelijk Pakkelders, Wijnkelders, Woonkelders, Keukenkelders, Proviziekelders, Bier en Wijnkelders en diergelijke. Tot het een gebruik zijnze grooter van nooden dan tot het ander. Daar zijn gegraven en ongegraven Kelders, de ongegraven Kelders werden zommige gelijks of op een trede of twee na met de Straat gelijk gemaakt, diemen zeer wel tot Pakkelders gebruiken kan. d'Ander zijn dieper gegraven, en bequaam in drooge gronden, behalven tot Wijnen en natte koopwaren, ook tot de Provizie van Drank en anders voor de menagien. Tot het laatste gebruik behoordenze ten minsten zoo groot te zijn, datmen ongemoet de Vaten en kranen, kan uit en in gaan, en andere Vaten toe en afbrengen: de Wijnkelders der Voorkoopers moeten zoo wijd zijn dat men tusfen twee, dry, of meer rijen Vaten onbelemmerd passeeren, de Wijn behandelen, Verlaten, of afsteken en regeeren kan. De gevouwteerde kelders zijn koelder dan de gezolderde, die het dommelen en het doorziften van Sant en stof met 'er tijt onderhavig werden. Het licht moet in de kelders zomber zijn, en zoo menigvuldig van gaten verkozen datmen 't minderen en meerderen kan. De gegraven kelders die in Teras of Cement leggen, houden beter tegen 't Grontwater uit, dan die slechts gemeen gevloert zijn. Die de zypeling der by gelegen Grachten, of Waterkillen onderworpen zijn, moeten met Terrasmuuren, of Steene Beeren verzorgen. De kelders die rontsom afwaterende gevloerd werden, en rontsom in haar goten leggen, konnen best droog gehouden werden, van de storting en plenging. Waaronne eenige de vloeren met klinkert op zijn kant, beter achten dan harde Vloersteen, die geen nat als zeer langzaam in nemen.

Hoegroot-
heid.

En verder
gelegent-
heid.

Keldervloe-
ring.

De

De Regenbakken om 't Hemelwater van de Dakken in te vangen, zijn in de Steden daar de Fonteynen en versse Rivieren ontbreken, nootwendiger dan daarze overvloedig zijn. Hun gebruik is ook zeer out; daar is over de Form van de gemetzelde Waterbakken, namelijk ofze rond of vierkant, sterker en 't bersten min onderworpen zijn, lang twist geweest: d'Italiaanze Bouwmeesters oordeelen dat de vierkan- te (mogelijk om dat de hoeken licht af wijken) de meeste noot van scheuren hebben. De Waterbakken dienen maar een in getal, en groot genoeg tot den geheelen Watervang, en 't Huisselijk gebruik te zijn. Hoeze dieper onder d'aarde leggen, hoeze min van 't dreunen, kloppen en kleunen kunnen beschadicht werden. In welgestelde Steden magmen de Waterbakken niet steken dan met toestemmen en ten overstaan der Roymesters. Zy moeten wel dicht met Teras of Cement verzorgt zijn, niet alleen om hun Water te behouden, maar ook om geen vuil Water in te laten; waarom men ook altijd behoorde zorg te dragen datze niet te dicht ontrent Zekreten noch Vuilnisgaten geordineerd werden. Zommige Bakken werden met Kelen en Wangen boven de grond vierkant opgehaald, en gebruiktze om te putten; andere leit men geheel toe, of laat een opening diemen met een Koperen dekzel kan bezoeken, zoo om te putten, als om 't Water te peilen: en ook om als het nood doet schoon te maken. En werden dusdanige Bakken meest met Pompen getrokken: men zeit ook dat dusdanige openingen dienen om lucht te scheppen, en de Bakken voor 't bersten te verhoeden. En gelijk als dusdanige Bakken zorgelijk zijn, zoo is het voorzichtig gedaan wannermen onder aan de Kopere Dekzels daarmen de mont van de toegelci-

Regenbak-
ken.

Wat Formi
de bequaam-
ste zy.

Verzorging
der Regen-
bakken.

Verscheide
maakzels.

Zuiverheid
des Waters
van groot
belang.

de Bakken mede bezoekt, een tamelijke dikke plaat of koeke loot befwaard, om te verhoeden datze de Kinderen niet licht open en doen, en daar in vallen en verzuipen. Men maakt ook de Dekzels met kleine gaatjes om 't Water lucht te geven. En gelijk aan de zuiverheid van het Water, veel tot bevordering van de gezondheid der Menschen gelegen is, zoo zullen wy verscheide blijken by brengen, hoe sommige zorgdragende Overheden, hebben poogen te verhoeden dat door geen vuile oeffeningen, noch stof makende handwerken, als Pelffers, en Wollenschudders, die op het Dak plegen te arbeiden, het Regenwater der goede ingezetenen niet en zoude verdorven werden, waar van die van Leiden een voorbeeld in hun Stats Hantvesten gegeven hebben.

Welputten.

Manieren
van Putten
maken.

De Welputten zijn doorgaans in Europa gemeen, en in drooge en warme Landen edelder van Water, dan in natte en moerassige gronden: 't oude spreekwoord zegt, 't is verlooren zoet Water in de Modder gezocht: gelijkmen het dan ook menigmaal in zulke gronden heeft zien mislukken. De Putten worden gedolven of geboordt, of door middel van beide gemaakt, en met Tonnen, of met Muuren opgehaald; d'eerste manier was eertijts in tamelijke drooge gront, maar de Steene zijn nu meest over al in gemeen gebruik. In wecke, onbekende en onzekere gronden, is 't Puttebooren, inzonderheid het graven niet zonder gevaar, en wy gedenken exempelen daar vijftig voeten hoogte Metzelwerk, te gelijk na den afgrondt zonk, en Steen en Arbeid te loor gink. Behalven daar door 't inkalven der Wangen, en schielijke uitkieming van zy en onder water, de gravers levendig begraven zijn. Beter luktend d'Amsterdammers, aan de Put by d'oude Kerk, en die, die in

in 't Oude Mannen huis in 't Jaar 1605. Door Pieter Pieterzen Ente geboord wierd: dan of het over al zoo zouw uitvallen, daar toe meenen wy niet veel reden te hebben zulks te denken. Hoe voorts de Putten moeten geboord werden, waarmenze behoorde te verkiezen, hoe diepze op zommige bekende plaatzen moeten zijn; en wat eigentlijk de quellen grond is diemen welzand noemd: waar aan 't water kan gekeurt werden; hoe de gront te voeren behoorde onderzocht te werden; wat teekenen datter zijn; wat rechten ontront het gemeen gebruik der waterputten dienen waar genomen; hoe de publijke waterputten met Ringmuuren en Deklijsten, met Waterbakken, en opstaande Yzerwerk, open met Kettens en Put-aakers, of toegeleit met Pompen gebruikt werden, dat zal zoo veel als tot de gemeene practijk diend, aangewezen te werden. In Frankrijk en in Duitsland, heefmen de waterputten in de Huizen en op de voorpleinen van groote Logimenten, gemeenlijk open, en in een half rond met Steene zyvangen opgehaalt; diemen met Putwind-assen veelzints gebruikt; maar wy moeten bekennen dat het grooten en langwijligen arbeid is, en voor een die beter manieren kent, verdriedzaam is te beschouwen. Wijzer en zindelijker zijn de Neerlanders die de Putten meest toeleggen, en met Pompen trekken, en met Gout-schoone Kopere Kranen, in haar waterstenen aftappen: Daar de Francen volgens haar eigen betuigenis, veel te slordig toe zijn om die lang en voorzigtig te behandelen of rein te houden: Ja menigmaal die wel zouden gebruiken (wanneerze door langwijlige slordigheid hun Zekreten te veel bemorft en onbruikbaar gemaakt hebben) om daar in te kakken.

Puttebooren
certijts te
Amsterdam.

v erseide
waar nemit-
gen.

Waterputten
in Frankrijk
en elders.

Zinlijkheit
der Neerlan-
ders boven
andere.

Maakzel.

Vat den aart der Pompen is, hoeze op verscheide wijzen gemaakt kunnen werden, wat dienst ieder ding of gedeelte daar aan doet; uit wat stof het gemaakt werd; hoe de staande stukken, de Looide Bakken, de Houte Bakken, de Zuigers of Emmers het Sloten of Boffen, de Klappen, d'Opnemers, de Ermen, Roejen en diergelijke, behooren te wizen; waarmede de Pompen best verkiezen en plaatsen zal, waar kleine, waar groote, waar dobbelde, waar enkelde, waar met Kranen, waar zonder Kranen of anders schikken, dat zullen we breeder aanwijzen.

Zekreten.

Aangaande de Zekreten, dient in 't ordineeren niet alleen in agt genomen dat het Huis zelfs geen stank of ander ongemak daar van en krijgt, maar oek dat de naaste gebuuren daar van onverhindert aan Kelders en Waterbakken blijven. En gelijk in meest alle fraje Steden daar ontrent tamelijke goede wetten gemaakt zijn, zoo behoordemen alle Kostumen daar ontrent wel in acht te nemen. De Lucht of tochtgaten in betimmerde erven zyn voordeelig wanneerze in de ruime lucht kunnen opening vinden; daar zyn willekeuren welke gebieden, dat by aldien de Luchtgaten op anderluy Erf komen, zy ten minsten 15 voet van de grond moeten staan. De Sekreten dienen geheel vry te zyn, en niet te na aan de Eetplaatzen, veel min in desselfs gezicht. Hoedanig voorts de Kuilen moeten gemetzelt zyn, en de Kokers en Riolen daar na toe geleid en gesteken werden, dat zullen wy met eenige blijken aanwijzen.

Goede orders
daar ontrent.Luchtgaten
hoe te stellen.Vouteeren en
Boogsteken.

Het trekken en steken van Bogen, Boogwelden en keldervouten zal hier ter plaats kunnen in gedachten komen. De werkbazen en d'Authuren hebben
veel

veel en verscheide practijken gevonden om Puntbogen, Flauwe Bogen, Scheluwe Bogen, kruisbogen, en andere zoorten te betrekken; ook om de verbroken Bogen, stukken in te voegen wanneer den regel verloren is.

De Bogen en Boogpoorten werden voegzaamst in de verhandeling der vijf Ordens geleerd. Als mede de proportien en sieraden van allerhande Deuren, Poorten en Ingangen. En alhoewel men om veele noodzakelijkheden en noodwetten niet altijd het beste mag verkiezen; nochtans zal het wel staan als de Deuren van 't voor aanzien, midden in de gebouwen komen, mits datze met d'hoedanigheid des Huis, en den staat des eigen bewoonders eenigzints overeenstemmen. In den gemeenen Burgerlijken Huisbouw, is men veelzints gedwongen de ingangen op d'een of d'ander zijde te ordineren, om een Salet of Spreekkamer aan het voorhuis te hebben: dan aan winkelhuizen, en daar de Erf breekt aan de Straat komt is men zulks niet zoo geheel verplicht. Men mag ook zomtijts wel eenige blijk van Adel, door Wapenschilden, of andere Statelijke kentekenen, daar aan laten uitbotten, dat inzonderheid aan publijke gehouwen, en wel veelzints in de Frontispicen, geoeffent werd. Daarmede 't uitwendig na laat, mag men 't zelve in de Voorhuizen, boven de ingangen der Galderijen, en Portalen, en de Borstweeringen, der hangende Comptoiren, en overgangen van Hangkamers doen. Waar van alreede fraje manieren in de laatst nieuw gebouwde Huizen binnen Amsterdam, en elders uit navolging van die, gezien werden.

Poorten en Deuren.

Vercieringe en Stacie.

Kassijnen, Vensters en Vensterlichten en de Glasramen daar toe behoorende, zijn verscheiden

Kassijnen.

166 *Vensterlichten in d' Huisgebouwen.*

Hoe ver-
scheiden be-
handeld.

Vensters.

Stellen van
niet gemeen-
ne Lichten
moet voor-
zichtig ge-
schieden.

in naam, satzoen en gebruik; dus heeftmen kruis-
kassijnen, Dakkassijnen, kloosterkassijnen, die of ge-
kreuzeerd, gebiljoend, gejuferd, geschaft, of Simpel
gemaakt werden. De Vensters, zijn staande, of
neerhangende, en slagvensters en stantvensters, en
werden na de binnezijde met Spiegels of met Bor-
stels, of met ingelate klampen; en de slechte geheel
effen, of met opgespijkerde klampen gemaakt. Over
't stellen van Vensters en Lichten, die van achter of
op zijde, en op iemants Erve komen, vallen dikmaal
grootte twisten en geschillen tusschen de gebuuren, en
werd door 't onvoorzichtig ordineeren of aanvan-
gen van zommige lichten, menig Huisheer een Kat
aan 't been gesmeten en in Proces met zijn achter of
zy-gebuur geholpen: tot verhoeding van zulks, zul-
zullen wy d'algemeene Costumen, onzer voornaam-
ste Steden in een tamelijke orden aanhalen, en tot de
Burgerlijke practijk verklaren. In veel Grootze en
Statige Gebouwen heeftmen onlangs begonnen,
weynige, maar tamelijke grootte Vensterlichten te In-
venteeren: waar vanmen t'Amsterdam en elders
voorbeelden ziet. Veel Muurs, en weynig Lichtga-
ten, zal een Voorgevel grootzer dan veel Lichtgaten
en weynig muurs maken. Wy plegen de grootte ge-
bouwen, die te vol Lichtgaten waren, dikwils by
de gate plateelen te vergelijken, in welkmen, hoemen-
ze keert of went, niet dan blad en gat zonder verwisse-
ling van gedaante of orden ziet.

Zolderingen.

't Geen tot de welstand der Zolderingen behoord,
bestaat in vercieringe: en werden zommige prach-
tig met Spiegels en Lijstwerken, vergulde Snijdwor-
ken, geschilderde Hemelstukken, en Tafereelen van
onderen gemaakt: gelijk ook andere met gebroke
kleuren vlak gegront, of met Grottissen, en graau-

we Feltoenerien aardig beschildert werden, 't geen ook aan de gelambrisseerde Solderwelfzels en Bogen gedaan werd. Eenen Le Pottre, Teikenaar en Plaat-
Etzer tot Parijs heeft menigte vol geestige en dertel
vercierde voorbeelden van Zolderingen en welfzels
in Print uitgegeven. En gelijk deze dingen aan de
Solderingen en Schoorsteenen licht de plaats wer-
den ingeruimt, zoo werden die aan de wanden zom-
miger kameren en Saletten die uit eenige swier der
Bouwordens met Pylasters en gekornitte Lijstwer-
ken gemaakt zijn, en met Spiegelstukken en Tafe-
reelen in gelaten zijn, mede niet onaardig te pas ge-
bragt.

De Vloeringen werden of met Planken of met Vloeringen.
Vloersteen geleit: de Plankevloeren werden van
verscheide soorten, lengde, breette, en prijs van deel-
en geleid, en of slegt op ribben gespijckert, of zinde-
lijk met Saluwsteerten ingevrogt. Aan de Solderin- En Zolderin-
gen worden de Delen geploegt en met Soldervee- gen.
ren dicht geleid. Men leid de planken gemeen-
lijk endeling na het licht, ten zy den nood anders
leerd.

De Steene Vloeren leidmen of met harde of met Steene Vloc-
gebakke Steen; die of met groote of kleine, enkel ringen.
en eenvoudig in 't vierkant uit eene kleur of met twee
of dryderhande kleuren op verscheide wijzen en For-
men, en schakeringen sierlijk geordineerd werden.
De harde Vloersteen en zijn Marmere, Sweetze,
Doornikze, Souzinze en diergelijke Steen. De Mar- Italiaanze
mere noemtmen Italiaanze Vloeren in de wande- Vloeren.
ling, zy staan zeer rijk en zindelijk, inzonderheit
wanneerze fray met Fazen, en Spiegels, en groote
Steenen in goede orden veranderlijk geordineerd
zijn. Hoeze een-kleuriger en met weinig verande-
ring,

168 *Bevloeringen, Vloersteen, en Stoepen.*

ring, gants zedig, en met grootte Vakken, of Figuren, wel regulier geleit werden, hoeze grootzer en de ruimte van de Salen, Kamers en Galderijen beter bewaren. Sommige reguleeren de verdeeling der Steenen na de swier der Solderwelfzels, dat in zommige gevallen een goet opzicht kan hebben. Maar de veel-kleurige, of dry vierderhande Steenen zijn onzes achtens niet zoo welvoegzaam, om datze sparteling in 't oog maken en 't gezicht van de heele grontvlakte te veel versnijen en alzo kleinder doen 'schijnen. De gebakke Vloersteen zijn Plamuzen, of Bakken, diemen onderscheid in heele en halve Bakken, in Tuimeleers, Estriken en kleingoet. De gemeene soort zijn vierkant, maar men heeft ook achtkante, en Root en Blauw van kleur. Ook vintmen Geel en Groen verglaasde, die wel tot de wanden der waskeukens, Fornaisen en Schoorsteenwanden, maar zelden tot Vloeren gebruikt werden. Wy zullen alle de maten en benamingen dezer soorten beneffens de maniere hoeze gemaakt werden. Met noch veel andere dingen naukeurig aanwijzen.

Vloeren met
Plamuzen
of gebakken
Steen.

Stoepen.

Haar maak-
zel.

Hoe te Am-
sterdam be-
paalt.

De Stoepen zijn aan alle gemeene woonhuizen, als de Voorpleinen der Princen Huizen, en werden of Effensvloers of met weinig, of met veel Trappen opgaande gemaakt: die laag by de grond zijn, werden veeltijts zoo groot als d'heele breedte van de voorgevel, met Houte of Steene Banken, Yzere, Houte of Steene Baaljes en Staandersgemaakt, en in neeringachtige wijken, wel met Pothuizen belemmerd. De Stoepen diemen zydelings met Trappen beklimt moeten om de krimpene Trappen, en 't gebruik der Pakkelders, minder ruimte beflaan: in 't ordinceren behoorden de Stats wet te volgen, en zijn buuren onverlet te laten. Amsterdam heeft de maat der Stoepen,

pen, en opene Slagvensters, Uithangborden, Pothuizen en Kassen, van Straat tot Straat, Grachten en Burgwallen, Sloppen en Stegen, in zijn Handvest, tot op een duim breed bepaald.

Van Yzere Venster-traliën, Lening-Yzers, Balcons en wat dies meer aan de Voorgevels geordineerd werd; daar van zietmen over al fraje voorbeelden: onder die, ziet m'er t' Amsterdam eenige van wijlen Wouter Gerrits gemaakt, die in achtig zijn. Onder onze bewaarde schetzen hebben we noch eenige fraje modellen, die meest in Vrankrijk en byzonderlijk te Parijs na't leven geteikent zijn, waar van eenige niet onaangenaam te beschouwen zijn. In de verhandeling der Materialen of bouwstoffen, zullen we breeder van de verscheide soorten en het Reglement op 't maken van allerhande Yzerwerk, dat tot den Huisbouw behoort, beneffens de soorten, maten en gebruik van allerhande Spijkers spreken: hier slechts in 't voorby gaan met een woord indachtig maken, dat alle Yzerwerk, zoo van Sloten, Duimen, Hangen, Springsloten, Grendels, Schuiven, Krammen, Beugels, Ringen, Draifloten, Klincken, Vensterkrikken, Knoopen, Kloppers, Raambe-slagen, Handhaven, Sluitelingen, Schietboutjes, Fitzen, en wat dies meer is, voorzichtig moet aangeslagen werden; om geen werk, dat schoon en wel gemaakt is, door 't laatste optoizel te schande te maken, gelijk dat door scheuren, splijten, en afbersten; of scheluw en scheuins behandeld te zijn, aan meenig werk gebeurt is: onzes achtens behoorden Timmerman en Smit, met Booren, Kepen en inlaten, en anders elkanderen hier in getrouwelijk de hand te bieden.

Yzere Tra-
liën en Le-
ning-Yzers.

Yzerwerk
voorzichtig
aan te slaan.

De Leuiffen werden meest aan de Burgerhuizen

en die Winkelwaren voorkramen, zelden aan Kooplieden, en noit aan Heeren Huizen gemaakt. Alhoewel eenige, kleine Dekleuiffjes boven 't Kalf van de voordeur, op Kardoezen of Hoekzetten hebben. Uit wat Richels, Planken, Lijften Dekstukken, Leuifyzers en anders de gemeene Leuiffen werden gemaakt, en met Pannen, Leyen, Geteerde Prezenningen of Teergrond en Hamerslag of anders gedekt werden, dat zal op zijn plaats gevonden werden. In 't stellen moetenze binnen Amsterdam, eerst van de Roymeefters aangewezen zijn, hoe menze zetten zal, voornamentlijk aangaande den uitsprong.

Glas en
Glasven-
sters.

Het Glas tot befluiting der Lichtgaten, is in deze Landen heel nootzakelijk en in gemeen gebruik. Men verbezicht tot het zelve Oofters, Heltifch, Mekelenburgs, Bronswijks, Holsteins, Frans en Bourgongjens Glas: men verwerkt dat gemeenlijk by de Voet, die in zommige Steden daarmen deze maat de glazemakers-Voet noemd, vry klein is. Het Glas werd op veelerley wijs, verdeeld en in het Looft gezet. Hoe de zoorten van 't Glas by 't gros, in Kaffen, Kisten, en anders herwaarts gebracht, en by de Voorkoopers gekocht en verkocht werd; hoe veel fchooven daar in gaan, watze gemeenlijk kosten; Hoe de verdeelingen en Figuren der Ruiten in veelerley Kruiffen, Vlechtwerk, Steekwerk, Lampetten, Goutze'fteek, Kerkwerk, Noerze steek en anders plachten onderscheiden en tot de maat der Yzere Gaardens gepast te werden, eer de vierkante Ruiten zoo gemeen als nu waren; hoe de modellen verdeelt en afgeteikent werden, en wat gereetschappen tot die behandeling dienen, dat zal ontrent deze plaats ingelast werden.

Verdeeling
der Ruiten
in verscheide
ftcken.

Om

Kappen en Daken tot den Huisbouw. 171

Om de gebouwen niet blootshoofds te laten, moeten we zekerlijk aan de Daken, Kapbinten en Spanningen gedenken. De Daken zijn of schueins opgaande, of aan vier zijden toegekeuvelt, die men Paviljoen of Italiaanze Daken noemd: doch andere werden, als in d'Oude tijt, geheel vlak of plat toegelid. Die dry hoekschegwijze opgetrokken werden moeten niet te steil noch te vlak van storting maken. En d'hoogte diende na 't vierkant van het gebouw eenigzints geschikt te zijn: hier te Lande is de gemeene Practijk-oeffening, de Daken uit eenen gelijkzijdigen dryhoek te betrekken. De Daken die men steilder maakt, moeten nootzakelijk hooger zijn: en die vlakker leggen, zijn swaar van haar zelve, en in de Winter dik met Sneeuw gepakt, doenze de gordings en de rest, groot overlast lijden. Hoemen de hoek Keppers trekken zal, en wat'er voorts aan 't spannen van afdaken waar te nemen is; Benessens de verscheide manieren op welken de Kapbinten kan ordineeren en schikken na den aard en waarheid des werks; dat zullen we ontrent deze Stoffe niet onder laten aan te wijzen: als mede spreken van de hangende en leggende goten: van de Planciergoten op Kardoezen, met Ornamentlijsten, Neuslijsten en anders. Wy hebben met lange zorg en vlijt, veel fraje modellen en voorbeelden van wel bedachte Kapbinten, van Kerken, Huizen, Schuuren, Stallen en anders verzameld, die meest nauwkeurige geteikent zijn. En hoe weinig hulpmiddelen van die dingen tot noch toe voor de Werklieden voor handen zijn geweest; (alhoewelze zeer daar om vorlegen en daar na verlangt hebben) dat is veelen genoeg bekend. Wy zullen met verstandige en bescheide Mannen zien te

Kapbinten
en Daken.

Hoe in 't algemeen te reguleeren.

Planciergoten, en andere.

Veel afteekeningen en modellen van Kap en Schuurgebinden om ze bewaring.

over

172 't Repareren der Huisgebouwen.

overleggen, wat, en welke van die dingen, eerst en tot de meeste nuttigheid dienden in 't licht te komen: en is 't by aldien eenig Liefhebber of goed-dadig Mensch, ons uit zijnen schat elders in zal willen by springen; wy zullen met alle toegenegentheit, en dankbaarheid erkennen, door zijne weldadigheid geholpen te zijn.

't Repareren der gebouwen een fray voorwerp voor den Bouwmeester.

Reparatie gelichiet om verscheide reden.

Waar in de reparatien bestaan.

Wat recht noodige reparatien hebben.

Even als in 't Inventeeren en uitvoeren van nieuwe bouw-werken 't verstandt van den Bouwmeester stoffe vint om zijn vermogen te toonen, zoo vint het ook goede gelegenheid in en ontrent het repareren, herstellen en nieuwelijks aanbouwen of verbeteren der gemaakte werken. De Reparationen, verbeteringen en nieuwe Aanbouwingen worden gedaan of uit nood om ongelukken en swaarder reparatien voort te komen; of om gemak, of uit zinnelijkheid om mistant en verval weg te nemen. Dus Vijzeldmen de Huizen op die te laag zijn; men bouwd nieuwe Achterhuizingen, Kamers en Keukens, graaft Kelders en Kelderkeukens; maakt Zomerkamers, Lanteerns en overdekte luchtige Eetzaaltjes, Hofprieelen en Latwerken; zet de Schilderquaast nieuwelijks over al op; zet de Voorgevels af; raapt de uitgevreten Muurvoegen vol, trekt Pompen, hervormt Schoorsteenen; steekt nieuwe Peuyen onder de Gevels. Vernieuwd de Daken stukswijze of geheel; En wat dies al meer is.

In alle oneffene Boedels, werden de noodige reparatien aan Huizen gedaan, voor alle andere gemeene schulden betaalt, maar de geheele nieuwe werken zoo grif niet. En men krijgt daar wat van, zoo 'er wat over schiet; als men by de voornaamste Rechtsgeleerde aangetekent vint.

Volgens verscheide Stats Wetten, machmen de Huis-

Huisgebouwen ook niet zoodanig laten vervallen, datze tot merkelijke onteering der Steden en Straten strekken, of tot schade van de Rent-eiffers die gelden op dezelve geschoten hebben, verminderen. Men magze ook niet afbreken, dan met voornemen om die wederom in een beteren stant op te bouwen. Alwaar 't ook om een Tuin of ander geringe bouwing die min als te vooren was, daar in plaats te willen maken, zonder al vooren daar toe van d'overheid gevolmachtigt te zijn. In 't repareren van de Huisgebouwen, behoorden alle Bouwmeesters en Werkmeesters, ten opzicht van de orden om 't werk wel te beginnen, altijd ten profijte van haar Heerschappen, zich wel te bedenken, en voorts alle Materialen die uitvallen, wel te rade houden, niet licht Hout en Steen, Puin en anders weg werpen dat aan 't zelve werk mocht van nooden zijn, als men al dikmaal heeft zien gebeuren. Ook moetmen niet zoo nauw alles verbefigen, dat het opreeden van Steen en Hout, door lassen en voegen, en ongemakkelijke behandeling door de dachgelden op gegeten werd; en de Gierigheid de Wijsheid bedriegt. In 't opvijzelen en optrekken van Huizen moetmen verzekerd zijn, ofmen geen buuren aangaande haar lichten, of ander gemak daar zy recht toe hebben, benadeeld; op dat wanneer 't werk halfbegonnen is, 't zelve niet geschort en werd, en 't Heerschap in moeiten en schade komt. Hoe gemeenlijk het vijzelen toegaat, en hoe de Huizen op schroeven en rollen ook achterwaarts en voorwaarts kunnen gezet werden, (gelijk P. Vingboons van 't Huis van d' Heer G: Ornia getuigt) en wat'er voorts in waar te nemen staat; zullen we door de manier in Amsterdam gebruikelijk, genoegzaam kunnen aanwijzen. Wanneer met het opvijzelen niet

Huisgebouwen mogen tot onteering der Steden niet ongerepareerd blijven.

Geen Huizen af te breken, om ongebouwd te laten.

In 't repareren dient goet overleg.

Gierigheid bedriegt zomtijts de Wijsheid.

Opvijzelen der Huizen.

174 *Landhuis en Hofstede-bouwing.*

Een geheele verdieping of doorgaande gront, kap uitwinnen, is het nauwlijks de pijn weert, ten zy dat men door 't aanhoogen der Straten, geperst werd zulks om minder reden te doen.

Grafgebouwen.

Hier zouden we nu den Tuin der Steedze Huisbouwing mogen sluiten en tot de Landhuizen en Hoeven overgaan, zoo misschien niet zommige zouden oordelen, dat men de Doodgraven, of Grafgebouwen, als de laatste Woonhuizen, en meest in en zomtjits ontrent de Kerken, en Kapellen, gemaakt werden, tot die der Burgerlijke Huisgebouwen behoorde toe te voegen: daar onzes achtens in de bouwkunde der Antijken genoegzaam van gesproken is.

Land leven beschreven.

En gelijk d'oude plachten te zeggen dat het Landleven het vermakelijkste, het voordeeligste, het gezontste, en dikmaal het zaligste leven is; zoo leveren die dingen welke tot de ordinering en botwing van Landhuizen, Hoeven, Lusthoven, Boere woningen, Stallen en Schuuren, en anders waar te nemen zijn, een groote reeks van zaken uit; die, om 't gezeide vermaak, profijt en welvaren waarlijk daar in te vinden, op 't netste dienen bevorderd te zijn. En alhoewel het in onze Landstreken niet zoo zeer aankomt op de keur, waarmede een Landhuis verkiezen zal, als wel in Bosachtige en Bergachtige en Moerassige Landen; nochtans is d'een plaats, gelukkiger en gezonder dan d'ander. In vlakke en leeg Landen mag men de hoogste plaatsen verkiezen. En in Bergachtige Landen de vruchtbare Valleyen. De Landhuizen die niet te wijd van de groote vermakelijke wegen, met het schoonst in 't aanzien, en ontrent eenige Watergang of vaard, en niet te wijd van de hulp der Menschen gelegen zijn, kunnen niet

De bouwing der Landhuizen en Hoeven van breeder omflag.

Waar men Landhuizen bouwen moet.

onver-

onvermakelijk zijn: en ook zeer ligt het gemak van alle af en aanvoeren genieten. Gelijk aan d'andere zijde, de Lanthuizen en Hoeven, ontrent sterk afloopende Wateren, of Zeeboezems, of Meyren, groot gevaar loopen. Ook kunnen zommige Landhoeven, door 't over wajen en verstuiven der Duinzanden, zeer geplaagt werden, wanneerze daar deun by gelegen zijn. Zy moeten ook niet verkozen werden te dicht aan de weg, en daar de dagelijkse en gemeene wandeling en voorbygang valt, op dat het Huis van den Heer niet veel eer een Herberg, dan een lust en rusthuis zy. Sware Playzanthuizen, en Hofsteden te dicht onder de Vestingen der Steden, of in nieuw ingedijkte Polders te bouwen, heeft meenig Heerschap berouw en schade toegebracht: dit wisten ook de spotachtige Joden, den Propheet schimpswijze toe te dienen als hy haar Jeruzalems belegering voorspelde, als men by Ezechiël zien kan.

waar gevaarlijk.

Ezechiël II. v. 3.

De Lanthuizen kunnen in dry geslachten onderscheiden werden, namelijk in Gemeene; in Eerlijke en in Adelijke: d'eerste diemen tot gemeen gebruik en stille buitenwooning; de tweede voor vermogende luiden, die niet al te veel willen laten blijken, daar glorie in te stellen: en de laatste voor die met Pragten Hoflijke omslag, hun naam en geslagt pogen in aanzien te houden. Indien men in 't verkiezen van een lustige en vruchtbare oort, juist alle deugden en natuurlijke bequaamheid niet en kan aantreffen, dieder tot vermaak en profijt van een heerlijk Landhuis en Hofstede vereist werd; nochtans en behoordemenze noit aan zoo Bar-oorigen hoek, noch zoo ongelegen, noch onvruchtbaar te begrijpen, dat 'er Kost en Konst en Arbeid aan zou te vergeefs zijn. En opdat men zich hier in ook na eenige regel zou kunnen dragen,

Dryerley Landhuizen.

Wat in de verkiezing van een plaats tot een Hofstede in 't algemeen moet waar genomen zijn.

dragen, zullen we eenige proeven, die de gronden, de vrugtbare Aarde, en gezonde Wateren leeren kennen, niet vergeten by te brengen.

Hoe klein en eenvoudig een Landhuis aangeleit werd, daar diend niet van 't nootwendigste te ontbreken; ja het behoorde zijn zelfs onkosten, en 't leven van den Heer te voeden. De wijze Kato plach te zeggen; Dat een wijs Land-Huis-Heer zijn bestier zoo moest aanleggen, dat hem zijn Hofstede meer verschaft te verkoopen, dan benoodigen in te koopen. Die dan verstandig willen bouwen, zullen hun landhuis aan zoodanigen vruchtbaeren oort stichten, dat 'er wel een lusthof tot vermaak en een Moeshof tot de Keuken; maar ook Boomgaarden, Weyen en Zaylanden tot voordeel en Jaarlykze inkomsten, rontsom gelegen zijn. Hier in is ook al dikmaal gemist: zommige hun Landhuis en Hofstede te groots aangeleid, of dikmaal teveel geld verspild hebbende, eerze noch Vryheer van de grond waren, heeft te weeg gebragt dat d'onkosten meester, en 't Heerschap geperft wierd, 't heele Kraam teffens te verkoopen: rechte *Buiten-huizen* die de Meesters doen verhuizen.

Wat tot een Adelijke Hofstede behoort. De voorname dingen die tot een Landhuis, en Hofstede na de Adelijke wijze, behooren, zoumen kortelyk aldus kunnen optellen, en zeggen datze bestaan, in Voorhoven, Pleinen, Huisgebouwen, met Kamers, Zalen, Portalen, groote Ingangen, Galderijen, groote Trappen, Kelders, Keukens, Bottelarijen, Paardestallen, Thuinen, Orangerien, Parterren, Bloemhoven, Dreven, Vijvers, Menagerien, Waranden, Vogelkojen, Duif huizen, Queckerijen, Bosjes, Heggen, Iat werken, Beelden, Groenewagens, Prielen, Palmheyningen, Paden, Hekken, Drayboomen;

men, Bruggen, Poorten, Moeshoven, Boom-gaarden, Weyen, Zayakkers, Boere Wooningen, Stallen en Schuuren, en wat 'er meer toe hoord. Welke dingen of in 't geheel, of stuksgewijze, en na ieders gelegenheid moeten en kunnen geschikt zijn; alswe in 't byzonder zullen aanwijzen.

Hoemen de Lanthuizen na verscheide Staten behoorde te ordinceren ten opzicht harer vertrekken; na wat Oort of Wint zy best gekceert staan: wat tot haar cieraad behoord, waaromze zedig en met weinig cieraad van buiten behooren te zijn, hoe de wegen en toegangen behooren beplant te zijn; wat zypaden zy moeten hebben. Waar en hoe de Paardestallen behooren geordineerd te zijn; wat Poorten, Hekken en Bruggen, betamelijk zijn. Hoeze verscheidentlijk kunnen gemaakt werden, ten opzicht van de behuizing van den Heer: Dat zal alles tamelijk breet aangewezen werden. 't Verdeelen en afsteken van wegen, Rijd en Wagenpaden, Dreven, Vijvers, Bloem en Moeshoven, Heyningen, Schuttingen, gelinden, Latwerken, Wagens, Prieelen, Fonteynen, Zonnwijzers, Beelden, &c. Behooren in de eerste plaats tot de ordincering en bouwing van 't Heeren Land-Huis. Hier ontrent zullen we aanmerken, hoe breed de algemeene Wegen, Paden en Pleinen behooren te zijn. Hoe men de Paden hard kan maken, wat lywegen en noodwegen zijn. Wat beplantingen en zoorten van Boomen daar toe behooren; waar en welke Vruchtboomen hier of daar best voegen; welk best open, en welk beter tegen Schuttingen tieren. Wat Heggen, of Mantelingen van ander Boomgewas tot Schuttingen dienen kunnen. Waar hooge waar leege Boomen passen. Hoe de Boomen tot de verscheide gronden moeten

Hoe de Landhuizen verscheiden kunnen geordineert werden.

Ordincering ontrent het beplanten der Hofsteden.

*tOrdineeren
en leggen
van hoven.

Vijvers.

Orangerijen.

Boomgaar-
den, Weyen
en Zaylan-
den.

toegepast werden. Wat in 't ordineeren en leggen van Parterren waar te nemen is: wat gelegenheid een Hofgroots maakt. Hoe den Moeshof en haar Bedden tot gemak geordineerd, en voornamelijk uit goede aarde verkozen, wel voegzaam van den Bloemhof kan afgecheiden werden. Welke Form van Vijvers en Viskolken best tot de voortteeling is. Wat 'er in 't aanbesteden en delven van Vijvers en Grachten en 't vervoeren der spijs waar te nemen is. Waar niet onvoegzaam bleekvelden kunnen verkozen werden. Welke winden, als schadelijke moeten afgekeerd werden. Wat tot de Bosplanting in acht te nemen staat. Wat vremde en rare Boomen en Bloemen, men hier te Lande queken kan. Hoe de Orangerijen moeten gelegen zijn. Wat Stoven en bequaamheden zy voor de winter vereiffen: en wat Tobbens en Bakken de voegzaamste zijn, en hoeze moeten gesteld werden. Waar de Latwerken, Wagens en Prielen best voegen: wat form de verstandelijkste schijnen: Hoe en waarmen onkostelijk Fonteynen kan maken en welk water daar toe bequaam is; als mede hoemen door Konst een Echo vinden kan; en hoemen voorts de Pronkbeelden, en borstbeelden, tot verciering der Tuinen en Galderijen ordineeren en volgens een grootze wijze stellen zal.

De Boomgaarden, weyen en Zay-akkers behooren eigentlijk tot den Boer, of Landbouw; en hebben om wel geordineert te zijn verscheide waarnemingen noodig. Wy zullen aan wijzen in wat plaats, en hoemenze verkiezen en beplanten zal; en waarmede met verscheide Vruchtboomen moeten beplant en hoe gerangeert zijn. En in wat voegen voorts de Boomgaarden met slooten moeten omgraven zijn. Wat landen best tot weyen en wel gelegen

Boere wooning, Stal en Schuurbouw. 179

legen voor den Landtman kunnen zijn : hoedanig voorzien van drinkputten, en wat dienst eenige schaduwwachtige hoeken de Koebeesten toebrengen kan. Als mede hoemen de Zaylanden afsteeken zal, waaromze met leege Boomen moeten beplant, en Slootten omgraven zijn, en wat Hamey-hekken, Boomen en anders, d'ingangen van Weyen en Zaylanden hebben moeten.

Voor al moet hier in aanmerking komen waar men de Boere wooningen, Schuuren en Stallen ordineren zal, het zy dan dat die zullen dienen voor een Kastelein, die 't bewind der Hoeve ten profijte van den Heer heeft, ofte dat hyze in Huur heeft. Hoedanig en waarom zommige met voordacht de Boere wooningen altijd van het Heeren huis afgelegen, en aan de linker zijde hebben geordineerd (daar het andere zonder onderscheid altijd aan de westzijde hebben willen plaatzen) dat zullen we neffens andere dingen aanwijzen. Men kan het gansche beslag der Boere wooningen in de volgende dingen bepaald zien, alhoewel aangaande zommige, d'een min d'andere meer noodig zijn : wy achten dat de Boere wooningen na by de rijd en wagewegen moeten gelegen zijn : ook zoo datze water ontrent haar Stallen met gemak kunnen brengen. De Schuuren moeten dicht by, en meer dan groot genoeg tot d'inzameling van den Oogst, en met een of meer vaste Dorschvloeren voorzien zijn. De Stallingen voor de Beesten, die veele aan de Zuidzijde willen geplaatst hebben, moeten zoodanig met minder Stallen, en hokken, afgeschoten zijn, dat de Paarden en andere groote beesten, van de mindere kunnen afgecheiden zijn. Die hun Hoy niet in de Schuur kunnen laten, gebruiken Tassen, of overdekte bergen. De boere

Boere Wooningen.

Hoe gelegen.

En met wat omslag bestimmed.

180 *Boere wooning, Stalen Schuurbouw.*

wooningen moeten ook van Kelders voorzien zijn , om de Melk , Boter en ander zuivel koel en kuifsch te houden. Kassen en berders om de gemaakte Kaas te leggen. Stallingen en logien voor Karren, Wagens, Heggen , Ploegen , Paarde Tuigen , en wat meer tot den Landbouw behoord. En voorts goede wooning voor den Huisman, en Logiment voor Maagden en Knapen. Zoo mede koten voor de Verken, Hoender en Kalkoen hokken, duive Koten , Mestputten, Bak-keet en wat dies meer is. Tot welk alles niet qualijk schikt , dat een tamelijk groot voorplein of buiten-aarde aan de wooninge voor 't uitlopende klein vee leedig gelaten werd: ookeen waterkolk voor Enden en Ganzen of andere watervogels. Wy hebben veel fraje modellen , en ontwerpen nopende de Boere wooningen , Stallingen en Schuuren allengskens by een verzameld, in welk alle verdeeling der wooningen , in de gronden , en in doorsnijding en andere standen in opstal buiten en binnen in haare spanning en binden nauwkeurig met de bygestelde maten afgeteikent zijn. De byzondere dingen , die verder aan de Boter en Kaasmakerijen en voornamelijk aan het Schuur en Stallingbouwen waar te nemen zijn , namelijk hoe een Paardestal en een Koeftal moet gemaakt zijn , wat 'er al aan is : welk men de Risteelen de Boomen, de Kribben , de Koebochten , de Greppen , de Klauwborden , en al de rest noemd ; en wat gebruik zy alle tot die benamingen hebben ; hoe men de Dorschvloeren verzorgen moet ; Waarom de Bakketen alleen en van 't Huys en voornamelijk van de Schuuren moeten afftaan : hoe de Duifhuizen en Koten kunnen gemaakt werden ; en hoe tegen Roovers en schadelijk Vee te verzorgen , hoe en waarmen Byestallen moet zetten ,
waar

waar de Mestputten , en Verkensloten behooren te staan : wat maakzel de Schaaftallen hebben moeten, en wat dies meer is, zullen we volgens d'hedensdaagze Practijk-oeffening aanwijzen.

Ordineering van verscheide dingen ontrent de Boere wooning.

En alhoewel misschien onze redeneering zommige licht vermoeide geesten al te lang en meer dan te ruim mocht schijnen uit gedegen te zijn , of dat we alreede te lang zijn bezig geweest met alles over hoop te halen ; nochtans gelooven wy , dat de algemeene bouwkunde ons noch veel andere dingen kan afvorderen , die in onze oeffening niet dan met de grootste nalatigheid en konnen achter wege blijven.

Onder deze konnen zeer welvoegzaam de maniere, Formen en Kostumen van Bak-ovens , Fornaizen , Werkhuizen, Distilleerplaatzen, Verwerijen , Zoutketen, Kruitmolens, Mauterijen, Steenovens, Pot en Tegelbakkerijen , Perfferijen , en al wat ontrent de Vierstokerije behoord , betrokken werden.

Kostumen over de Bak-ovens en Vierstokerijen.

En nadien dat in geen bouw-werk de willekeuren der Steden, nauwkeuriger dan in die moeten waar genomen werden, zoo zullen wy niet alleen in veelen aanwijzen, hoe de gezeide Vierstokerijen konnen gemaakt werden, maar ook aanwijzen hoeze volgens de rechten, en met verhoeding van Brant en anders behooren en moeten gemaakt werden.

De Werten moeten in de Vierstokerijen nauw onderhouden werden.

Van eenige der gezeide dingen, hebben wy ook zeer fraje afteekeningen. 't Kan niet ontkennt werden dat het maken van Dammen, Kay-ingen , Beschoy-ingen Paalwerken, en wat dies meer daar aan vast is , tot de bouwkunde behoord: en komen dusdanige dingen in 't maken van Grachten, Zassen, en diepen van Havenen, en verslopte deurvaarden, 't leggen van Bruggen steken van Boogen, houten en steene Sluizen en Beeren, om water te schutten, zeer wel te pas.

Sluis, Hoofst en Paalwerk hoort ook tot de bouwkunst.

Beschoy-ing
der Wallen
en Grachten.

De Kay-ingen werden met Planken en Palen, of met Steen, en zelden, als in gront, en walbraaken met Rijsvlechtingen, en ruwe Steen daar tussen gedaan. De Planke Beschoy-ingen tot vaste wallen, zijn t' Amsterdam lang de zak gegeven, en de Steene algemeen doorgebrooken. Alleen heeftmen in de laatste uitlegging van zommige nieuwe Grachten, de Beschoy-ing van hout gemaakt, die buiten twijfel wanneerze vergaan en de nieuwe gronden bezadigt zullen zijn, met Steen zonder opzicht op de bekosting te nemen, lofsijk zullen vernieuwt werden. Voor twee Jaren heeftmen de wallen van het Molenwater binnen Middelburg in Zeeland, met Rijsvlechtingen of inkrammingen voor 't inkalven geschoijd om verder inbreuk en kosten te ontgaan, een teken dat in die Stad, den armen Drommel uithangt. En waarlijk zoo 't niet tijdelijk en waar geschied, die heele wandel en rypadt was niet alleen in weinig jaren ingekalft, maar ook die Stadt van zijn overige luister en vermaakelijke wandeling berooft geworden; Dat zeker al ten grooter jammer voor de Middelburgze doe-nieten zou geweest hebben: voornamelijk zouden de Nacht-uylen en die als ritzige Katten onder 't voordeel van donkere Mane-schijntjes daar loopen krollen, hun dat verlies te beklagen gehad hebben. Alhoewel N. N. wel mocht wenschen, dat het over thien Jaren ingeswolgen waar geweest, zoo had hy misschien zijn hand door een te voorbarigen boezemgreep aan een eerlijke getrouwde Juffrouw geoeffent (dien hy mogelijk voor een Orientaaltjen aanrande) in die befaamde wandeldreef, niet verbrand. Hoe voorts de Dammen tot afkay-ingen, in 't maken van nieuwe Bruggen, en Steene Sluizen behoorden te wezen: hoe 't uitspat-

Dammen.

ten

ten der wallen kan verhoed werden, en wat 'er toe behoord, om slag van water te verduuren, dat zullen we neffens het maken van Steene Beeren, Oudanen, Paalwerken tot Hoofden, Havenen en Moeljes, vervolgens aanwijzen. En hoe veel aan die zaak gelegen is, en hoe alle zorgdragende overheden daar op behoorden acht te slaan, en zeer geerne mosten voorzien zijn van ervaren Mannen, om in tijt van nood, hun oordeel en dienst deun by de hand te hebben; dat zullen wy met eenige nutte bedenkingen nader aanraden. En gelijk de zorgeloosheid in deze, en 't verachten van wijze mannen raad nu en dan onverzettelijke schaden heeft toegebracht; zoo hebben ook die der Stadt Vlissingen eenige Jaren geleden ook wel getoond watze waardig zijn; wanneerze aan zeker Bouwmeester (die by ons in achting is, en haar de middel aanwees om in weinig tijt, jaarlijks wat meer kosten aan hun gevaarlijk hoofd en paalwerk te doen, danze gewoon waren, om daar door zoo veel te avancieren datze in hondert Jaar geen omzien daar na souden hebben) tot ant woord gaven: *Onze nakomelingen mogen ook wat doen, 't zal onze tijt licht nitbouwen.* Waar op de voornoemden Bouwmeester niet onverdient antwoordende, zeide: *Verzmipt dan liever hoe eer hoe liever gemakkelyk en geruystelyk, zoo zullen de nakomelingen je zorgeloosheit niet verwijten kunnen.*

Hier toe kunnen de Sluizen en 't geen tot dieping der Havenen, en schuuring dient zeer licht betrokken werden. Het is wegen de groote dienst der Schutsluizen te verwonderen zegt Roemer Visser, dat de botte Hollanders geen Sanct of Heylig hebben gemaakt van die geen diese eerst gevonden heeft. De Waterfluyzen werden onderscheiden in fatzoen en

Sluizen.

gebruik; dus heeft men Schutsluizen, Vloetsluizen, Schuursluizen, Speuifluizen en diergelijke. Hoedanig die moeten gemaakt werden, waar en wanneerze kunnen dienst doen, hoeze moeten verzorgt en waar genomen en wel onderhouden werden, tot verhoeding van onheilen; wie 't recht van Sluizen te leggen toekomt, en wat er voorts toe behoort, dat zullen we met voorbeelden en bestekken, beneffens de toefstel en behandeling der Slikhouten, Kloosterhouten, Swalpen, Bodems, Wegeringen, Schoftgebinden, Stortebedden, Deuren, Spillen, &c. Nader aanwijken. Daar by ook aan teekenen verscheyde manieren van Havenschuuring en dieping door Moddermeulens; overstorting van Water door Mole en Pompwerken, Hoosen en diergelijke.

En Bouwmeester moet goede kennis van de materialen hebben.

Kennis van het Timmerhout.

En gelijk als men sonder Hout, Kalk en Steen en andere Materialen niets bouwen kan, soo is de ware kennis, der algemeene Bouwstoffen, den Bouwmeester soo noodzakelijk als sijn regterhand gelijk hy ook sonder die, sijn Meesters en dikmaal hem selven seer schadelijk is. Hy moet dan eerstelijk net kennen, de natuur, soort, en benaming van alle Timmerhout; en weten welke Land-aart het beste is, wat lengde en wat swaarte alle geslagten van gezaagt en ongezaagt Hout heeft; waar Eyken, waar Greinen, waar Vuurenhout of Wagerfchot behoort gebruykt te werden; van wat prijzen het gezaagt of ongezaagt is; welk by 't stuk, welk by telling, en welk by de maat verkogt werd. Wat het honderd, het duisent, het schok en anders van het telgoet, by inkoop en uytkoop gemeenlijk geld. Wat allerhande Delen, Ribben, Keppers en ander gezaagt Hout van yder sne op de Zaagmolens betalen moet. Wat verschil tussen goet en slegt hout is; wat Motverig, Reetschaleg en wrak Hout

Hout is. Hoe 't Hout verarbeid moet zijn, om langst te duuren. Hoedanig 't Hout uit de Noordze last komende gesteld is; van wat lengde en nut de Mors, Larewijkze, Swijnzontze, Langezontze en Koperwijkze en andere Noortze deelen zijn. Welke onderscheid in Boomze Sparren, korte en lange Revelaars, enkele, dobbele en sware Juffers en diergelijke te maken is. Hoe lang d'enkele en dobbele Paalbalken; de verscheide elle Balken en Stolpbalken zijn. En hoe veel duimen swaarten zy hebben. Van wat swaarte, lengde en breedte al'e soorten van gemeene delen, Balkdeeln, Pruissedelen en andere gezaagt werden, en hoe breed zy werken. Op wat swaarten de verscheide ribbens en latten gezaagt zijn, en wat Blaren, Ribben, Kepers en Veren men uit wagerschot heeft.

Tot de kennis van 't Hout volgt datmen 't heele ^{1't Ampt en} Ampt en vermogen van een Timmerman weet; dat ^{vermogen} een Bouwmeester nette kennis van al zijn doeningen ^{van een Tim-} en gebruik van zijn gereedschappen, spreekwoorden, ^{merman.} en woorden van gebieden, en diensten der groote werktuigen, die tot hyffen en aanvoeren voordeel-
lig zijn, heeft: zulks dat hy in alle geval, net kan ordi-
neeren, wat gebiljoend, gejufferd, gelipt, gemeskant,
gerabbat, geschaft, geploegt, met pinnen en gaten,
met tanden, en anders moet bearbeid en behandeld
zijn. En wat'er voorts by Inloeven, Inlegeren, In-
zinken, Fermetten, Intuimelen, Bedragen, Toeleggen,
en diergelijke verstaan werd. Gelijk ook het Hout- ^{Houtdragen}
dragen, voor zoo veel het Balonsters, Kolommen, ^{en Beeldsnij-}
Bollen, Sporten en andere dingen toebrenge; en het ^{den.}
geen een beeldsnijder in 'tsnijden van Festoenen, Schilden,
Modiglions, Basimenten, Kapiteelen, Bloemen,
Lijsten, Beelden, Grottissen, Bladeringen en anders

186 *Aart en vermogen der Bouwstoffen.*

verschafft; hier onder zou kunnen betrokken werden.

Metzelaar heeft een groote rol in den Huysbouw.

Den Metzelaar als een van de vier boukundige Ambagten, speelt in den Huisbouw nevens den Timmerman by na de meefte rol: in alles wat hy van 't zijne daar aan toebrenge, en van hem geweten werd, moet den Bouwmeester grondig afgericht zijn. 't Komt 'er hem dan op aan dat hy niet alleen den aart, zoorte en groote, maar ook de waarde van allerhande gebakken, en gehouwen Steen, Kalk, Zant, Cement en anders kent, en hoe die ook best en met de meefte voordeel welvoegzaam kunnen verarbeid werden.

Zoorten van gebakken Steen.

Van de gebakken Steen zullen wy aanwijzen, van wat maakzel de Yffelsche, Leidze, Dortsche, en andere Steen is. Wat roode Moppen, Grauwe Klinkerd, dikke Klinkerd, Pleveyen, boven Steen en onder Steen is. Wat zoorten en groote van Plamuzen, Esteriken en Tuymelaar, wittē geschilderde en verglaasde Steentjes daar zijn; welk Steen tot Straten, tot Bakken, tot Kelders, tot Weltzels, Binnemuuren, Buitenuuren, Vloeringen en Haartfeden dienen; hoe veel Steen van ieder zoort in een roede muurs, van 1. 1 $\frac{1}{2}$.

In verscheyden toepasselijk gebruyk.

2 $\frac{1}{2}$ en meer Steen dik gaat: hoe dik zy droog, dat is, zonder moortel, en hoe zy met moortel metzelen: hoeze behoorlijk moet nat gemaakt werden. Hoe d'een Steen tegen d'ander uitgerekent werd. Wat vrachten en ongeldē, op Steen Pannen en anders op verscheiden plaatzen vallen. Van wat groote, prijs en deugt, de roode, de blauwe, de verglaasde Pannen, halfbakken, heelbakken, keelpannen, schouwpannen, vorsten en diergelijke zijn; welk groote Enkhuizer en Woerder Pannen zijn. Het onderscheid van Dortsche, Engelsche, Doornikse, en

Pannen.

Kalk.

Friesche

Aart en vermogen der Bouwstoffen. 187

Friefche Kalk: wat yder foort by den Hoet, dat is omtrent 16 fakken, kost: tot wat werk d'een beter dan d'ander van vermogen is. De deugt van wit en graauw Zand, 't mengen en beslaan van verscheyde Moortel; waar min, waar meer, en hoe veel Zant moet by gedaan werden. Hoe de Bastaard Terras, Bak-terras, en Cementen gemengt werden, en zoo voorts. Hier by zullen we de Kalkbranding, de vervalsching der Kalk, de Metingh en alle de Orders daar op, tot een toegift by voegen: beneffens de proeven op 't Zand; de quade streken der Zandhaalders; reglement op 't meten: wat Keurmeesters op Steen, Kalk, Zant, Terras en Moortel, gesteld zijn.

Zand.
Moortel en
Terras.

Kalkbran-
ding en Zand-
proef.

Al de benamingen, en doeningen der Metzelaars behandeling; als namelijk haar gereetschappen, werkwoorden, en woorden van gebieding, moeten ook geweten zijn. Een Bouwmeester moet zoo wel als een werkman verstaan wat rooven, bikken, volrapen, afzetten, plaasteren, strijken, ophalen en andere behandelingen zijn: wat puntbogen, paanderpunten, flauwe, scheluwe, en ronde bogen zijn. Wat een vallende Tant, een staande Tant; kruys Verband; staande verband, petitze en streckze Laag, vlegting, Sleeksmuurs, Bedommelen, Rol-lagen, Kantlagen, verlore Lagen, en diergelijke zijn. Wat vliegende, wat slepende, wat in 't Loot, wat schoon en wat werkelijk gevrogt is. Wat Kleefoor, Borstweer, Toog, Vermeel of Fromeel, Stootvoegen, Langevoegen, en honderd andere Werkwoorden meer, beteekenen. Wat Troffels, Houhamers, Mokers, Pikkers, Hantboomen, Breek-yzers, Waterpassen, Rij-en Winkel-haken, Schiet-looden, Passers, Metzeldraden, Schoppen, Houwen, Moortel-tobben,

Metzelaars
werkwoor-
den en ge-
redschap-
pen.

Bak-

188 *Aart en vermogen der Bouwstoffen.*

Bakken, Ladders, Moortel- en Steen-paarden, Planken, Stengen, Metzelhouten, Stellingtouwen, Kruiwagens, Zakken, Manden, Plaafterborden, Panneftrijkers, Voegyzers en anders, die wy alle zullen aanwijzen dat den Metzelaar hebben, en wel weten te gebruiken; Die moeten den Bouwmeester niet onbekent zijn.

Steenhouwer.

Tot het Metzelwerk behoord mede de Steenhouwerije, en wat van harden Steen, als gebeenten der Huisgebouwen, tot dezelve verorberd werd: ten zy dan, dat een gantsch werk, het zy voorgevel of meer als die, geheel uit witten of blauwen, Oorduin gebouwd werd. En zijn ook in veel wel gereguleerde Steden, de Steenhouwers, met de Lootgieters, Pompmakers en Schalyedekkers onder een Gild. Den Bouwmeester is ontrent de Steenhouwerije verpligt te weten, van wat natuur en aart de blauwe, grauwe en witte Oorduin, Marmers en anders zijn. Veel dingen van blauwe steen vint men in verscheyde voorkoopsteden, als Dort, Brussel, Doornik, en anders in voorraat en tot verscheyde diensten behouwen. Men onderscheytse hier te Lande in Naamsche, Dinantsche, Soucinsche, Doornikse, Bente-merfche, Sweetse, en Italiaanse Steen. Van verscheyde blauwe Steen vintmen, Spinnings, groote en kleyne Goten, Vorsten, gelijste bree en smalle Dremfels, Kelder-wangen, Water-steenen, dobbele en enkele Pompbakken, meer en min gecierde Staanders tot Stoepen, Poorten, Kardoesen, Pinsteenen, Sleutels, Serken, Reepen, Fasen, fijne en grove, geflepe en ongeflepe blauwe en grauwe, roode en grauwe Sweetse, en Italiaanse verscheyde Vloer steenen: gevlamde en ongevlamde Kolommen, Pijlsters, Pedestalen, Basimenten, Kapiteelen en anders;

Aart en soorten der gehouwe Steen.

Voorraat van blauw Steen.

ders; gebakken Schenkels, halve Kolommen, Pooten, Ovalen, Potten, Bollen, Borstbeelden, en veel andere dingen, die veelzints vaste maat en prijs van in- en uytkoop houden.

Gebakken
Steen-ciera-
den.

Naukeurighēyts halven agten wy niet onvoegzaam te zijn hier de maniere van Steenvormen, Pannebakken en Plamuzen maken, by te voegen; en daar in aan te merken hoe veel Werkvolk daar toe vereyft werd, en wat yder daar ontrent doet en toebrengt. Wat yder daags winnen kan, en hoe veel Pannen, of Steenen, of Plamuzen een Werkman op een dag van elk soort vormen kan. Hoe de Kley bereydt, en op de vormbank in de vorm gedaan, met de boog afgesneden, met de natte Plaam overloopen; en de Steen te droogen gezet werd. Hoeze droog zijnde in de bak-ovens gezet werden. Hoe de Ovens met sne-gaten, zy-gaten, en kap-gaten gemaakt zijn, hoemenze stookt; hoe door verscheyde bogen de hitte kan doorgaan; hoe by trappen moet gestookt werden: hoe langmen sterk, en wanneer men minder moet stooken; in wat tijt een oven gemeenlijk afgestookt werd. En gelijk van deze, zoo mede van het Pannebakken, en Plamuis-vormen. Wat werk den Treder, den Walker, den Inslager, en den Vormer ontrent het panne-vormen doet. Hoe de Plamuzen met de Batareel vlak geslagen, op haar maat geschroeyt, en voorts werden opgemaakt; en wat gereetschappen verder tot alles vereyft werden. Ontrent welke dingen, die onzes agtens niet onvoegzaam te weten zijn, zommige zoo onkundig zijn, datze naulijx weten welk de Quak, of de Neus van een Dekpan is.

Steen-bak-
ken.

Steen-vor-
men.

Steenbakken
hoe be-
handeld
werd.

Panne-bak-
ken.

Het Loot-gieten, Pompe-maken en Ley-dekken, werd in vele plaatzen zamen-gedaan; en behoord mede

Lootgieten
Pompmaken
en Leydek-
ken.
Grooteloot-
gieting

Lootgieters
gereedschap.

Zoorten van
Loot.

Staan-
den en
pompbuizen.

Pompmakers
gereedschap.

mede onder de vier bouwkundige ambachten. Den
Bouwmeester behoorde van alle deze dingen goede
rekenfchap te kunnen geven. Hy mag zeer wel ver-
ftaan hoe de groote gieting van 't plat Loot gefchied :
hoe de gietbank gefield, het vochtig Zand met de
houte raak en met de Kopefe Plaan moet gelat ge-
loopen zijn. Wat fmeltpot, hoe gemetzeld, en wat
voor gereetschappen van yzere wannen, lepels, schui-
mers, ploegen, tangen, lappen, ftokken, draagboo-
men, en anders tot de gieting, fchrooijing en verder
behandeling van 't Loot noodig zijn. Wat drijvers,
hamers, zoudeerbouten, lepels, fchrapers, tijkclappen,
heften, drijf en zethoutjes en andere mindere ge-
reetschappen in 't arbeiden gebruikt werden. Welk
fwaar Loot, dobbel en enkel tijk Loot is. Waarom
zommig, Tijkloot, ander Orgelloot genoemd werd,
en wat een voet vierkant van ieder zoort weegt; waar
en tot welk een werk 't een beter en noodiger dan het
ander is. Hoe de zouduur gemaakt en wel gebruikt
werd. Wat werkwoorden en woorden van gebied
onder hen zijn, zal daar ter plaats gezeid werden.
Hoe de ftaan- den en Pompbuizen werden ge-
goten, wat fchalen, en karens daar toe noodig zijn,
hoe het Pompmaken toegaat. Wat Pomphaaken,
Hamers, Plattijnen, Trebeletten, Bolhamers, Vier-
potten, Spitsbooren, Elzens, Rafpen en andere tui-
gen een Pompmaker tot zijn gereetschap hebben
moet. Uit welk hout de fuijger en flot beft gemaakt
werden, hoedanig tot bequaam gebruik opgeflogen;
wat Yzerwerk tot een Pomp behoord, en wat ge-
bruik en benaming ieder derzelve heeft. Uit wat
herkomt de uitloopen, en de waterloozingen daar de
Pompkranen in fteken, meeft met opgefperde Leeu-
wen bakhuizen gemaakt werden, dat zal alles als op
den hoop toelooopen. In

Leydekken, zoorten van Yzer &c. 191

In de Land-aart der Schalien of Leyen is mede Leyen of
Schalien. groot onderscheid ; en zijn van verscheide prijzen en deugt. Daar werden, Pleymuidze, Schalkomze, Vaalmuidze, France, Luikze, Keulze of Rinsche, Dortmuidze, en Nieuwkaasteelze Leyen verwerkt: ook een soort die men Paftoors noemd. Onder welke zoorten, de Schalkomze, Pleysmuidze en Vaalmuidze by eenige voor de beste werden gehouden. Hoe de Leyen voorts op de reebank gereed, gedekt en genageld werden, zullen wy beneffens de gereedschappen, spreekwoorden en werkwoorden aanwijzen. In Holland en inzonderheid te Amsterdam werden thans de Pannen meer dan de Leyen gebruikt.

Den Smit kan vry minder dan den Blikslager in Smit. den algemeenen Huisbouw ontbeerd werden: als hy Yzer en Kolen tot zijn gemeen handwerk heeft, kan hy arbeiden, en zonder die niet met allen: daar Zoorten van
Yzer. is mede eenige keur in het Yzer, en werd het zelve niet alleen aan zijn gewoone merkletteren gekent, maar ook in zijn Land-aart onderscheiden. Dus vintmen platte vierkante Staven met een F getekent. En daar na met een H, En de gekroonde H gemerkt, dat zeer geprezen werd. Daar is Spaans Yzer, Dantziks Yzer, Stokholms Yzer, Haarts Yzer en diergelijke, als ook Neurenburger, Sweets en Hansmuziker Staal. Staal, dat wel bekend is. Wy zullen verder aanwijzen wat Sme, of Smitskoolen de beste zijn; hoeze Smits Koe-
len. beproeft, verkocht, en uitgemeten werden. Het Smeden zelfs vereist weinig werktuigen, die niet gemeen bekend zijn. Het bywerk en kleinwerk van Slot en Sleutel maken, klink en ringelwerk, en al wat blank gevijld moet zijn, heeft wat merr gefutzel aan: en de geelt van den werkman vint daar ontrent ook gele-

Versehide
Smits.

gelegenheid, om fraje en nieuwe Inventien te maken. Van het Slot en Sleutel maken heeft eertijts eenen *Maturin Iouffe de la Fleche* in 't Jaar 1627. een geheel Boekdeel uitgegeven daar menigte voorbeelden in komen, van allerhande Yzerwerk tot den gemeenen Huisbouw dienende. Men pleeg de Smeden in grof en fijn Smeden te onderscheiden. Waat by voor een derde, vierde en vijfde den Ankersmit, den Spijkermaker, den Hoef smit, en die Hand-werk-tuigen, snijd en Akkergereedschappen maken, kunnen toegebracht werden. War spijkers de beste zijn, hoe veelerley soorten daar zijn, hoe lank, watze het stuk, het vijftentwintig en 't honderd wegen: waar toe ieder in 't gebruik der bouwkunde dienstig is, wat order en regels by zommige Overheden, over 't maken der Inlandze Spijkkers gesteld zijn, dat zullen we met alle de rest der Yzerwerken die hier te Lande gemaakt, of van buiten gemaakt herwaarts ingebracht werden, en welke vry mogen ingebracht werden, aantekenen.

Spijkers.

Schildet.

Om dat den Kladschilder de nieuwe bouwerken niet alleen een byzondere oog kan geven, en veel dingen lang voor water en windknaging kan beschermen, maar ook de oude verstorvene en verlapte Huyzen een nieu roktjen aan passen, daarom mag hy niet vergeten werden, noch aan den Bouwmeester met zijn geheel vermogen en kunst onbekent zijn. Daar is onzes achtens veel aan gelegen, de schildering van een geheel huis wel te verkiezen: zedige en gebroke kleuren zullen meer aanzien, en de plaatsen ruimer doen schijnen, dan sterke en wreede Verwen, of versehide kleuren die malkander nijdig zijn. De zombre en stille gemengde kleuren en al die eenigzints uit de versehide kleuren des lichts en dach=

Schildering
van een
Huis moet
wel verkozen
worden.

Beschildering der Huysgebouwen. 193

dachlichts verkozen zijn en daar na sweemen, staan beter dan de enkele: en alle verder Cieraat en Huisraden, Schilderijen, Kabinetten, Porceleinen, Gout, Zilver, Behangzels, Tapeten, en Verguldingen, hebben een bevallige gemeenschap en overeenstemming met dezelve; die door sterk afstekende en brandende koleuren verdooft, en in haar welstant schade lijden. Zeker indien men met wijsheid daar in voor dezen had willen handelen; men zou voor al geen enkel Fermilioen, zoo gul aan de Zolderingen, noch Schoorsteenmantels vermorft zien. Ook zou men in plaatzen die donker en zomber zijn, geen droevige omberachtige Zolderingen en Wandén zien, noch in heldere en al te lichte plaatzen, geen Schildering die te wit of te Kernemelkachtig is, beschouwen. Men moet voor vast en zeker stellen dat indien den Bouwmeester van 't Heel Al geoordeelt had dat de voorwerpen meer deugt en schoon aanzien van de gloriende en rootbrandende harde Verwen konden ontvangen, dan van teere heldere en Hemelze kleuren, hy mischien den Hemel en 't licht geheel anders dan wy het nu zien, zou gestelt hebben. Hoe de kleuren moeten getemperd werden, en op wat grond zy moeten aangeleid werden, om zonder verschieten lang stant te houden; welke best buiten, en welke binnen langst stant houden, welke min of meer van den rook en stank beschadigt werden: en hoe men zommige Verwen die stank en rook licht aantrekken eenigzints daar tegen wapenen kan, en wat Olijen en Vernissingen, daar toe hulp doen; Hoe men de natuurlijke Steenachtige Marmeringen, de Glanzige verlakkingen, Neuteboomen, Pallezantingen, rijkstandige verguldingen, de Grottissen, Festoeden en Looftwerken, aan Koepels en Gelambrisseer-

Gebroke
kleuren staan
wel.

De vuils
gewoonten
van roode
Zolders mis
prezen.

Cieraaten die
in 't Schilde-
ren waar te
nemen zijns

de Welfzels, Lijsten, Beschotten, Deuren, Galderijen, Balonsters, Opgangen, Pylasters en Vensterblinden, het zy met kleuren of Graauwtjes en Okers, en andere Cieraden zal schikken en ordineeren; daar is mede noodig op te letten. Ook hoemen de Zolderingen van Kamers, Zalen en Galderijen, met cierlijke Spiegels tot d'houding der Hemelstukken, dat zijn Tafereelen van onderen, gronden en stemming na de grootsheid des werks schikken zal: in welk dikmaal gemist werd, wanneer men niet let in hoedanigen manier de Lijsten en omwerken, eenige verandering ten goeden of ten quaden of tot vergrooting of tot verkleining der plaats aan de Schilderijen kunnen toebrengen.

Beelden op Deuren te Schilderen oneigentlijk.

Vast staande stukken te Schilderen.

Geschilderde Glazen zo-ber te gebruiken.

Steene Beelden of Statuen, op Deuren te Schilderen is vry in gemeen gebruik, maar onzes achtens, geen daat van de grootste bedachtzaamheid; beter passen zy in Niscen, en wel geordineerde beeldvakken, daarze vast staan, en daarze niet zoo oneigentlijk, als op de Deuren, gints en herwaatts moeten slingeren. d'Inventien en verkiezingen der Konst-Tafereelen en Historie Schilderijen aan Zolderingen, Koepel en Boogwelden, en die ook aan de wanden, in ingelaten, Vakken en in Schoorsteenen geordineerd werden, hangen wel grootdeels af, van de keur der Heerschappen, of bedenkingen van den Bouwmeester, zoo veel den toepasselijken inhoud derzelve aangaat; maar d'eigentlijke uitvoeringe aan den vernuftigen Schilder, dezelve aardig, playzant en groots na den stant van beschouwinge te volmaken.

Van de doorluchtige Glazemakers is alreede gesproken, en wy mogen om welstaans wil, het Glas schrijven tot het beschilderen en verciereren der Huisgebouwen, aan knoopen; alhoewelze in de bou-

wing

Ongelden en Lasten op de Bouwstoffen. 195

wing dezes tijts, een kleine Figuur maken. Eertijts waren de beschilderde Glazen zottelijk en overtollig in gebruik; en men zag de meeste Glasvensters der Kerken en Huizen zoo vol beklat, datm'er nauw Hemellicht door zien kon. In Zomerkamers en lugtige Galderijen, en die tegen Thuinen, en opene plaatsen en de locht uitzicht hebben, konnenze matig te pas gebragt, eenige welstandige playzantie geven. Ovale Wapens in 't midden der Glazen zonder meer, zijn hier en daar duldelijk, en d'Historiale Inventien, met graauwtjes, zonder sprekende koleuren geschildert, zullen doorgaans de oogen van de verstandigē beschouwers meer genoegen geven, dan of de Glazen in alle hoeken en zijen, als met geschilderde Heiligjes vol geplakt waren.

Tot alle deze dingen behooren ook noch de byzondere bekostigingen en ongeldden die op de materialen en bouwstoffen in 't vervoeren van d'een plaats na d'ander, en op den uit en inkoop vallen, in aanmerking te komen. En gelijk als in de best gereguleerde Steden, daar voorkoop en stapelrecht van zommige waren is, goede orders op de verkooping, ontfang en uitlevering gesteld zijn; zoo zullen wy aanwijzen, wat Vrachten, Tollen, Paalgelden, en anders binnen de zeven vereenigde Provinciën, van Steen, Hout, Loot, en diergelijke in dezen en geene plaatsen voort hondert en duizent &c. moeten betaalt werden. Wat Licenten van de gehouwe Hartsteen, Vloersteen en ruwe Steen, Voor 't Inkommen en uitgaan buiten de Provinciën gegeven worden. Wat Yzer en Loot van Waag-geld betaald. Wat Cortasi of Maakelaardije loon, op Hout, Steen, Yzer, Loot, Kalk en anders, dat by de gros of partije verkocht werd, komt te vallen: als mede het Zala-

Ongelden op
de Materia-
len en
Bouwstoffen.

Tollen en
Licenten.

Makelaaf
loon en Sala-
ris van Keur-
meesters en
anders.

196 *Bouwetten en hedensdaagze Regten.*

ris van de Keurmeesters die over Steen, Kalk en Zand gesteld zijn. Ook wat loon de Steenmeters, Steenzetters, d'Aanbrengers, Kalkdraggers, Zantvoerders en diergelijke genieten.

Bouwetten. De Bouwetten en goede orders by d'Achtbare Overheden, by wijze van Kostumen en Reglementen voor de geswore Erfscheiders en bepaling der werklieden gemaakt, (waar in eertijts Antwerpen eenigzints; en nu Amsterdam een deftig voorbeeld, en genoegzaame vierbaak aan alle Steden verstrekt) mogen niet onbekent zijn. Wy zullen daar van kortjes aanmerken, wat het Ampt van de Roimeesters, en van de Erfscheiders is: wat dingen d'een ontrent de roi-ning der Gronden, Straten, Fondamenten, 't leggen van Bakken, Zekreten, stellen van Leuiffen, Stoepen en anders in acht te nemen hebben; en wat d'ander in en ontrent de geschillen der Huis-fer vituten of dienstbaarheden te doen hebben: alwaar wy dan zullen zien, wat Huis-fer vituten zijn: Hoeze bekomen, en verloren werden, wat recht van eigen Muuren, Heiningmuuren, Zymuuren, Inbalking, Inankering, Optrekking en anders is. Wat hoogte en dikte Heiningmuuren moeten hebben; waarom in plaats van een schutzelheining wel een muur, en waarom voor een Muur geen schutzelheining mag gesteld werden. Wat blijken d'eigendom aan een schutmuur geeft. Wat Muuren gemeen, of niet gemeen zijn. Hoedanige overhangende Muuren moeten gerecht werden; wat gemeenschap van tussening is, wat timmeren op een gemeene grond is. Hoe en wanneer men stellingen op een anders grond mag en moet zetten. Wat recht een Huisgebouw op iemants grond heeft. Wat recht van waterloop is; en wat 'er van d'een en d'ander, zoo die iemants Water over zijn Erf uitleiden

moet;

Ampt van
Roimeesters
en Erfschei-
ders.

Hu's-dienst-
baarheden.

Recht van
gemeene en
van eigen
Muragien.

Waterlozin-
gen.

moet; als wiens Water geleid werd, moet waar genomen werden om geschillen en ongemakken voor te komen. Wat gemeenschap van Waterloop is. Wat put-vry, dropvang, en droprecht is. Wat Venster- en licht-regt over een anders Erf, en vry licht-betimmering is. Wat recht de noodige Reparatieschulden, en Leverantien daar ontrent hebben in geval van executien der desolate Boedels en verkoping der Panden, in opzicht van nieuwe bouwing, of van bouwing buiten nood. Wie de reparatien doen moet aan Huisgebouwen, die een ander tot een lijftocht gemaakt zijn. Of de Vis in de Vijvers onder de roerende of onder de vaste goederen behooren; en duizend andere dingen, van welke wy de gemeene practijkoeffening, en zoo als 't by de beste gewijsdens, en by de hedensdaagze Rechtsgeleerden werd verstaan, en in de Kostumen zommiger Steden uitgedrukt staan zullen aanwijfen. Ook zullen wy niet vergeten, alle de goede wetten, die de loffelijke Overheid van Amsterdam ontrent de verhoeding van brand, in het wel reguleeren en stellen van Ovens, Fornaizen, Schouwpijpen, en andere Vierstookerijen, gemaakt hebben, in haar behoorlijke plaats aan te halen.

En gelijk als in het gebruik der bouwstoffen, de behandeling en het af en aanvoeren en toebrengen tot de bouw-werken, niet alleen door gemeene handtuigen en gereedschappen kan geschieden, zoo moettender ook werktuigen van geweld en practijk gebruikt, en dikwils nieuwelijks bedacht werden. Hierom is het ook ten hoogsten noodig, dat den Bouwmeester verstaat, het maakzel en vermogen niet alleen van de gemeen gebruikelijke, maar ook van de niet gemeene; en die in byzondere sware voorvallen moeten gebruikt werden. Daar den geeft van den

Droprecht.

Recht van noodige reparatie.

't Inventeeren van werktuigen van geweld.

198 *Werktuigen van Geweld en Praktijk.*

Bouwmeester dikwils gelegentheid vint, om zommige bekende manieren na den aart des werks te veranderen, en wat nieuws by te voegen; dewijl alle dingen op alle plaatzen, en in alle gelegentheden niet en schikken, noch behoorlijk kunnen haar werk doen. De gemeene werktuigen zijn verscheiden in naam, fatsoen en gebruik, zelfs die eenigzints van eenerley werking zijn. Wy hebben een groot aantal van fraje modellen, afteikeningen en inventien van Kranen, Wind-assen, Kaapstanden, Schroef en Vystuigen, Pompwerken, Bokken, Heyen, Mole en Raderwerken, en wat dies meer is verslameelt, die meest na 't leven, dat is, na de oorspronkelijke in de fraiste Steden van Europa waar genomen zijn: en die tot dienst en ter beschouwing van alle Liefhebbers, lange onder onze bewaringe zijn geweest: gelijk wy 't ook niet ondienstig achten, achter den algemeenen Huisbou niet alleen aan te wijzen; wat eigenlijk zoodanige werktuigen zijn; maar ook hoeze gevonden zijn: Wat dienst zy doen, waarze meest in bestaan en van afhangen en hoeze gevoegzaam in dry soorten kunnen onderscheiden werden. Ook is het niet ondienstig aan te wijzen uit wat grond en beginzel alle beweging der werktuigen geschiet, en wat tuigen voornamelijk in de bouwing te pas komen. Van wat kracht en vermogen de beweging is die door blokken, schijven en Hijstouwen gedaan werd: en hoe en welk de lichtste en gemeenste manieren zijn. Wat dienst, Schroeven en Spillen, Assen en Raderwerken doen. Hoe de Kaapstanden, Schalken, Bokken, Heyen, Koejen, Teujen en wat dies meer is, moeten gesteld en verzorgt werden, om buiten gevaar of ongeluk, een goede verrichtinge te doen. Alle welke dingen, wanneer een Bouwmeester daar in wel ervaren is,
niet

Uit wat
grond al de
werktuigen
gehaalt wor-
den,

niet alleen een groot cieraad aan zijn ampt toebren-
gen; maar zy maken hem bequaam om zijn Over-
heyd en 't gemeene best beter te nutte te zijn: want
d'algemeene kennis zal hem nu en dan yets leeren
uytvinden, aan welk alle de goede Ingezetenen ten
hoogsten gelegen leyt; ja hy zal de gevonden din-
gen, zomtijts verbeteren; het zy met lichter, on-
kostelijker, of van grooter gebruyk te maken. En
om zulks slegts met een gering Voorbeeld te doot-
verwen, wie en weet niet hoe grooten gemak en
algemeen nut die geen aan 't gemeen best toege-
bracht heeft, die onder 't goetkeuren van onze
Achtbare Overheyd, het stellen der Lantaarnen door
al de Straten en Wijken van dit groot Amsterdam,
beneffens der zelve ordentlijke onderhouding, vol-
gens 't wassen en afnemen van 't Maan-licht, bedagt
heeft. Gelijk dan zulk een dienftig Voorbeeld, in
meest al de Steden van Holland en elders is nagevolgt.
En gelijk wy bekennen moeten dat de vondt fray en
lofwaardig is; zoo is ons nu en dan in bedenken ge-
yallen, of de maniere der zelve niet grootdeels kon
verbetert werden; namelijk dat dezelve sterker en
meerder licht soude voortbrengen, en niet zoo groo-
te schaduwe noch verbijsterende stralen op de gront
werpen zouden; doch wy en hebben tot noch toe
de gelegentheyd niet gehad om daar een proef van
te nemen, en onze gedachten daar in te voldoen.
Wy weten dat de meeste dingen niet teffens en op
eenen tijt volmaakt gevonden werden; en dat het
licht valt tot het gevondene yets toe te doen en by
trappen te verbeteren; 't geen wy d'oeffening van
alle goede verstande aanbevolen laten. Ons voor
dees tijt inbeeldende, dat wanneer wy alle deze opge-
stelde bouwkundige stoffe met een algemeen woor-

den-boek over de benamingen, bynamen, en basterdnamen, van alle doeningen, gereetschappen, behandelingen, fatsoeneringen, werkwoorden, woorden van gebied, bestier en anders, als met een voegzaam hek zullen toegesloten hebben; dat het dan tijt zal zijn om Heylig Avond te nemen.

E Y N D E.

BLAD-

B L A D - W Y Z E R.

A.

A Angenomen Werk, waatom aan geen ander over te doen	142
Aardbodem te bouwen, wat dat zy	5
Achantus Bladen zijn niet oorspronkelijk aan de Korintische Kapiteelen	58
Achantus Bladen alleen van Vitruvius Scholieren in de boeken vertoont	61
Adelijke Huyzen, waar van zommige hun benaming hebben	90
Adelijke Hoffeden. Ziet Lanthuys.	
Afbeelding der antieke Tempelen, meest uyt giffing gemaakt	99
Affteken der Erven, van wat aangelegenthey	142
Afteykeningen van Roomze Bouwpralen, door wie fray gedaan	86
Alberti onachzaamhey in zijn Modellen	33
Alberti met Vignola in de Jonische Orden vergeleken	50
Alberti mislag in de Korintische Orden	63
Algemeene Bouwkunde van weynig beschreven	1
Amphitheater en Theater-bouwing der Antijken	102
Ampt van een Bouwmeester, waar 't in bestaat	113
Antijken van wat geachthey in de Bouwkunde	25
Antieke Voorbeelden zijn niet van even groot gezag	31
Antieke Werkmaten, hoedanig gereguleert	87
Antieke Bouwstoffen, hoedanig	89
Antijken zijn verplicht geweest duurzaam Werk te maken	90
Architrave van Barbaro wonderlijk in acht genomen	50
Architrave van Salomons Bouw-orden wonderlijk ontdekt	77
Architrave in Salomons Kolommen, waarom met de Frize te gelijk gegoten	78
Autheuren hebben meest de vijf Bouw-ordens beschreven	2
Autheuren, waarom men daar niet al te vast op gaan mag	25
Autheuren die onder d' Antijken van de Bouwkunst handelen	29
Autheuren over de Dorische Orden met malkander vergeleken	43
Autheuren verschillen zeer veel over de rang der Romeynse Orden	53
Autheuren verschillen in hun Roomze Modellen	55

Autheuren zijn in 't aanwijzen van zommige nodige dingen
nalatig 117

B.

Badstoven der Antijken	103
Barbaro en Cataneo hoedanige Meesters	33
Basimenten in Salomons Bouw-orden, waar uyt te vinden	69
Beeld-kolommen hoe licht uyt de Jouische Bouw-orden voortgekomen zijn	46
Beeld-kolommen zijn oorsprong van veel malle grillen	47
Beelden op de deuren te schilderen, zeer oneygentlijk	194
Beginzelen der Bouwkunst, zijn 't waar zaat der vaste regulen geweest	6
Bepantingen der Hoffteden hoe te doen	177
Beschoej-ing van Grachten	182
Bestekken en Modellen hoe te maken	140
Bibel-geleerde veelzints onkundig in de Bouwkunde	67
Boeken der Autheuren zijn in de Bouwkunde niet volstrekt geloofbaar	114
Boere Wooningen, hoe en waar te ordineren	179
Boomgaarden, Weyen en Zaylanden	178
Bosch- en Boom-planting omtrent Tempelen en Kerken	96
Bottelaryen, en Provific-kelders	155
Bouwen met Steen niet algemeen oud in Neerland	89
Bouwkunst waar toe aan de mensch gegeven	4
Bouwkunst is zeer algemeen	5
Bouwkunst waar eerst verstandigh geoeffent, seer onseker	7
Bouwkunde is ouder dan de Gricken voorgeven	10
Bouwkunde hoe in 't begin gevonden	11
Bouwkunst schikt zig meest na de 5 ordens	18
Bouwkunst heeft in haar opgangh light gaauwe Mannen verwekt	23
Bouwkunst is by de Romeynen sterk doorgebroken	24
Bouwkunst wanneer in Italien begon onder te gaan	26
Bouwkunst wanneer in Italien ondernomen is te herstellen	27
Bouwmeester waar in hy al moet geoeffent zijn	131
Bouw-ordens zijn te dickwils, en den Huysbouw te spaarsam beschreven	2
Bouw-ordens zijn alle vijf niet van even goeden af komst	8
Bouw-orden die waarlijk oorspronklik is	9
Bouw-orden wat die eygentlijk zy	19
Bouw-ordens hoe boven den anderen moeten staan	16
Bouw-ordens in wat rangh zy behooren verhandelt te werden	19
	Bouw

Bouw-ordens zijn niet wisselbaar	26
Bouw-ordens hoedanig in de Tempel-bouwing toegepast	96
Bouw-ordens konnen thans lichtelijk uytgedeeft werden	118
Bouwstoffen heeft de beter-bouwingh als Engelskens geleerd	6
Bouwstoffen moeten in haar natuur en bekostingh by den Bouwmcefter verstaan werden	144
Bouwerken in opstal gebraght vertoonen dikmaal anders dan de Modellen	115
Bouwetten waarom die moeten verstaan zijn	196
Brokkelvloeren der Antijken	93
Brughwerk te <i>Baja</i> van groote onderneming	106
Brughwerken der Romeynen	105
<i>Buyk</i> der kopere Kolommen van Salomon, bouwkundig ver- klaart	73
Bullant en de Lorme hoefe hun dragen in de Korintische Or- den	63

C.

Calculatie of overslagh der bekosting, hoe te doen	144
Callymachus wanneer geleest heeft	57
Cementen hoedanigh duurfaam by d'Antijken	92
Cherubinen hoefe in Salomons bouwerk geweest zijn	83
Cieraden hoe te reguleren aan groote werken	60
Cieraden hoefe de bouw-ordens onderdanigh zijn	128
Cieraden waarom ook duurfaam moeten zijn	139
Cieraden aan de voorgevels hoedanig	148
Cieraden hoedanigh door 't schilderen bekomen werden	193
Colom fiet. Kolom	
Composita of gemengde, kan geen egte bouw-orden zijn	8
Composita hoe verscheyden genoemt	52
Composita heeft veel dwalingen en vryheyd op de baan ge- braght	52
Composita. Siet Romeynse Orden	
Conditien en aanbestedingen watter in waar te nemen is	141
Constantins eerboogh waar uyt faam geraapt	107

D.

Dagh gelden hoedanigh op sommige plaatsen gereguleert	144
Daken en kappebinden	172
Diameter van Salomons kopere kolommen, uytgevonden	71. 74
<u>Diego de Sagredo</u> , wat hy van de bouwkunde geschreven heeft	34
<u>Doode</u>	

Dood-kelders hoedanige	110
Doorfichtkunde waaromze den Bouw-meeſter eenighſints nut is	132
Doriſche Kolommen by de beſte Antijcken ſonder Baſimen- ten gemaakt	40
Doriſche Baſimenten zijn van Vitruvius verſwegen	41
Doriſche Orden, nu anders dan by d'Antijcken gcoeffent	42
Doriſche Orden ſeer goet in Diocletiaans Badſtoof	42
Doriſche Bouw-orden van wat eygenſchap	121
Doriſche Orden hoe verſcheydentlijk behandelt	132
Duymſtok in wat voegen tot een Schaal of Maat-ladder ge- maakt werd	119

E.

Eerboogh van Veronen hoe van vele berijpt	54
Eerbogen waarom meeft uyt Romcynſe Orden gemaakt	106
Eerſte Bouwers hebben veel uyt de natuur konnen leeren	10
Elle verſcheyde van lengde	88
Erven hoedanigh wel moeten verſueden werden	142
Ezechiels Meet-riet, hoe het de Sleutel van Salomons Bouw- orden is	65. 72

F.

Franſe Bouwmeesters hebben gedwaalt in 't ſoeken van een nieuwe Bouw-Orden	17
Fondament leggingh	147
Fonteyn Bouwing der Antijcken	104
Freart en Villalpandus groote Bouwkundigers	35

G.

Galderijen hoedanigh die behooren te zijn	149
Garderobben en Kleerkaffen	153
Gelijkydigheyt ſeer nut in de Bouwkunſt	127
Gefchilderde Glafen, moctmen ſelden, en matigh gebruy- ken	194
Gevels hoedanigh die moeten geſtelt zijn	148
Gevlamde Kolommen waerom in de Bouwkunſt verwerpe- lijk	22
Getal van 10 waarom gemaklijk en volmaakt	87
Glas van hoedanigen outheyt	94
Glas en Glas venſters	170
Gods wijsheyt uyt het Meet-riet van Ezechiël ontdekt	72. 84
Gottiſche manieren hoe van zonnige ingevoert	34

Gotti-

Gottifche manieren ſterk doorgebroken	28
Gotten hebben de Bouwkunſt in Italiën verdurven	27
Graf Gebouwen der Antijken	109
Gragten en Wallen	182
Granaat Appelen hoe in Salomons Kolommen geſchikt	84
Griexſe en Latynſche Bouw-ordens van hoedanigen onderſcheyd	8. 53
Griexſe en Latynſche Bouw-ordens moeten niet vermengt, of zamen ingevoert werden	9. 16
Grieken hebben veel uyt eenderley Orden gebouwd	15
Griexſe Bouw-ordens, zijn alleen den Roem van out Romanen	53
Griexſe en veel min de Romeynſe Bouw-ordens zijn niet ſuyver oorspronkelijk	64
Griexſe Tempelen hoedanigh ſevenderley	97
Grooten Raat der Bouw-kunde, wie daar voor te houden is	32

H.

Hadrianus vervallen Pronk-graf hoedanig tot een Kasteel opgebouwd	109
Heien der gronden waar en hoedanigh	147
Heylige Bouw-orden welke die is	65
Heylige Schrijvers, lighter dan hun Uytleggers in Salomons Bouw-orden	65
Herodes waarom de Bouw-orden van Salomon niet heeft durven veranderen	75
Hoeken en Winkels in niet gelijkzydige gronden, hoe te verbergen	144
Hoof en Paalwerk	181
Hof-ordineeringh	178
Hofftedenbouwingh	174
Huysbouw ſeer oud	4. 133
Huysbouw hoedanigh in haar beginſel	12
Huysbouw te ſpaarzaam beſchreven	130
Huysbouw onder de toepaſſing der vertrekken beſchreven	135
Huysbouw van over eenige Jaren geroſkamd	135
Huysbouw is onder de Natien zeer verſchillig	137
Huys, hoemen 't volgelijk na den anderen opbouwen kan	145
Huysgebouwen magmen tot ont-cering der Steden niet laten vervallen	173

I.

Inleyding tot de Bouwkunde waarom uytgegeven	3
Inter-kolommen hoedanig by d'Antijken in de Tempelen waargenomen	98
Inter-kolommen volgens de hedensdaagse Praktijk	121
Inwyding der Tempelen hoedanig certijts	96
Jonifche Bouw-orden hoedanig by d'Antijken	45
Jonifch Voorbeeld dat goet is	46
Jonifche Orden van Palladio en Scamozzi hoe behandelt	48
Jonifche Bouw-orden van wat natuur	123
Yzere Venfter-tralieu	169
Yzerwerk hoedanig aan te slaan	169
Yzer en zijn zoorten	191

K.

Kalk-branding	187
Kamers van verfcheyde gebruik	150
Kapbinten en Daken	171
Kapbinten, en Solderbalken waar in van ouds afgefchaduwet	14
Kapiteelen der Korintifche Orden met onderscheide Bladen gemaakt	124
Kapiteelen van Salomons Kolommen, waarfchijnlijk met Palmbladen gemaakt	75
Kanalen ofze in de Dorifche Orden oorbaar zijn	122
Kaffijnen van wat bezonder maakzel en naam	166
Kapittelen van Salomons Orden door d'Uytleggers onverftan- nelijk gemaakt	74 83
Kapiteelen begonnen te vermengen in de leeftijt van Vitru- vius	52. 55
Kariatifche Bouw-orden oorfprong van veel Grillen	22
Kariatifche Bouw-orden hoedanig geweest	47
Kerken wanneer in verfcheyde Vertrekken afgedeelt	98
Kerkhoven met Boomen te beplanten van waar afkomstig	96
Kelders hoe verfcheyden te maken	159
Kelder-keukens niet altijd dienftig	154
Keukens hoe verfcheyden geordincert dienen	153
Kolom waarom tot een Model van een heele Bouw-orden geftelt	17
Kolom van Trajanus waarom uyt Latijnze Orden genomen	38
Kolommen van hoedanigen verfcheyde form en geflachte gemaakt	21
Kolom	

Kolommen mogen in geen geval op een opening rusten	104
Kolommen hoe welvoegzaam te verdunnen	119
Kolommen werden ten opzigt van geflacht, veelzints qua- lijk op den anderen gezet	125
Kolommen verminderen in het op den anderen zetten	
Konst-regulen konnen licht te menigvuldig zijn	16
Kopere Kolommen van Salomon leveren een zuivere, vol- komen en oorspronkelijke Bouw-orden uyt	82
Kopere Kolommen zijn 't Model van Salomons Bouw-orden	66
Kopere Kolommen van Salomon moeten in haar dikte naau- keurig onderzocht werden	70
Kopere Kolommen van Salomon uyt de duysterheyt der text- woorden ontzwaagteld	70
Korintische Kapiteelen by de regte Antijken met Olijfbladen gemaakt	58
Korintisch Kapiteel, volgens seker vertelling, door Callyma- chus gevonden	58
Korintisch Kapiteel is ouder dan Callymachus	59
Korintische Orden schoon aan 't Portaal van de Rotunda te Roomen	60
Korintisch Voorbeeld uyt de Badstooft van Diocletiaan	60
Korintische Orden van Philibert de Lorme qualijk waarge- nomen	63
Korinters hebben de Palmbladen, en Olijf bladen in Achan- tus loof verandert	75
Korintische Bouw-orden hoe verschillig aan de Kapiteelen	124
Krol in de hedensdaagze Jonische Orden, wijkt van de fraye Antijken af	48. 123
Kroonlijst in Salomons Bouw-orden, waarom zwaar buyten de Bouwkunde om verklaren	83

L.

Land-huys en Hofftede bouwing	174
Landhuysen hoe en waar in verscheyden	175. 177
Land-wetten en Kostumen waarom in de Bouwkunde moe- ten verstaan zijn	132
Latijnze Bouw-ordens zijn on-egt	8
Latijnze en Griekze Bouw-ordens waarom menze niet te gelijk mag invoeren	8
Leden der Bouw-ordens wat dienst en opzigt zy tot malkan- der hebben	116
	Lecu-

Leeuwen Tronynen en Grijzen aan Pompen en Waterloozingen te maken waar van afkomstig	104
Levens der vermaarde Italiaanze Bouwmeesters van wienze beschreven zijn	36
Leyen of Schalyen haar verscheyde zoort, Landaart en deugt	191
Lichten en Vensters hoe te ordineren en te schieken	166
Lythofrotten der Antijken hoedanig	94
Lootgieterye en Pompmaken	190
Lornie, heeft met niemant in de Jonische Orden streekgehouden	50

M.

Markt-gebouwen der Antijken	101
Marolois, wat men van hem houden moet.	34
Maten der Antijken hoedanig gereguleert	87
Maten moeten in de Praktijk-oeffening verstaan werden	116
Materialen of Bouwstoffen moeten wel gekent zijn	184
Meet-riet van Ezechiël verschaft de Sleutel tot Salomons Bouw-orden	65. 72
Meet-riet van Ezechiël, wijst zelfs de verdeeling der Triglyphen aan	81
Menschen konden zonder Huysbouw niet geleest hebben	5
Menschen Leden zijn de Fonteyne van alle Werk-maten	87
Metzelaar wat hy in de Bouwing doet	186
Metzelaars Werkwoorden hoe en waarom te weten	187
Methopen hoe in Salomons gebouw verciert waren	83
Modellen en bestekken hoedanig te maken	140
Modellen van Vitruvius hoeze eer dan zijn andere boeken; in de zukkeling geraakt zijn	29
Modellen van Vitruvius door Rusconi eenigzints herstelt	30
Modulus of Maatzet uyt welke getallen t'laangezet	87
Modulus hoe verscheyden op alle gegeven hoogten kan gevonden werden	116
Muurwerken der Antijken	111

N.

Namen en benaming der Bouwkundige doeningen hoe gevonden	12
Natuurkunde waar toe den Bouwmeester nut	132
Neerlanders gaan alle Natien in zinnelykheyt te boven	163
Nisce uyt de Rotunda te Romem, een byzonder voorbeeld van zedigheyt	100

O.

Obeliscen by de Romeynen hoedanig	108
Ongelden op de Bouwstoffen moeten ook geweten werden	195
Oorspronkelijke Bouw-orden welk die is	9. 19. 64
Oorsprong der Korintische Orden waarom noodig te onderzoeken	57
Oorspronkelijke Bouw-orden twijffelachtig uyt Vitruvius bewezen	62
Oorspronkelijke Bouw-orden waarom geen voorbeelden meer van zijn	80
Opvyzelen. Ziet Vyzelen.	
Orangeryën hoedanig	178
Ordineering der Huysgebouwen	138
Ornamenten der Korintische Orden dryzints geproportioneert	61
Ornamenten van Salomons Bouw-orden van de Uytleggers niet verstaan	74. 76
Ornamenten in Salomons Bouw-orden, Bouwkundig verklaart	80. 85
Ornamenten behooren ook na de gezicht-stant gereguleert te werden	115
Offekoppen hoedanig in de Basimenten van Salomons Bouw-orden	70
Overzetters der 70, hoeze haar in de Orden van Salomon gedragen	77.
Ovens en Vierstokeryen waarom naauwkeurigst volgens de Costumen moeten gemaakt werden	181
Outheden waaromse van de Bouw-meesters moeten verstaan zijn	132

P.

Paalwerken en Hoofden	181
Palladio en Scamozzi hebben best van den Huysbouw geschreven	4
Palladio waarom met Scamozzi vergeleken	32
Palladio heeft de Toskaanze orden alderzuyverst gemaakt	37
Palladios waarneming door Rubenius ontluysterd	99
Palladio heeft goede Modellen van de Romeynse Orden	56
Paleys en Lanthuys-bouwing der Antijken	101
Palmbladen hoedanig aan de Kapitcelen van Salomons Bouw-orden	75
Pannen en Tegels, waar in eerst gedootverwt	14

Q.

Par-

Pannen en Pannbakken	186
Perfische Bouw-orden, hoedanig en welk die is	42
Philiftijns gebouw, dat Simfon deed inftorten, van hoedanige tuffen-fpatien der kolommen	128
Pyramiden en Grafnaalden	107
Plaastering der Muren by d' Antijken	93
Pomp-maken	163. 190
Poorten en Deuren der Huysgebouwen	165
Praktijk-oeffening hoe die best kan verhandelt werden	112
Pronk-graven der Antijken	109
Putten booren en delven	162

R.

Regen-bakken, hoedanig te verzorgen	161
Rekenkunde waar in den Bouw-meeſter nut	132
Ren-banen der Antijken	102
Reparering der Gebouwen, geeft fraye gelegenthey om 't verſtant te oefnen	172
Reparatie koſten gaan veeltijts voor nieuw werk in Defolate Boedels	197
Riool-verforging by de Romeynen een aanzienlijk ampt	104
Roy-ing en Erfmeting	142
Romeynze en Toſkaanze Bouw-orden niet zeer out	20. 51
Romeynze Bouw-orden waarze oorbaar diende verhandelt	51
Romeynze Bouw-orden hoe verſcheyde gemaakt	52
Romeynze Orden hoedanig beſt by de Romeynen geoefent	54
Romeynze Orden, waaromze eygentlijk geen volkomen Bouw-orden is	55
Romeynze Bouw-orden van Palladio zeer wel, maar van Serli qualijk behandelt	56
Romeynze Orden is meeſt aan de Zegebogen geoefent	106
Romeynze Orden is een dekmantel geweeſt voor alle brodders	124
Romeynen watze van de Bouwkunde geſchreven hebben	31
Roomze Bouwpralen leveren allerhande voorbeelden uyt	85
Roomze bloeytijd was zeer bouwziek	85
Roomze Mogenthey gebleken aan brugwerken	105
Roomze Tempelen hoedanig van Bouwgeſtalte	99
Roomze voet hoe gevonden	88
Roode Beſchildering in de Huysbouw misprezen	139

S.

Salomon heeft de Bouwkunde in dry woorden afgefchetft	113
Salomons Bouw-ordea waarom hier laaft verhandelt	64
Salomons Bouw-orden kan zeer volkomen betoogt werden	65
Salomons Bouw-orden in zijn proportie kort overflagen	67
Schaaljen , ziet Leyen.	
Scamozzi heeft veel tot de Bouwkunde gedaan	33
Schilder en Schilderē wat dienft fy in de Bouwkunde doen	192
Schalen en Maat-ladders hoe tot d'uytwerking der Ordenste bereyden	119
Schoorsteenen hoedanig van verfcheyde geflagten	156
Schouwburg van Marcellus een ſchoon antijk voorbeeld	41
Sekreten wat 'er ontrent waar te nemen is	164
Serli wat hy al gefchreven heeft	32
Serli misflag ontrent de Kolom van Trajanus	38
Serli heeft andere met hem doen dolen	39
Serli misflag in zijn Jonifch Model	49
Serli heeft de Romeynze Orden zeer mishandelt	56
Serli behandeling der Korintifche Orden	61
Servituten of Huysdienftbaarheden wat en hoe die zijn	196
Slaapkamers van verfcheyde flag hoe te Ordineren	136
Sluyzen en Dammen	183
Smit en Smits Kolen	191
Snijdwerken waar en wanneerze hinder doen	60
Spokeryen waarom van outs meest ontrent de Graven	110
Stal- en Schuur-bouwing	180
Steen verfcheyde in zoort en grootte , by d'oude gebruykt	90. 91.
Steenen plachten d'Antijken te behouwen alsze in 't werk lagen	91
Steen haar verfcheyden formen en gebruyk	186
Steenbakken hoe 't behandelt werd	189
Steenhouwerye , en wat 'er van in voorraat te koop is	188
Stene Moppen en Klinkerts , waar in certijts afgeſchaduwtd	14
Stoepen aan de Huysgebouwen	168
Stucco der Antijken	93
Sukkeling der Bouwkunft in Italien en elders	28

T.

Tandering waarom in de Jonifche Kroonlijft beter dan Modiglians

123

O 2

Tey-

Teykenkunde waar in den Bouw-meeſter nut	132
Tempel-bouwing by d' Antijken ſterk in gebruyk	94
Tempelen van wat herkomt	95. 98
Tempelen der Gricken hoedanig in 7 zoorten onderſcheyden	97
Tempel van Diana	99
Theater en Amphitheater bouwing der Antijken	102
Tholon en Theolon, hoeze groote Kolommen fatzoencerden	23
Timmerhout en Timmermanswerk hoe ver van den Bouw-meeſters moet verſtaan zijn	185
Toskaanze en Romeynze Bouw-orden niet zeer out	20
Toskaanze Bouw-orden van Vitruvius mager verhandelt	36
Toskaanze Kolom waarom in de Pronkzuil van Trajanus gebruykt	37
Toskana waarom geen volkomen Bouw-orden	38
Toskana van Palladio en Scamozzi	39
Toskana volgens Vignola	40
Toskaanze Bouw-orden in haar natuur beſchreven	121
Thoren Gebouwen der Ouden	108
Trappen hoedanig te ordinceren	158
Trappen met hoedanigen opzigt aan de Heydenze Tempelen gemaakt	97
Triglyphen hoe in Salomons Bouw-orden waarlijk te vinden	78. 82
Triglyphen hoeze tegen 't gemeen gebruyk in de Korintiſche Orden paſſen	79. 81

V.

Venſters en Ligten hoe te ſtellen	166
Verciering der Antijke Muuren	112
Verdunning der Kolommen	119
Vertalingen des Bybels, hoe op zommig: plaatzen zeer verſchillig	73
Vignolaas miſlag in de Joniſche Orden	49
Vijf Bouw-ordens hoedanig by 't gemeen in agting	7
Vijf Bouw-ordens hebben waarſchijnlijk maar een beginzel	15
Vijf Bouw-ordens moctmen als de a b c. in de Bouw-kunſt aanmerken	112
Vertrekken der Huysgebouwen in haar dienſt toegepaſt	136
Vijzelen en opſchroeven der Huyzen	173
Vitruvius of die een elfde boek gemaakt heeft	29
Vitruvius van hoedanige agting	31

Vitru-

Vitruvius verwierp de gemengde Kapiteelen die in zijn tijd opquamen	52
Vitruvius heeft Cieraatshalven de historic van Callymaechus opgehaalt	58
Vitruvius verbeteret	62
Vitruvius heeft waarschijnlijk iets uyt Salomons Bouw-orden ontleent	79
Vitruvius of hy een naamgenoot gehad heeft	107
Vivers en Viskolken	178
Vliedenden Tempel der Joden	95
Vloeren hoedanig by d'Antijken	93
Vloeren der Kelders	160
Vloeren hoedanig verscheyden, en Groots te leggen	167
Vlugt-plaatzen op Kerkhoven, wanneer afgeschafft	97
Voegen der antijke Metzel-steenen, wonderlijk net en onzichtbaar	91
Voorbeelden van Serli en Vignola hoedanig gebrekkig	33
Voorhof van Salomon waarom misfchien na de herbouwing noch zoo genoemd	75

W.

Waterleydingen der Antijken	103
Waterloozingen en Pompen waarom met Leeuwen aangezichten gemaakt	105
Watervang behoorde zuyver gehouden te werden	162
Werkmaten der Antijken waarom noodig te onderzoeken	87
Werktuuygen van geweld moeten verstaan worden	197
Werktuuygen zijn vroeg gevonden	5
Werktuuygen van geweld wanneer nootzakelijk gevonden	24
Welstant in de Bouwkunde waar doorse bekomen wert	115
Wezentlijke deelen der Bouwkunde vroeg gevonden	11
Wezentlijke deelen welk die in de Bouw-Ordens zijn	115
Wiskunde waar in den Bouwmeester te nutte komt	132
Woonhuys dat goet kan heeten beschreven	133
Woorden van alle de Bouwkundige Handtwerken moeten verstaan werden.	

Z.

Zalen en Zaletten	149
Zant en Kalk hoedanig	187
Zedigheyt der eerste Christen Kerken	98
Zee-havens der Antijken	103
Zegebogen waarom meest uyt Romeyze orden gebouwt	106